

ОТ ГРИЖА КЪМ САМОСТОЯТЕЛНОСТ:

ПРАВА И ПОТРЕБНОСТИ НА
МЛАДЕЖИТЕ, НАПУСКАЦИ И
НАПУСНАЛИ АЛТЕРНАТИВНА
ГРИЖА В БЪЛГАРИЯ

SOS ДЕТСКИ
СЕЛИЩА
БЪЛГАРИЯ

**От грижа към
самостоятелност:
подкрепа за младежите,
напускащи грижа в
България**

Съдържание

Благодарности	6
Използвани съкращения.....	7
I. Въведение	9
II. Методология на изследването	12
II.1. Целеви групи	12
II.2. Преглед на литературата и наличните статистически данни....	12
II.3. Качествени проучвания	14
II.3.1. Дизайн на извадката при качествените проучвания.....	15
II.3.2.Описание на използваните качествени методи.....	15
Дискусии във фокус групи	15
II.4. Количествени проучвания	17
II.5. Методологически ограничения	18
II.6. Етически принципи	19
I	
II. Законодателство в областта на алтернативната грижа.....	21
III.1. Законодателство, свързано със семейството	21
III.2. Законодателство, свързано със закрила на децата	22
III.3. Законодателство в сферата на младежката политика	23
III.4. Социално законодателство	23
III.5. Законодателство, свързано с интеграция на хората с увреждания	27
III.6. Законодателство в образователната сфера.....	28
III.7. Законодателство, свързано със заетостта	29
III.8. Законодателство в сферата на здравеопазването	31
III.9. Изводи по отношение на законодателната рамка	32
IV. Политики в областта на социалното включване на младежи от 14 до 29г. възраст, живеещи в, или напуснали системата на алтернативна грижа	34
IV.1. Основни рискове и проблеми пред младежите, напускащи системата на грижа	34
IV.2. Секторни национални политики и стратегии.....	36
IV.2.1. Национална здравна стратегия.....	36
IV.2.2. Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване.....	37
IV.3. Междусекторни политики	38
IV.3.1. Национална стратегия за младежта	38
IV.3.2. Национална стратегия за детето	39
IV.3.3. Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България”	41
IV.3.4. Национална стратегия за хората с увреждания.....	42
IV.4. Специфични национални политики	42
IV.4.1. Гаранция за младежта	42
IV.4.2. Подкрепи една мечта	44

IV.4.3. Готови за работа	44
IV.4.4. Старт на кариерата	45
IV.4.5. Политиките през погледа на професионалистите.....	45
IV.5. Изводи по отношение на политиките.....	47

V. Основни институции и услуги, отговорни за подкрепата на младежи от системата на алтернативна грижа..... 48

V.1. Основни институции – роли и отговорности.....	48
V.1.1. Министерство на труда и социалната политика	48
V.1.2. Агенция за социално подпомагане.....	49
V.1.3. Държавна агенция за закрила на детето	50
V.1.4. Агенция за хората с увреждания	51
V.1.5. Агенция по заетостта.....	52
V.1.6. Министерство на образованието и науката	53
V.1.7. Министерство на младежта и спорта	53
V.1.8. Министерство на здравеопазването	54
V.1.9. Общини	54
V.2. Координация и комуникация.....	55
Национални съвети	55
Координационни съвети по инициативи	55
V.3. Видове социални услуги.....	56
V.3.1. Методически указания за предоставяне на услугите	56
V.3.2. Доставчици на социални услуги.....	62
V.3.3. Услугите през погледа на професионалистите	63
V.4. Изводи по отношение на институциите и услугите.....	66

VI. Актуална ситуация на целевите групи.....68

VI.1. Деца и младежи в алтернативна грижа.....	68
VI.1.1. Общ брой деца в алтернативна грижа	68
VI.1.2. Брой деца над 14-годишна възраст в алтернативна грижа	71
VI.1.3. Социално-демографски профил на децата над 14-годишна възраст в алтернативна грижа	78
VI.2. Деца и младежи, напуснали системата на алтернативна грижа	86
VI.2.1. Брой на напусналите алтернативна грижа.....	86
VI.2.2. Социално-демографски профил на напусналите системата на алтернативна грижа.....	90

VII. Потребности на целевите групи..... 101

VII.1. Деца и младежи в алтернативна грижа	101
VII.2. Младежи, напуснали системата на алтернативна грижа	103

VIII. Основни бариери и предизвикателства

VIII.1. Деца и младежи в грижа	107
VIII.2. Младежи, напуснали грижа.....	111

IX. Успешни практики..... 116

X. Европейско законодателство, политики и практики за подкрепа на деца и младежи, напускащи системата на алтернативна грижа

X.1. Европейско законодателство и политики	122
X.2. Алтернативна грижа и напускащи системата младежи	123
X.3. Национални политики и практики за работа с деца и младежи, напускащи системата на алтернативна грижа	126

XI. Препоръки за промени в съществуващото законодателство и политики за подпомагане на целевите групи.....

Библиография

Приложения.....

Въпросник за изследване на деца и младежи в алтернативни услуги... ..	137
Въпросник за младежи, напуснали алтернативна грижа.....	140
Ръководство за дискусия с НПО и институции.....	143
Ръководство за интервю с ръководители на алтернативни услуги....	145
Ръководство за интервю с персонал на алтернативни услуги.....	147

Благодарности

Настоящият доклад е изготвен от изследователски екип на Джънкшън България, в който участваха Наталия Христова-Михайлова, Стоян Михайлов и Рая Михайлова. Д-р Димитрина Петрова, Програмен директор на Сдружение SOS Детски селища България, изготви концепцията на изследването, оказа методологическа подкрепа и направи окончателната редакция на текста. Нина Тодорова, Съветник по алтернативна грижа в същата организация, направи ценни методологически коментари и помогна за бързото и навременно справяне с ред предизвикателства. Мариян Дянков и Иван Христофоров, директори на регионални Програми SOS Детски селища, предоставиха ценна информация, контакти и мнения за подкрепата на целевите групи. Благодарни сме на екипите на младежките домове, ЦОП и приемна грижа за отделеното време, споделяния опит и организирания срещи с младежи.

Признателни сме на Агенцията за социално подпомагане, Агенцията по заетостта, Държавната агенция по закрила на детето, Министерството на труда и социалната политика, Министерството на младежта и спорта, Министерството на образованието и науката и администрацията на Президента за предоставената информация и участие в интервюта и дискусии във фокус-групи. Специални благодарности дължим на отделите „Социални дейности“ в Столична община, община Враца, община Стара Загора, община Велико Търново и всички общини, които участваха в количественото изследване сред младежи, настанени в резидентни услуги и приемна грижа.

Сърдечно благодарим на професионалистите от резидентните услуги и приемните родители, на специалистите от неправителствените организации и на младежите, които участваха в качествените и количествените изследвания, включени в изследователската програма.

Екип на Сдружение SOS Детски селища България

Използвани съкращения

АЗ – Агенция по заетостта
АСП – Агенция за социално подпомагане
АХУ – Агенция за хората с увреждания
БТ – Бюро по труда
БЧК – Български червен кръст
ГМД – Гарантиран минимален доход
ДАЗД – Държавна агенция за закрила на детето
ДДЛРГ – Дом за деца лишени от родителска грижа
ДИ – Деинституционализация
ДМД – Диференциран минимален доход
ДСП – Дирекция „Социално подпомагане“
ДФГ – Дискусия във фокус група
ЗВО – Закон за висшето образование
ЗЖ – Защитено жилище
ЗЗ – Закон за здравето
ЗЗД – Закон за закрила на детето
ЗЗО – Закон за здравното осигуряване
ЗИХУ – Закон за интеграция на хората с увреждания
ЗМ – Закон за младежта
ЗНЗ – Закон за насърчаване на заетостта
ЗПОО – Закон за професионалното образование и обучение
ЗПУО – Закон за предучилищно и училищно образование
ЗСП – Закон за социално подпомагане
КТ – Кодекс на труда
КЦ – Кризисен център
ММС – Министерство на младежта и спорта
МОН – Министерство на науката и образованието
МСС – Международна социална служба
МТСП – Министерство на труда и социалната политика
НЖ – Наблюдавано жилище
НЗОК – Национална здравно-осигурителна каса
НПО – Неправителствена организация
НСИ – Национален статистически институт
ОЗД – Отдел за закрила на детето
ОПРЧР – Оперативна програма развитие на човешките ресурси
ПЖ – Преходно жилище
ППЗСП – Правилник за прилагане на закона за социално подпомагане
ПСИ – Полу-структурирано интервю
СК – Семейен кодекс
СОП – Специални образователни потребности
СОУ – Средно общообразователно училище
ФСПВ – Фондация за социална промяна и

включване
ЦВН – Център за временно настаняване на деца и младежи
ЦНСТ – Център за настаняване от семеен тип
ЦНСТДМ – Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи
ЦНСТДМБУ – Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи без увреждания
ЦНСТДМУ – Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи с увреждания
ЦСОП – Център за специална образователна подкрепа
NEET – Not in employment, education nor training

СПИСЪК НА ГРАФИКИТЕ И ТАБЛИЦИТЕ, ВКЛЮЧЕНИ В ТЕКСТА

Графика 1 - Деца и младежи, настанени в алтернативна грижа към 31.12.2017 г.
Графика 2 - Брой деца, настанени в ДДЛРГ по области към 31.12.2017 г.
Графика 3 - Брой настанени в ЦНСТ за деца без увреждания по области към 31.12.2017 г.
Графика 4 - Брой настанени в ЦНСТ за деца с увреждания по области към 31.12.2017 г.
Графика 5 - Брой деца, настанени в приемни семейства по области към 30.04.2018 г.
Графика 6 - Брой деца, настанени в семейства на близки и роднини, 2013-2017 г.
Графика 7 - Брой деца над 7 години в резидентни услуги, 2015-2017 г.
Графика 8 - Брой деца и младежи над 14 години в системата на алтернативна грижа
Графика 9 - Дял на младежите над 14 г., настанени в услугите и специализираните институции за алтернативна грижа
Графика 10 - Брой деца над 14-годишна възраст, настанени в ПЖ, по години
Графика 11 - Брой деца над 14-годишна възраст, настанени в приемна грижа, по години
Графика 12 - Разпределение по услуги
Графика 13 - Разпределение по пол
Графика 14 - Разпределение по възраст
Графика 15 - Разпределение по образователен статус
Графика 16 - Период на престой в услугата
Графика 17 - От къде идват младежите над 14 г., настанени в алтернативна грижа
Графика 18 - Контакти със семействата
Графика 19 - Знаете ли кога ще напуснете услугата?
Графика 20 - Планове за местоживеење след напускане на услугата
Графика 21 - Възрастни, които подкрепят децата

и младежите, настанени в услуги

Графика 22 - Области на подкрепа след напускане на услугата

Графика 23 - Планове за близкото бъдеще

Графика 24 - Младежи, включени в инициативата „Подкрепи една мечта“ (2014-2017 г.)

Графика 25 - Вид услуга, в която са пребивавали младежите

Графика 26 - Брой години, изминали от момента на напускане на системата на грижа

Графика 27 - Разпределение по населени места

Графика 28 - Разпределение по етнически произход

Графика 29 Разпределение по образование

Графика 30 - Брой младежи, получили еднократна финансова помощ по инициативата „Подкрепи една мечта“

Графика 31 - Дял на получените подкрепа спрямо включените в инициативата „Подкрепи една мечта“

Графика 32 - Разпределение по заетост

Графика 33 - Брой на регистрираните в дирекции «Бюро по труда» младежи на възраст от 18 - 29 г., живели в институции и резидентни услуги

Графика 34 - Младежи от системата на грижа на възраст 18 - 29 г., получили работа чрез дирекции „Бюро по труда“

Графика 35 - Жилищна ситуация на младежите, напуснали грижа

Графика 36 - Основни потребности на младежите, напуснали системата на грижа

ТАБЛИЦИ

Таблица 1 - Основни изследователски задачи

Таблица 2 - Реализирани качествени методи за събиране на данни

Таблица 3 - Основни услуги за деца и младежи над 14 г. възраст

Таблица 4 - Брой ЦНСТ за периода 2011-2016 г.

Таблица 5 - Фактори за напускане на системата на грижа

Таблица 6 - Младежи на възраст 18 - 29 г., които са живели в институции и резидентни услуги, включени в програми, мерки и проекти на АЗ, след регистрация в дирекции „Бюро по труда“

Таблица 7 - Анализ на потребностите и начините на подкрепа на децата и младежите в грижа

Таблица 8 - Анализ на потребностите и начините на подкрепа на младежите, напуснали системата на грижа за деца

Таблица 9 - Защитено жилище „Заедно“

Таблица 10 - Програма „Начало на самостоятелен живот“

Таблица 11 - Програма „Дом Възможност“ на ФСПВ

I. Въведение

Настоящата публикация е разработена по проект на Сдружение SOS Детски селища България. Организацията осъществява проект за застъпничество и подкрепа за напускащите и напусналите грижа деца и младежи в България. Проектът се реализира от края на 2017 г. и цели да подобри шансовете за пълноценен самостоятелен живот на младите хора, напускащи и напуснали алтернативна формална грижа в България, така че те да реализират всички свои права без дискриминация и при равни възможности с децата и младежите, отраснали в биологично семейство.

Тази публикация има за цел да предостави основани върху резултатите от изследването препоръки за положителна промяна в подкрепата на напускащите грижа: създаване на нова законова и политическа рамка за подкрепа на младежи, напускащи и напуснали алтернативна грижа¹ на възраст от 14 до 29-годишна възраст.

Основна цел на осъщественото социологическо проучване е събиране и анализ на информация с оглед представяне на подробна картина за ситуацията и потребностите на деца и младежи над 14 г. възраст, живеещи в, или напуснали системата на алтернативна грижа в България.

Основните изследователски задачи са представени в Таблица 1.

¹ За целите на настоящето изследване изследователският екип възприема разширеното определение, дадено в „Общи европейски насоки за преход от институционална грижа към грижа в общността“: „Алтернативна означава грижа, която се предоставя на деца, лишени от родителска грижа. Терминът не се отнася само за алтернативи на институционалната грижа, тъй като алтернативната грижа може да включва институции за деца.“ По-нататък в този документ се цитира и подкрепя и определението, дадено от международната организация Save the Children: алтернативната грижа е „формална или неформално организирана грижа, при която детето пребивава поне през нощта извън дома на родителите си – или по решение на съдебната или административната власт или друг надлежно упълномощен орган, или по инициатива на детето, неговите родители или хората, полагащи грижи за него, или вследствие от спонтанното решение на доставчик на услуги при отсъствие на родителите. Това включва неформална приемна грижа, предоставяна от членове на семейството или хора, които не са роднини, формална приемна грижа, други форми на грижа в семейна или близка до семейната среда, настаняване на безопасни места при оказване на грижа по спешност, центрове за преходно настаняване при извънредни ситуации и други краткосрочни или дългосрочни заведения за резидентна грижа, включително групови домове и защитени форми за подпомагане на независимия живот на децата, Европейска експертна група по въпросите на прехода от институционална грижа към грижа в общността (2012), „Общи европейски насоки за преход от институционална грижа към грижа в общността.“ (стр. 29, https://deinstitutionalisationdotcom.files.wordpress.com/2018/04/common-european-guidelines_bulgarian-version_final.pdf).

Таблица 1 - Основни изследователски задачи

Изследователска задача	Изследователски въпроси
1. Представяне на актуална количествена и качествена информация за целевите групи деца и младежи в, и напуснали системата на алтернативна грижа, на възраст 14 - 29 г.	Какъв е общият брой на живеещите във всички форми на алтернативна грижа? Какво е разпределението на броя живеещи в алтернативна грижа по видове услуги: приемни семейства, Центрове за настаняване от семеен тип (ЦНСТ), Преходни жилища (ПЖ), Защитени жилища (ЗЖ), Центрове за временно настаняване (ЦВН), Наблюдавани жилища (НЖ), Кризисни центрове (КЦ)? Какво е географското разпределение на живеещите в алтернативна грижа по области? Какви са демографският и социално-икономическият профил на живеещите в алтернативна грижа, включително по етнически състав, пол, тип населено място, образование? Какъв е делът на младежите с увреждания (т.е. с физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност²) над 14 г. възраст, живеещи във всички форми на алтернативна грижа? Какъв е демографският и социално-икономически профил на децата и младежите с увреждания, живеещи в алтернативна грижа, вкл. етнически състав, пол, тип населено място, образование? Какъв е общият брой на напусналите всички форми на алтернативна грижа младежи и как се разпределят по видове услуги: приемни семейства, ЦНСТ, ПЖ, ЗЖ, ЦВН, НЖ, КЦ? Какъв е демографският и социално-икономически профил на напусналите алтернативна грижа: етнически състав, пол, тип населено място, образование, структура на заетост, дял безработни? Какъв е делът на младежите, които не работят, не учат и не се квалифицират (Not in employment, education or training – NEETs) от напусналите алтернативна грижа? Какъв е делът на младежите с увреждания (т.е. с физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност), напуснали алтернативна грижа до 29 г. възраст? Какъв е демографският и социално-икономически профил на децата и младежите с увреждания, напуснали алтернативна грижа до 29 г. възраст, вкл. етнически състав, пол, тип населено място, образование, заетост?

Изследователска задача	Изследователски въпроси
2. Анализ на съществуващата нормативна рамка	Кои са основните нормативни документи, които регламентират социалното подпомагане на младежите от 14 до 29 г. възраст, живеещи в, и/или напуснали алтернативна грижа? Какви са основните принципи и модели за подпомагане по отношение на: образование, заетост, здравеопазване, жилище и достъп до услуги? Кои са структурите на национално и регионално ниво, ангажирани със социалната подкрепа на младежите от 14 до 29 г. възраст, живеещи и/или напуснали алтернативна грижа?
3. Анализ на ефективността на нормативната рамка и политиките и определяне на съществуващите проблеми в реализацията на човешките права и потребности на целевите групи.	Какъв е моделът на работа и интеграция между различните структури и служби? Дали е налична система за управление на ниво случай и обмен на информация при реализиране на различните права и подкрепа? Как се осъществява? Дали е налице вертикална и хоризонтална комуникация? Какви са основните пречки в тази посока? Какви са основните предизвикателства и пропуски в нормативната рамка? Кои са проблемите в нормативната уредба, които пречат на ефективното подпомагане на целевите групи с цел успешна интеграция и самостоятелен живот?
4. Анализ на добри практики в България и в чужбина за подпомагане на членовете на целевите групи да започнат самостоятелен живот и да достигнат своя потенциал на индивидуално развитие.	Кой осъществява добрата практика? Къде? Какви са целите и процеса на осъществяване на добрата практика? Какви са постигнатите резултати? Кои са факторите, които обуславят успешната интеграция в общността от гледна точка на образование, заетост и самостоятелно живеене?
5. Формулиране на препоръки за промени в съществуващото законодателство и политики за подпомагане на целевите групи.	Какви би трябвало да бъдат стратегическите цели и приоритети, свързани с успешното социално включване на младежи, напуснали системата на алтернативна грижа? Какви конкретни цели и очаквани резултати е необходимо да се формулират? Какви са индикаторите за мониторинг и оценка на постигането на резултатите? Какви промени в законодателството следва да бъдат направени, за да се постигнат стратегически резултати, свързани например със заетост (вкл. субсидирана), образование, квалификация, жилищно настаняване?

2 ООН (2012), Конвенция за правата на хората с увреждания, чл. 1, <https://goo.gl/Fk11Tq>

II. Методология на изследването

II.1. Целеви групи

Основните целеви групи в изследването са младежи над 14 г., които живеят в каквито и да било форми на алтернативна грижа в България, и младежи до 29 г., които са били в каквато и да било форма на алтернативна грижа. В обхвата на изследването не попада настаняването на деца при близки и роднини, тъй като то не е регламентирано като социална услуга в българското законодателство, а е мярка за закрила по смисъла на Закона за закрила на детето (ЗЗД).

Непреки целеви групи и бенефициенти в изследването са също представители на заинтересовани страни, както и специалисти, работещи с деца и младежи, включително:

- Ръководители на социални услуги, предоставящи алтернативна грижа
- Професионалисти от социални услуги, предоставящи алтернативна грижа
- Родители на деца в риск
- Приемни родители
- Представители на държавни и общински институции от социалния и образователния сектори
- Представители на неправителствени организации (НПО) и доставчици на социални услуги

II.2. Преглед на литературата и наличните статистически данни

За събиране и анализиране на количествена информация, включително статистически данни за основните целеви групи, а именно деца и младежи от 14 до 29-годишна възраст живеещи в, или напуснали системата от социални услуги за алтернативна грижа, бе използван методът на кабинетно проучване на литература и налични статистически данни. В рамките на това проучване изследователският екип получи официални данни от Агенцията за социално подпомагане (АСП) и Агенцията по заетостта (АЗ) по Закона за достъп до информация. На запитването за такива данни Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) отговори с данни на АСП. Наред с това бяха разгледани стратегически и нормативни документи, статистически данни от Националния статистически институт (НСИ), доклади, планове и програми на национално и европейско ниво.

В хода на осъществяване на проучването бяха прегледани и анализирани следните документи:

- **Българско и международно законодателство и нормативна база**

ЗЗД и правилник за прилагане, Закон за социално подпомагане (ЗСП) и правилник за прилагане (ППЗСП), Закон за предучилищно и училищно образование (ЗПУО), Семейен кодекс (СК) на Република България, Закон за младежта (ЗМ), Закон за професионалното образование и обучение (ЗПОО), Закон за висшето образование (ЗВО), Закон за насърчаване на заетостта (ЗНЗ) и правилник за прилагане, Кодекс на труда (КТ), Закон за здравето (ЗЗ), Закон за здравното осигуряване (ЗЗО), Закон за интеграция на хората с увреждания (ЗИХУ), Конвенция за правата на детето на ООН, Конвенция за правата на хората с увреждания на ООН, Европейска гаранция за младежта, Инициативата за младежка заетост и др.

- Методики и методически указания за предоставяне на услуги

Методики и методически указания за предоставяне на социални услуги в общността: ЦНСТ, ПЖ, НЖ, КЦ, ПГ, ЦВН.

- **Стратегически документи и наръчници**

Национална стратегия за детето 2008-2018¹, Национална здравна стратегия 2020², Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020³, Национална стратегия за младежта (2012-2020)⁴, Национална стратегия за хората с увреждания⁵, Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“⁶, плана за действие към нея (2010)⁷ и актуализирания план за действие (2016)⁸, Насоките на ООН за алтернативна грижа за деца⁹, Наръчник по Европейско право в областта на правата на детето¹⁰, Движение напред: Прилагане на насоките за алтернативна грижа за деца¹¹, Десет принципа за интегрирана система за закрила на детето¹², Десет стандарта за напускащите грижа¹³ и др.

1 Национална стратегия за детето 2008–2018 г. (2008), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=667>

2 Национална здравна стратегия 2020 (2015), http://www.mh.government.bg/media/filer_public/2016/09/12/nzs_2020.pdf

3 Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020 (2013), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=3303>

4 Национална стратегия за младежта 2012-2020 (2010), http://mpes.government.bg/Documents/Documents/Strategii/strategy_youth_2012-2020.pdf

5 Национална стратегия за хората с увреждания 2016-2020 (2016), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=7207>

6 Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ (2010), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1026>

7 План за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ (2010), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1349>

8 Актуализиран план за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в Република България“ (2016), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=9276>

9 United Nations (2010), Guidelines for the Alternative Care of Children, https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf

10 Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвет на Европа (2015), „Наръчник по европейско право в областта на правата на детето“, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_bg.pdf

11 Cantwell, N., Davidson, J., Elsley, S., Milligan, I., Quinn, N. (2012). Moving Forward: Implementing the Guidelines for the Alternative Care of Children, UK: Centre for Excellence for Looked After Children in Scotland, <https://www.alternativecareguidelines.org/Portals/46/Moving-forward/Moving-Forward-implementing-the-guidelines-for-web1.pdf>

12 Ten Principles for Integrated Child Protection Systems (2015), https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/10_principles_for_integrated_child_protection_systems_en.pdf

13 FICE International (2016), Ten Standards for Care Leavers, https://docs.wixstatic.com/ugd/b9f7fe_946af51456304ef98635e7acfe47fd0d.pdf

• Изследователски доклади и анализи

Основните изследователските доклади и анализи, използвани в този доклад, са: „Социална интеграция и професионална реализация на младежи, напускащи домовете за деца“¹⁴, „Дискриминацията срещу децата в институциите – скрита, претендирана или реална и осезаема“¹⁵, Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода ноември 2010 г. - юни 2011 г.¹⁶, Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода юни 2011 – юни 2012 г.¹⁷, Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие на Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода юли 2012 г. - юни 2013 г.¹⁸, „Оценка на състоянието и анализ на профила на подрастващите и младежите, които не работят, не учат и не се обучават (NEETS)“¹⁹, доклад на SOS Детски селища по отношение на напускащите грижа младежи в пет европейски държави²⁰, Доклад на Европейската социална мрежа, финансирана от Европейската комисия, относно програми и проекти, подкрепящи младежите, напускащи грижа²¹.

II.3. Качествени проучвания

Качествените проучвания са насочени към обяснение на явленията, и осигуряват задълбочена информация за дълбинните нагласи, мотивацията и поведенческите стереотипи, която не може да бъде събрана чрез количествено изследване. В рамките на качествено изследване могат да се прилагат инструменти и техники, които изкривяват в много по-малка степен мнението на участниците и позволяват индивидуален подход към тях.

Качествените методи са особено подходящи за осъществяване на настоящото проучване, поради факта, че предоставят възможност да се събере информация от специфични групи, които са по-трудно достъпни. Качествените методи за събиране на информация включваха дискусии във фокус групи (ДФГ), полу-структурирани интервюта (ПСИ) и преки наблюдения.

14 Карабашева, Р. (2012), „Социална интеграция и професионална реализация на младежи, напускащи домовете за деца“, http://www.iss-bg.org/pic/CLIP_10_years_later_bg.pdf

15 УНИЦЕФ България и др. (2012), „Дискриминацията срещу децата в институциите – скрита, претендирана или реална и осезаема“, <https://www.gert.ngo-bg.org/IMG/pdf/DiscriminationAgainstChildrenInInstitutions-BG.pdf>

16 Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода ноември 2010 - юни 2011 г. (2011), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=2395>

17 Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода юни 2011 - юни 2012 г. (2012), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=2985>

18 Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода юли 2012 - юни 2013 г. (2013), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=4330>

19 ЕСТАТ (2015), Оценка на състоянието и анализ на профила на подрастващите и младежите, които не работят, не учат и не се обучават (NEETS), https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org/bulgaria/files/2018-09/NEETS_BG_Summary.pdf

20 Cameron, C. (2016), Leaving Care and Employment in Five European Countries: an Undocumented Problem?, https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/908bc3ed-244d-48d0-b8e1-d44d8cdd8e8a/SOS-CVI_Leaving-Care-and-employment-report_Final.pdf

21 European Social Network (2012), Vulnerable Youth in Transition to Adulthood, www.esn-eu.org/raw.php?page=files&id=340

II.3.1. Дизайн на извадката при качествените проучвания

Изборът на населени места за провеждане на качествените проучвания произтича от осъществения анализ на налични документи и данни относно социалните услуги за алтернативна грижа и доставчици, които ги предоставят. Извадката е разработена с цел да покрива максимален брой критерии и да осигури представителност по отношение на следните критерии:

• Географско покритие

Извадката обхваща основните географски подразделения в страната - Северна България (Велико Търново, Враца, Габрово), Южна България (Стара Загора) и столицата. По отношение на този критерий е необходимо да се направи уточнение относно липсата на регионален принцип на настаняване за младежите, които напускат системата на алтернативна грижа за деца. Географската отдалеченост между различните услуги и/или институции, в които са били настанени тези младежи, не играе роля при следващото им настаняване.

• Разнообразие от социални услуги, институции и доставчици

Извадката включва основните видове резидентни услуги за деца и младежи над 14 годишна възраст, живеещи в системата на грижа. В списъка от услуги са включени: ЗЖ, ЦНСТ за деца и младежи с и без увреждания, ПЖ, НЖ, домове за деца, лишени от родителска грижа (ДДЛРГ) и приемна грижа (ПГ). В извадката присъстват различните видове доставчици на услуги, т.е. общини и НПО.

• Социално-икономически профил

Включен е най-бедният Северозападен район на страната, както и райони с добро икономическо състояние – Северен централен, Югозападен.

• Етнически профил

Във всички изследвани региони има разнообразно присъствие на етнически групи. Подборът на участници във ДФГ и ПСИ е направен с оглед постигане на участие и възможност за свободно дискутиране по поставените теми. Взети са предвид наличието/липсата на йерархични зависимости при професионалистите, както и реалистичната възможност да се подберат участниците.

II.3.2. Описание на използваните качествени методи

Дискусии във фокус групи

В хода на осъществяване на проучването бяха реализирани 5 ДФГ на национално и регионално ниво с участието на професионалисти, ангажирани с планиране и реализиране на мерки за подкрепа на социално-то включване на деца и младежи от 14 до 29-годишна възраст, включително с увреждания, по отношение на образование, здраве и заетост.

Продължителността на всяка ДФГ бе 1,5 – 2 часа. Предварително бе разработено ръководство за провеждане на дискусиите, адаптирано към спецификата на целевата група и необходимостта да се събере информация по ключовите показатели.

Полу-структурирани интервюта

В хода на осъществяване на проучването бяха реализирани 28 ПСИ с ръководители и професионалисти от системата на алтернативна грижа, младежи от 14 до 29-годишна възраст, живеещи в, или напуснали социалните услуги за алтернативна грижа, и приемни родители. Част от ПСИ бяха дуални, т.е. разговорът бе воден с двама респонденти едновременно. Предварително бе разработено ръководство за провеждане на ПСИ, съобразно спецификата на съответната целева група.

Общият брой участници във ДФГ и ПСИ е 70.

Преки наблюдения

В рамките на срещите за провеждане на ПСИ и ДФГ, изследователският екип осъществи преки наблюдения на функциониращите социални услуги за алтернативна грижа. Бяха направени 15 наблюдения на различни видове услуги в четирите изследвани региона. Наблюдавани бяха 5 ЦНСТ за деца и младежи с и без увреждания, 2 ПЖ, 5 НЖ и 3 ДДЛРГ.

В Таблица 2 по-долу е дадено разпределението на проведените ДФГ и ПСИ. По-подробна информация за тях (включваща населени места, тип услуга, целева група и брой участници) е дадена в Приложение 1.

Таблица 2 Реализирани качествени методи за събиране на данни

N	Изследователски инструмент	Целева група	Брой
1	ДФГ	Представители на социалния и образователния сектори на национално ниво: Министерство на труда и социалната политика (МТСП), Министерство на образованието и науката (МОН), Министерство на младежта и спорта (ММС), ДАЗД, АСП, АЗ	1
2	ДФГ	Представители на НПО, предоставящи подкрепа за младежи от 14 г. до 29 г. възраст, живеещи в, или напуснали системата на грижа	1
3	ДФГ	Професионалисти от услуги, предоставящи алтернативна грижа за младежи над 14 г. възраст без увреждания – ЦНСТ, ПЖ, НЖ, ПГ, ДДЛРГ	3

N	Изследователски инструмент	Целева група	Брой
4	ПСИ	Професионалисти и ръководители на услуги, предоставящи алтернативна грижа за младежи над 14 г. възраст с увреждания – ЦНСТ, ЗЖ	4
5	ПСИ	Младежи до 29 г. възраст, напуснали системата на грижа	4
6	ПСИ	Професионалисти и ръководители на услуги, предоставящи алтернативна грижа за младежи над 14 г. възраст без увреждания – ЦНСТ, ПЖ, НЖ, ДДЛРГ	16
7	ПСИ	Приемни родители	2
8	ПСИ	Представители на държавна и общинска администрация	2

II.4. Количествени проучвания

Количествените проучвания бяха използвани с цел получаване на информация от по-голям брой участници и с оглед постигане на поставените цели, задачи и ключови въпроси. По-конкретно, чрез количествените изследвания бе събрана липсващата информация, свързана с броя и профила на младежите над 14 г. възраст, живеещи в алтернативна грижа, и младежите до 29 г. възраст, напуснали системата на алтернативна грижа. В допълнение количествените проучвания бяха използвани, за да се получи информация относно демографския и социално-икономическия профил на двете групи деца и младежи, както и да се идентифицират основните им потребности.

Бяха осъществени три количествени проучвания, както следва:

- **Количествено проучване сред 71 младежи над 14 г. възраст, живеещи в социални услуги.**

Двадесет процентна представителна извадка беше генерирана случайно на стратифициран принцип. Бе използван пълният списък на алтернативните услуги за деца и младежи, обслужващи и такива на възраст над 14 г., като беше осигурен еднакъв шанс на всяка услуга да попадне в извадката чрез генератор на случайни числа, и бяха избрани 20% от услугите. За да се гарантира рандомизиран подбор на респондентите, във всяка услуга бе поканен да участва младежът с най-близък предстоящ рожден ден. По този начин се целеше осигуряване на представителност на резултатите, като при гаранционна вероятност 90%, доверителният интервал е около 9%²². Информацията бе събрана чрез стандартизиран онлайн въпросник.

²² Гаранционна вероятност е вероятността, с която гарантираме верността на оценяваната стохастична грешка. Стойността на гаранционната вероятност от 90%, която сме използвали, означава, че оценката на допустимия максимален размер на грешката е валидна за 90% от всички случаи. Доверителен интервал е интервалът, в който се намира истинската величина на изследваната променлива.

- **Количествено проучване сред 53 социални услуги и специализирани институции за резидентно живеене.**

Извадката беше генерирана на случаен принцип. Бе използван списък на алтернативните услуги за деца и младежи над 14 г. възраст, като беше осигурен еднакъв шанс на всяка услуга да попадне в извадката чрез генератор на случайни числа и бяха избрани 20% от услугите. По този начин се целеше осигуряване на представителност на резултатите. Информацията беше събрана чрез телефонно интервю с ръководителя на услугата.

- **Количествено проучване сред 38 младежи, напуснали системата на грижа**

Информацията бе събрана чрез онлайн въпросник за самостоятелно попълване. Достъпът до младежите бе осигурен посредством „метод на снежната топка“, като контакти бяха предоставени от професионалисти в алтернативни услуги, НПО на напусналите младежи и неформални групи в социалните мрежи. Също така информация бе получена по непряк път, чрез „допитване на антуража“, в случая от приемна майка за децата, за които се е грижела.

II.5. Методологически ограничения

В хода на настоящото изследване, изборът на методология за събиране на данни относно броя, демографските и социално-икономическите характеристики на целевите групи беше свързан със спецификите на тези групи деца и младежи, както и с наличната статистическа информация за тях.

Най-общо тези специфики са:

- Официални данни относно разпределението по възраст на децата, настанени в системата на алтернативна грижа, не бяха предоставени.
- Не се събира и обработва официална информация относно конкретната възраст, на която децата напускат системата на грижа. Напускането поради реинтеграция се случва във всяка възрастова група. Напускането поради навършване на пълнолетие зависи от включването в образователната система, доколкото последното е определящ фактор за излизане от услугите за деца. Нормативно определената възраст на напускане на тези младежи е 18 години, но те имат право да останат в системата до 20 години, ако продължават да учат.
- Голяма част от младежите, които напускат услугите за деца, преминават в други услуги, например НЖ, ЦВН, приюти и др.
- Децата и младежите с увреждания остават в системата на грижа

често през целия си живот, като някои пребивават в една услуга, а други преминават през различни.

- Не са налични списъци на ползващите услугите, от които да се генерира чрез случаен подбор извадка, която да гарантира представителност на данните.²³
- Не са налични официални данни за специални психологически, образователни и интелектуални специфични потребности, етнос и др., което ограничава използването на един и същ инструментариум и не позволява абсолютна сравнимост на резултатите.
- Липсва официална информация за броя и демографския профил на напусналите системата на грижа. Достъпът до тази група е допълнително затруднен поради липсата на данни за контакт – адрес, мобилен телефон (поради честото закриване на карти и смяна на номера), липсващо или нерегулярно присъствие в социалните мрежи.
- В някои случаи са налице специфични поведенчески стереотипи при младежите, напускащи системата на грижа. За някои от тях досега със системата на алтернативна грижа отпраща към период от живота им, за който те не искат да си спомнят. Това се дължи на все още широко споделяната в обществото стигма по отношение на тези младежи, която рефлектира в неравнопоставеност и дори дискриминация спрямо тях.
- Младежите, напуснали системата на грижа, често работят сезонно в и извън страната и достъпът до тях допълнително се затруднява.

Поради изброените причини идентифицирането на децата и младежите от тези целеви групи и достъпът до тях е предизвикателство. За да се справи с него, изследователският екип интегрира различни методи за събиране на данни – както количествени, така и качествени. Информацията бе генерирана от различни източници – официална информация за алтернативни услуги, информация, предоставена от НПО и резидентни услуги, както и лични контакти.

II.6. Етически принципи

Основните етически принципи, от които изследователският екип се ръководеше, са свързани с конфиденциалност на респондентите и на информацията, събирана за тях, анонимност, свобода на избор при участие, съобразяване със спецификите на групата при разработване на инструментариума, зачитане и уважаване правото на участие, уважение на личността на респондентите и отворена комуникация с тях, информираност на респондентите както за целите и задачите на изследването, така и за начина, по който се обработва и използва информацията, забрана на дискриминация и др.

²³ Списъкът на единиците в генералната съвкупност, от която се генерира извадката, гарантира възможността всяка от единиците да попадне в извадката, което е задължително условие за представителност.

Тъй като част от респондентите са деца, освен посочените базови принципи, в изследването се приложиха следните подходи:

- Уважение към гледната точка и чувствата на децата;
- Получаване на информирано съгласие от децата, техните родители или настойници, както и от предоставящите алтернативна грижа;
- Чувствителност към тревогите и проблемите на децата;
- Обясняване на процеса на събиране и споделяне на информацията и как данните ще бъдат използвани;
- Обясняване на анонимността и конфиденциалността;
- Внимание към създаване на очаквания за влиянието на изследването: учим от децата, но не можем да им обещаем да подобрим живота им;
- Обясняване на децата, че могат да се откажат във всеки един момент – тоест могат да поискат цялата информация/данни, която са предоставили, да бъде отстранена от проекта;
- Наблягане на това, че ни интересуват описанията на децата с техни думи и няма верни и грешни отговори;
- Уважаване на това, че едно дете може да не иска да говори на чувствителна тема;
- Чувствителност към езика на тялото и тона на говорене на децата; не слагаме думи в устата им, въпреки че може да се наложи да питаме допълнително; избягваме насочващи въпроси.

III. Законодателство в областта на алтернативната грижа

В тази част на доклада се разглеждат основните законови и подзаконови нормативни актове в областта на основните публични политики, касаещи децата и младежите в алтернативна грижа и подкрепата за задоволяване на техните потребности. Прави се преглед и сравнителен анализ на определенията в законодателството, предвидените мерки и услуги.

III.1. Законодателство, свързано със семейството

Семейният Кодекс (СК) на Република България¹ урежда отношенията, основани на брак, родство и осиновяване, както и настойничеството и попечителството. Той регламентира сключването на брак, личните и имуществените отношения между съпрузите, прекратяването на брака, произхода и родството, осиновяването, отношенията между родители и деца и др.

В Глава 9 – „Отношения между родители и деца“ – са регламентирани правата и задълженията на родителите и децата, както и случаите на ограничаване и лишаване на родителите от права.

Специално внимание тук заслужава чл. 137 (Заместваща грижа), според който лица, на които са възложени грижи за детето, не придобиват родителски права и задължения. Но в същото време тези лица могат без съгласието на родителите да вземат решения и да предприемат действия за запазване живота и здравето на децата, за които полагат грижи. Освен това, лицата, при които детето е настанено по съдебен ред, имат право и задължение да живеят с него, както и задължение да осъществяват фактически действия по грижа, надзор, възпитание и съвместно живеене. Те извършват необходимите правни действия за защита на личните права на детето, свързани с неговото здраве, образование и гражданско състояние, както и за издаването на документи за самоличност по Закона за българските лични документи, след положително становище на Дирекция «Социално подпомагане» (ДСП). Лицата имат задължения по управление и разпореждане с имуществото на детето.

Настойничеството и попечителството са уредени в Глава 11 на СК. Посочено е, че настойничество се учредява над малолетни, чиито родители са неизвестни, починали, поставени под пълно запрещение или лишени от родителски права. Настойничество се учредява и над лица, поставени под пълно запрещение. Попечителство се учредява над непълнолетни,

¹ Семейен кодекс (2009), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135637484>

чиито родители са неизвестни, починали, поставени под пълно запрещение или лишени от родителски права. Попечителство се учредява и над лица, поставени под ограничено запрещение. Уредени са процедурата и отговорните органи по учредяване на настойничество и попечителство, основните права и задължения на настойниците и попечителите.

III.2. Законодателство, свързано със закрила на децата

Законът за закрила на детето (ЗЗД)² регламентира принципите (чл. 3) и мерките (чл. 4) за закрила на детето, органите на държавата и общините и тяхното взаимодействие при осъществяване на дейностите по закрила на детето (чл. 6 - 6а), както и участието на юридически лица и физически лица в такива дейности (чл. 7-9). Глава 2 на ЗЗД формулира правата на детето.

По смисъла на този закон дете е всяко физическо лице, до навършването на 18 години (чл. 2). Според чл. 4 на ЗЗД, мерките за закрила се осъществяват в семейна среда, чрез настаняване в семейство на близки и роднини, осиновяване, настаняване в приемно семейство и ако те не се реализират в посочения ред, настаняване в социални услуги от резидентен тип или специализирана институция. Основните права на децата, признати в ЗЗД, включват право на закрила, изразяване, информирание и консултиране, защита на религиозни убеждения, участие в процедури и др.

В чл. 23-24 от закона са посочени мерките за закрила в семейна среда и реда за предоставянето им. Чл. 25 и 26 уреждат основанията и процедурите за настаняване на деца извън семействата им.

Основанията за прекратяване на настаняването са посочени в чл. 29 на ЗЗД, като сред тях внимание заслужават: т. 5 (навършване на пълнолетие на детето, а ако учи до завършване на средно образование, но не по-късно от 20 г. възраст), т. 8 (при промяна на мярката за закрила) и т. 9 (при промяна на обстоятелствата, свързани с детето, ако е в негов интерес). Посочен е и редът за прекратяване на настаняването, както и това, че при промяна на мярката за закрила се спазва реда за настаняване в последователност: настаняване в семейство на близки и роднини, осиновяване, настаняване в приемно семейство, настаняване в социална услуга от резидентен тип или специализирана институция. Както е видно, съблюдава се принципът на отглеждане в среда възможно най-близка до семейната като съответстваща на най-добрия интерес на детето.

В ЗЗД е отделено специално внимание на приемната грижа (ПГ) и приемните родители (чл. 31-34а).

Правилникът за прилагане на Закона за закрила на детето³ урежда условията и реда за прилагане на мерките за закрила на детето, лицен-

² Закон за закрила на детето (2000), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134925825>

³ Правилник за прилагане на Закона за закрила на детето (2003), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/213546952>

зиране на доставчиците на социални услуги за деца, предоставяне на финансова помощ и/или помощ в натура и контрол за спазване правата на детето. В глава 3 е посочен детайлно редът за осъществяване на мерките за закрила на детето.

В чл. 23 на Правилника е определено, че настаняването на детето извън семейството се налага като мярка за закрила след изчерпване на всички възможности за закрила в семейството, освен в случаите, когато се налага спешното му извеждане, а според чл. 28, настаняването на детето в специализирана институция се предприема като крайна мярка за закрила след изчерпване на възможностите за отглеждане от роднини или близки, осиновяване и при липса на подходящо приемно семейство, освен в случаите на спешно настаняване.

По повод условията и реда за предоставяне на помощи е посочено (глава 5), че за децата, настанени в приемно семейство, когато са над 14 г. възраст и до навършване на пълнолетие на детето, а ако учи - до завършване на средно образование, но не повече от 20-годишна възраст, размерът на месечната помощ е до 4-кратния размер на гарантирания минимален доход (ГМД).

III.3. Законодателство в сферата на младежката политика

Законът за младежта (ЗМ)⁴ определя основните принципи, управлението и финансирането на дейностите, осъществявани в изпълнение на държавната политика за младежта. В него са регламентирани механизмите и ръководните органи за формиране на младежките политики, а именно Националната стратегия за младежта, национални програми за младежта, ролята и функциите на ММС и Националния консултативен съвет за младежта, ръководството и провеждането на младежките политики на областно и общинско ниво. По нататък законът регламентира младежките дейности, младежките организации, младежкия работник и младежкото доброволчество, както и Националната информационна система за младежта. В текстовете на този закон липсва понятието „алтернативна грижа“.

В допълнителните разпоредби на този закон е дефинирано понятието „младежи“ като лица на възраст от 15 до 29 години включително.

III.4. Социално законодателство

Основният закон, свързан с реализирането на социална политика в страната, е ЗСП.⁵ Той урежда обществените отношения, свързани с гарантирането на правото на гражданите в Република България на социално подпомагане чрез социални помощи и социални услуги. В този сми-

⁴ Закон за младежта (2012), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135786802>

⁵ Закон за социално подпомагане (1999), <https://lex.bg/laws/ldoc/2134405633>

съл той има за цел подпомагане на гражданите, които без помощта на друго не могат да задоволяват своите основни жизнени потребности; укрепване и развитие на обществената солидарност в трудни житейски ситуации; подкрепа за социално включване на лицата, които получават социални помощи, и на лицата, които ползват социални услуги; подпомагане на трудовата заетост на безработните лица, които отговарят на изискванията за получаването на месечни социални помощи; насърчаване на предприемачеството в социалната сфера чрез предоставяне на социални услуги от физически и юридически лица.

Социалното подпомагане се предоставя по начин, който запазва човешкото достойнство на гражданите, и се основава на социална работа, като се прилага индивидуален подход и комплексна оценка на потребностите на лицата и семействата.

По отношение на всички социални помощи за лица съществува регулация на критерии и процедури за заявяване на нуждата от помощ. Например за лицата без работа отпускането на месечна помощ, участието в програми за заетост и др. зависи от наличието на регистрация в бюро по труда (БТ).

Според ЗСП, социалните услуги са дейности в подкрепа на лица с цел социално включване и самостоятелен начин на живот, които се основават на социална работа и се предоставят в общността и в специализирани институции. Социалните услуги се предоставят след индивидуална оценка на потребностите от подкрепа и въз основа на индивидуален план за подкрепа, разработени от мултидисциплинарен екип, чийто състав и методи на работа се определят с ППЗСП⁶. Социалните услуги се предоставят съобразно желанието и личния избор на лицата, а тези за деца – съобразно най-добрия интерес на детето и съобразно желанието на детето и на родителите, настойника или попечителя, или на лицата, които полагат грижи за детето в съответствие със ЗЗД. Уточнено е също, че настаняването в специализирани институции на деца, лица с трайни увреждания и лица, поставени под запрещение, не може да бъде за срок, по-дълъг от три години, и са уговорени условията, при които срокът може да се удължи.

ППЗСП урежда реда и условията за получаване на социални помощи и ползването на социални услуги в общността и в специализирани институции. Социалните помощи се определят на базата на ГМД и диференциран минимален доход (ДМД). Тези минимални доходи се смятат, че са достатъчни да задоволят основни жизнени потребности (т.е. да се надскочи линията на бедността). Основа за определяне на диференцирания минимален доход е ГМД, чийто месечен размер се определя с акт на Министерския съвет. ДМД се определя в зависимост от броя членове

⁶ Правилник за прилагане на закона за социално подпомагане (1999), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/-13038592>

на семейството и броя лица, живеещи в едно жилище. ДМД е свързан и с възрастта, семейното положение, здравословното и имущественото състояние на заинтересованите лица.

Видовете помощи, които се отпускат, могат да бъдат месечни помощи, месечни целеви помощи и еднократни помощи. Право на месечна помощ имат лица или семейства, чийто доход за предходния месец е по-нисък от определен диференциран минимален доход. Месечна целева помощ се отпуска за отопление или заплащане на наем. Еднократна помощ се отпуска веднъж годишно за задоволяване на инцидентно възникнали здравни, образователни, комунално-битови и други жизненоважни потребности на лицата и семействата.

Деца и младежите в системата на алтернативна грижа или напуснали тази система могат да се възползват от всички видове социални помощи, ако отговарят на посочените в нормативните документи условия. В нормативната база няма експлицитно гарантирано право на деца и лица в алтернативна грижа да получават социални помощи, само поради принадлежност към тази група. Упоменати са следните случаи, при които деца в алтернативна грижа могат да се възползват от специални условия при получаване на помощи: за дете-сирак и за дете, настанено в семейство на близки и роднини или в приемно семейство по чл. 26 от ЗЗД, както и за дете с трайно увреждане, основа при определяне на диференцирания минимален доход е 100 на сто от ГМД. При определяне на правото на месечна целева помощ за заплащане на наем при дефинирането на ползвателите са упоменати сираци до 25-годишна възраст, завършили социален учебно-професионален център. В допълнение, на учениците, настанени в ДДЛРГ, както и на децата, ползващи социална услуга от резидентен тип от I до XII клас включително или до завършване на средно образование, но не повече от 20-годишна възраст, за джобни разходи на месец се предоставят средства в размер, определен с решение на Министерския съвет за съответната година, които се изплащат по бюджетите на общините, на чиято територия се намират съответните услуги. Уточнена е процедура за подаване на заявление и необходимите документи за получаване на социални помощи.

Социалните услуги в общността и в специализирани институции са изредени изчерпателно в ППЗСП, а в допълнителните разпоредби и дефинирани. Сред тях са и услугите за деца и младежи с и без увреждания на възраст над 14 г.: ЦНСТ, ЦНСТ за деца без увреждания, ЦНСТ за деца и младежи с увреждания, ЦВН, КЦ, НЖ, ПЖ, ПГ, СУПЦ, ДДЛРГ, които попадат в определението за алтернативна грижа⁷.

В същото определение попада и настаняването на деца при близки и роднини. То е определено обаче не като социална услуга в ППЗСП, а

⁷ Виж бел. 1 по-горе.

само като мярка за закрила по смисъла на ЗЗД. Затова настаняването на деца при близки и роднини не попада в обхвата на настоящото изследване.

Въвеждат се и следните определения на потребители и услуги, които са релевантни за деца и младежи над 14 г. възраст с и без увреждания:

- „Дете сирак“ е ненавършило пълнолетие дете, а ако учи, до придобиване на средно образование, но не по-късно от навършване на 20-годишна възраст, на което единият или двамата родители са починали.⁸
- „Дете с трайно увреждане“ е дете на възраст до 16 години с 50 на сто и над 50 на сто вид и степен на увреждане или дете на възраст от 16 до 18 години с 50 на сто и над 50 на сто степен на трайно намалена работоспособност.⁹
- „Младежи“ са лица на възраст от 18 до 35 години включително.¹⁰
- „Приемна грижа“ е отглеждане и възпитание в семейна среда на дете, което е настанено в семейство на роднини или близки или в приемно семейство.¹¹
- „Кризисен център“ е комплекс от социални услуги за деца и/или лица, пострадали от насилие, трафик или друга форма на експлоатация, които се предоставят за срок до 6 месеца и са насочени към оказване на индивидуална подкрепа, задоволяване на ежедневните потребности и правно консултиране на потребителите или социално-психологическа помощ, когато се налага незабавна намеса, включително чрез мобилни екипи за кризисна интервенция.¹²
- „Център за настаняване от семеен тип“ е място за живот в среда, близка до семейната, за ограничен брой лица - не повече от 15. Центърът може да се ползва в комбинация с други социални, здравни, образователни и други услуги и в съответствие с потребностите на настанените лица. В центъра се предоставя подкрепа на деца с/без увреждания, младежи или пълнолетни лица с висока степен на зависимост от грижа и на стари хора.¹³
- „Преходно жилище“ е форма на социална услуга:
 - а) за деца в риск по смисъла на ЗЗД от 15 до 18-годишна възраст, осигуряваща настаняване на не повече от 8 деца като мярка за закрила на детето и подкрепа от специалисти за придобиване на знания и практически умения за водене на относително самостоятелен начин на живот и подготовката им за включване в живота на общността;
 - б) за пълнолетни лица с увреждания, осигуряваща настаняване на не

⁸ Допълнителни разпоредби на ППЗСП (2016), § 1, ал. 1, т. 4, <https://lex.bg/laws/ldoc/-13038592>

⁹ Пак там, § 1, ал. 1, т. 13.

¹⁰ Пак там, § 1, ал. 3, т. 2.

¹¹ Пак там, § 1, ал. 1, т. 24.

¹² Пак там, § 1, ал. 1, т. 25.

¹³ Пак там, § 1, ал. 1, т. 26.

повече от 8 лица и подкрепа от специалисти за придобиване на практически умения за водене на самостоятелен начин на живот и подготовката им за включване в живота на общността¹⁴.

- „Наблюдавано жилище“ е форма на социална услуга за пълнолетни лица с увреждания или лица от 18 до 25-годишна възраст, които са били настанени извън семейството по реда на ЗЗД, осигуряваща настаняване и условия за водене на самостоятелен начин на живот. Подкрепата на лицата от специалисти се осъществява извън услугата чрез психологически, социални, правни и трудови консултации. Капацитетът на услугата е до 6 места.¹⁵
- „Защитено жилище“ е форма на социална услуга за пълнолетни лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане, които, подпомагани от специалисти, водят относително самостоятелен начин на живот в среда, близка до семейната. Капацитетът на услугата е до 8 места.¹⁶
- „Социален учебно-професионален център“ е форма на социална услуга, насочена към професионално обучение на лица с определена степен намалена работоспособност, навършили 18 години.¹⁷
- „Дом за деца, лишени от родителска грижа“ е специализирана институция, която предоставя социални услуги по отглеждане и възпитание на деца от 3 до 18 години или до завършване на средно образование, но не повече от 20 години.¹⁸

III.5. Законодателство, свързано с интеграция на хората с увреждания

Законът за интеграция на хората с увреждания (ЗИХУ)¹⁹ урежда обществените отношения, свързани с интеграцията на хората с увреждания. Неговата цел е създаване на условия и гаранции за равнопоставеност на хората с увреждания; социална интеграция на хората с увреждания и упражняване на правата им; подкрепа на хората с увреждания и техните семейства; интегриране на хората с увреждания в работна среда.

Глава 4 на закона определя основните области на интеграция, сред които са профилактика и рехабилитация на уврежданията; образование и професионална подготовка (интегрирано обучение на децата с увреждания и професионална подготовка на децата с увреждания и на лицата с увреждания до 29-годишна възраст); трудова заетост; достъпна жизнена и архитектурна среда; социално-икономическа защита.

Интеграцията на хората с увреждания се осъществява чрез медицинска и социална рехабилитация; образование и професионално обуче-

¹⁴ Пак там, § 1, ал. 1, т. 32.

¹⁵ Пак там, § 1, ал. 1, т. 33.

¹⁶ Пак там, § 1, ал. 1, т. 27.

¹⁷ Пак там, § 1, ал. 1, т. 34.

¹⁸ Пак там, § 1, ал. 1, т. 36.

¹⁹ Закон за интеграция на хората с увреждания (2004), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135491478>

ние; трудова заетост и професионална реализация; достъпна жизнена и архитектурна среда; социални услуги; социално-икономическа защита и достъпна информация.

Децата и лицата, настанени в алтернативна грижа, не са специално упоменати, освен в контекста на правото им на образование и образователна подкрепа.

III.6. Законодателство в образователната сфера

Законът за предучилищното и училищното образование (ЗПУО)²⁰ урежда обществените отношения, свързани с осигуряване на правото на предучилищно и училищно образование, както и с устройството, функциите, организацията, управлението и финансирането на системата на предучилищното и училищното образование.

Според този закон училищното образование е задължително до навършване на 16-годишна възраст. За лицата, навършили 16 години, законът предоставя възможност за обучение във вечерна, задочна и самостоятелна форма за придобиване на основно и средно образование и/или на професионална квалификация (чл. 109, 110 и 112). По изключение във вечерна форма могат да се обучават и лица, навършили 14 години, които поради семейни или социални причини не могат да се обучават в дневна форма.

Законът предвижда и обучение в индивидуална форма за ученици със здравословни проблеми, по семейни причини, със специални образователни потребности (СОП) и др. (чл. 111). Формата на обучение се избира от ученика, съответно неговите родители или настойници, или се препоръчва от екипа за подкрепа на личностното развитие в следните случаи: ученик, ненавършил 16 години, чиято възраст надхвърля с повече от три години възрастта за съответния клас; лице, навършило 16 години, което постъпва за първи път в училище; лице, прекъснало обучението си за повече от три последователни учебни години; лице, което не може успешно да завърши един и същ клас повече от три учебни години; ученик, който променя формата на обучение и ученик със СОП.

Сред видовете институции в системата на предучилищно и училищно образование е посочен и център за специална образователна подкрепа (ЦСОП), който осигурява обучение за деца със СОП (чл. 49, ал. 2). При осигуряване на образователна и личностна подкрепа на деца със СОП се допуска и разкриването на изнесени паралелки в социалните услуги. Описана е процедурата за осъществяване на индивидуална оценка и насочване за обучение в ЦСОП, както и отговорностите на екипите и институциите относно планиране и осъществяване на подкрепа за личностното развитие (чл. 187 до 196).

²⁰ Закон за предучилищното и училищното образование (2016), <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>

Законът за професионалното образование и обучение (ЗПОО)²¹ регулира обществените отношения, свързани с осигуряване на правото на професионално образование и обучение на гражданите, съобразно личните им интереси и възможности и задоволяване на потребностите от квалифицирана работна сила, конкурентноспособна на пазара на труда. Децата над 16 г. възраст имат право и могат да се обучават в професионалните училища, както и в центровете за професионално обучение за различни професии и професионални направления (чл. 8).

В ЗПОО е посочено, че професионалното образование и обучение на учениците със СОП, както и професионалното обучение на лица с увреждания, навършили 16 години, може да се осъществява по индивидуални учебни програми по учебните предмети или модули (чл. 13 д, т. 5).

Раздел IV на ЗПОО е посветен на професионалното образование и обучение за ученици със СОП и/или с хронични заболявания, за ученици от ДДЛРГ, за лица с девиантно поведение и за лица, лишени от свобода.

Законът за висшето образование (ЗВО)²² урежда устройството, функциите, управлението и финансирането на висшето образование в Република България. В чл. 68 на ЗВО е записано, че при облекчени условия и по ред, определени с правилника за дейността на висшето училище, се приемат следните кандидат-студенти, успешно участвали в конкурсните изпити: класирани с еднакъв бал; инвалиди с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто; военноинвалиди и военно пострадали; кръгли сираци; майки с три и повече деца; близнаци, когато са кандидатствали едновременно в едно и също професионално направление и висше училище, и единият от тях е приет.

В чл. 70 на ЗВО е посочено, че студентите, докторантите и специализантите - сираци, слепи, глухи, инвалиди с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто, военноинвалиди, и военно пострадали и лица, отглеждани до пълнолетието си в ДДЛРГ, майки с деца до 6-годишна възраст и диспансеризирани, имат право на специални облекчения, регламентирани в правилниците на висшето училище.

III.7. Законодателство, свързано със заетостта

Законът за насърчаване на заетостта (ЗНЗ)²³ урежда обществените отношения при: насърчаването и запазването на заетостта; професионалното ориентиране и обучението на възрастни; посредничеството по информиране и наемане на работа в Република България и в други държави на български граждани, граждани на друга държава - членка на Европейския съюз, на държави - страни по Споразумението за Европейското икономическо пространство, или на Конфедерация Швейцария.

²¹ Закон за професионалното образование и обучение (1999), <https://lex.bg/laws/ldoc/2134673921>

²² Закон за висшето образование (1995), <https://lex.bg/laws/ldoc/2133647361>

²³ Закон за насърчаване на заетостта (2002), <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/-12262909>

ЗНЗ урежда процедурите за регистрация на търсещи работа, безработни лица, заети лица и учащи се, които желаят да работят през свободното от учене време. Разписани са конкретно правата и задълженията на търсещите работа.

Раздел III от Глава Шеста на закона е посветен на заетостта на младежите. Чл. 36 и 41 от този раздел определят подкрепа за определени периоди от време за работодатели, които разкриват работни места и наемат на работа или за стажуване безработно лице до 29-годишна възраст с или без трайни увреждания, включително военноинвалиди, както и младежи от специализирани институции или ползващи социални услуги в общността от резидентен тип, завършили образованието си и насочени от поделение на АЗ.

Раздел IV е посветен на програми за преход от пасивни към активни мерки. Част от тези мерки са насочени към безработни лица, включително младежи от специализирани институции или ползващи социални услуги в общността от резидентен тип, завършили образованието си.

Раздел VIII е посветен на програми и мерки, осигуряващи равни възможности чрез социално-икономическа интеграция на групи в неравностойно положение на пазара на труда. Сред тези групи в допълнителни разпоредби (4а) са посочени и безработни младежи; безработни младежи с трайни увреждания; безработни младежи от специализирани институции или ползващи социални услуги в общността от резидентен тип, завършили образованието си.

В Правилника за прилагане на ЗНЗ²⁴ е посочено, че средства по смисъла на ЗНЗ могат да ползват лица, регистрирани като безработни в поделенията на АЗ, включително младежи от специализирани институции или ползващи социални услуги в общността от резидентен тип, завършили образованието си, когато отговарят едновременно на списък от условия, между които насочване от дирекция „Бюро по труда“ за наемане на работа в населено място, отстоящо на повече от 50 км от населеното място по настоящ адрес; смяна на настоящия/постоянния им адрес в населеното място по месторабота; непритежаване на жилищен имот в населеното място, в което са насочени за наемане на работа - за лицата, които ще ползват средства за наем на жилище; не прехвърляне на собственост върху жилищен имот в населеното място, в което са насочени за наемане на работа, през предходната календарна година - за лицата, които ще ползват средства за наем на жилище.

В Глава 15, Раздел I (Специална закрила на непълнолетните) на КТ²⁵ се посочва, че минималната възраст за приемане на работа е 16 години, и забранява приемането на работа на лица, ненавършили 16 години. Предвидени са изключения, както и процедура за наемане на работа

²⁴ Правилник за прилагане на Закона за насърчване на заетостта (2003), <https://lex.bg/laws/ldoc/2135468610>
²⁵ Кодекс на труда (1987), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/1594373121>

на лица, ненавършили 16 г. Лица между 16 и 18 г. се наемат на работа след обстоен медицински преглед и заключение и след разрешение от Инспекция по труда.

КТ забранява редица вредни за здравето работи и посочва задължението за особени грижи на работодателите за непълнолетните (чл.305) включително уведомяване за рисковете, предприемане на мерки за безопасни условия на труд, намален работен ден и по-голям размер на платения годишен отпуск.

Условията и редът за даване на разрешение за работа на непълнолетни лица се уточняват в Наредба № 6 от 24 юли 2006 г.²⁶ С тази наредба се уреждат редът за даване на разрешения за работа на лица, ненавършили 18 години, задълженията на работодателя за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд на лицата, ненавършили 18 години и работите, процесите и местата, забранени за работа на лица, ненавършили 18 години.

III.8. Законодателство в сферата на здравеопазването

Законът за здравето (ЗЗ)²⁷ урежда обществените отношения, свързани с опазване здравето на гражданите. В чл. 2 сред основните принципи е записана особената здравна закрила на децата и лицата с физически увреждания и психически разстройства.

В Раздел I на Глава 4 от ЗЗ е описана здравната закрила на децата чрез изграждане на здравни кабинети, профилактика, обучение по здравословно хранене, лична хигиена, здравословен начин на живот и др.

В Глава 5, Раздел I сред рисковите групи за защита на психичното здраве са посочени и лица, пребиваващи в социални заведения.

Законът за здравното осигуряване (ЗЗО)²⁸ урежда здравното осигуряване в Република България и свързаните с него обществени отношения. В Чл. 40 (3), т. 1-2 на ЗЗО е посочено, че се осигуряват за сметка на държавния бюджет: лицата до 18-годишна възраст и след навършване на тази възраст, ако учат редовно – до завършване на средно образование, но не по-късно от навършване на 22-годишна възраст; студентите на редовно обучение във висши училища до навършване на 26-годишна възраст; и докторантите на редовно обучение по държавна поръчка.

Според информация от Националната здравно-осигурителна каса (НЗОК), здравноосигурените лица имат право свободно да избират лекар в лечебно заведение за първична извънболнична медицинска помощ, както и лекар по дентална медицина (зъболекар) в лечебно заведение

²⁶ Наредба № 6 от 24 юли 2006 г. за условията и реда за даване на разрешения за работа на лица, ненавършили 18 години (2006), <https://www.lex.bg/index.php/bg/laws/ldoc/2135533303>

²⁷ Закон за здравето (2005), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/%20/2135489147>

²⁸ Закон за здравното осигуряване (1999), <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134412800>

за извън болнична дентална помощ на територията на цялата страна. Изборът на лицата е личен. За малолетни и непълнолетни лица, както и за поставени под пълно или ограничено запрещение лица, изборът се извършва от техните родители и настойници, съответно - със съгласието на техните родители и попечители.²⁹

III.9. Изводи по отношение на законодателната рамка

В законодателството, което се отнася до децата и младежите в алтернативна грижа и напуснали алтернативна грижа, са налице както подкрепящи фактори (силни страни) по отношение на тези две целеви групи, така и неясноти и слабости.

Силни страни

Във всички секторни закони групите на децата и младежите в алтернативна грижа и напуснали такава са посочена сред получаващите специална подкрепа или привилегии.

Сериозно внимание законодателят е отделил на образованието на децата и младите хора. Сред групите, обект на подкрепа и на осигурени възможности за гъвкави форми на обучение както на ниво средно, така и на ниво висше образование, са децата и младежите в и напуснали алтернативна грижата, както и децата със СОП.

Най-съществени мерки са разписани в областта на заетостта. Налице са активни мерки за насърчаване на заетост, при което младежите, напуснали системата на алтернативна грижа, са посочени конкретно. Налице са конкретни разпоредби за наемане на работа на лица под 18 г. възраст, които са валидни както за децата в грижа, така и за отглежданите в биологичните си семейства.

Социалното законодателство определя мерки за закрила и социални услуги, които да осигурят подкрепа на деца и млади хора, в случай на затруднения или невъзможност за отглеждане в семейна среда. Сред тези услуги има и една, насочена конкретно към подготовка за напускане на системата на детска закрила (ПЖ) и една, насочена към подкрепа за живот в социална услуга след пълнолетие (НЖ).

Слаби страни

Целевите групи на настоящото изследване попадат в дефинициите на два основни закона – ЗЗД, който определя детето като „всяко физическо лице, до навършването на 18 години“, и ЗМ, според който младежи са лицата на възраст от 15 до 29 години включително. В ППЗСП също е дадена дефиниция на понятието „младежи“, но за разлика от ЗМ, тук

това са лицата на възраст от 18 до 35 години включително. Това разминаване в дефиниране на младежката възраст води до разминаване и в критериите за подкрепа в различните области, сред които трябва да се отбележи заетостта (напр. обхвата на мерките за младежка заетост е до 29 г., т.е. в тях не попадат младежите между 30 и 35 год. по ППЗСП).

Получаването на подкрепа във всички случаи изисква за децата до 18 г. възраст административно представителство. Това представителство е частично регламентирано в СК чрез института на „заместващата грижа“. Но ако за децата, настанени в приемни семейства и при роднини и близки заместващата грижа осигурява достатъчно непротиворечиво административно представителство, остава неясно (и предмет на допълнително тълкуване) доколко децата, настанени в резидентни услуги или специализирани институции могат да се възползват от такова без това да влиза в противоречие с правата на техните родители.

Младежите, напуснали системата на грижа, също трябва да бъдат административно представявани, за да получат подкрепа за интеграция във всички области, например да бъдат адресно регистрирани, да бъдат регистрирани в БТ, да са здравно осигурени, да правят самостоятелен избор на личен лекар и др.

Част от законодателството (ЗВО и ЗПОО) не е актуализирано във връзка с процесите на деинституционализация (ДИ), довели до преместването на групи деца и млади хора от специализирани институции в услуги от резидентен тип и приемна грижа. Това води до невъзможност младежите от резидентни услуги и приемна грижа да се възползват от възможностите, които това законодателство предоставя.

Мерките за насърчаване на заетост според ЗНЗ посочват конкретно младежите от специализирани институции и услуги от резидентен тип, напуснали системата на алтернативна грижа, но сред тях не са отглежданите в приемна грижа деца и младежи.

В областта на здравеопазването не са налице специални мерки, които да подпомагат децата и младежите в системата на алтернативна грижа. Например, изборът на общопрактикуващ лекар е институционално опосредстван и при напускане на системата на алтернативна грижа смяната му е свързана с поредица от административни процедури (наличие на постоянен адрес, регистрационна форма за избор на общопрактикуващ лекар, здравноосигурителна книжка, документ за здравноосигурителен статус), които младите хора не познават и не са подготвени да извършат.

²⁹ Наредба за осъществяване правото на достъп до медицинска помощ (2007), раздел II, чл. 4, <https://lex.bg/laws/ldoc/2135527794/>

IV. Политики в областта на социалното включване на младежи от 14 до 29 г. възраст, живеещи в, или напуснали системата на алтернативна грижа

В тази част на доклада се прави преглед на наличната информация относно политики в страната в областта на секторите здравеопазване, образование и социална политика и междусекторните политики, засягащи деца и младежи, живеещи в или напускащи системата на алтернативна грижа.

IV.1. Основни рискове и проблеми пред младежите, напускащи системата на грижа

Основните предизвикателства в областта на борбата с бедността и социалното включване, дефинирани в Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване¹, са свързани с липсата на заетост и отдалечаването от пазара на труда, достъпът до пазара на труда и до качествени социални услуги.

Според данните на НСИ за 2017 г., 38.9% от населението в България е в риск от бедност или социално изключване; 41.6% от населението в риск от бедност представлява деца на възраст до 17 години, а 34.8% са лица между 18 и 64 години.²

Основните фактори, водещи до социално изключване, са свързани с достъп до пазара на труда, достъп до образование, здравеопазване, социални услуги, жилищно настаняване.

Основни целеви групи на политиката в областта на намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване, дефинирани в същия документ са:

- Лица в нетрудоспособна възраст: деца, възрастни хора;
- Семейства с деца;
- Групи в неравностойно положение на пазара на труда или извън пазара на труда – безработни младежи, продължително безработни, безработни над 50-годишна възраст, безработни лица с основно или по-ниско образование и без професионална квалификация или недостиг на ключови компетентности, икономически неактивни лица, желаещи да работят;

¹ Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020 (2013), стр.11, <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=3303>

² НСИ, Индикатори за бедност и социално включване общо за страната (2017), <https://goo.gl/aT1E6z>

- Уязвими представители на ромската общност;
- Хора с увреждания;
- Бездомни и лица, живеещи при лоши жилищни условия;
- Работещи бедни³.

Младите хора, които не са в системата на образование и заетост, са една от групите във висок риск от социално изключване. Групата на т. нар. NEETs (not in employment, education or training) включва младите хора на възраст 15-24 г., които са безработни или икономически неактивни и не участват в никаква форма на обучение или курс за квалификация.⁴ Основните фактори, които водят до попадането в тази група, са социалната среда и начинът на живот, образованието, квалификацията, поведението на пазара на труда и мотивацията⁵. Данните показват, че за първото тримесечие на 2018 г., 10,6% от младите хора между 15 и 24 години в Европейския съюз не работят и не учат. За България този дял е сред най-високите в ЕС – 15%.⁶

За първото полугодие на 2018 г. коефициентът на заетост за населението в България на възраст 15-29 навършени години е 40.6% (46.3% за мъжете и 34.6% за жените). Намаление се отчита при броя на безработните младежи до 24 г. и до 29 г. Безработните младежи до 24-годишна възраст намаляват с 24.6%. Относителният им дял в общата структура на безработните е 4.8% (при 5.5% през 2017 г.). Средномесечният брой на **младежите на възраст до 29 г.** през анализирания период е с 22.7% по-малко спрямо първото полугодие на 2017 г. Относителният им дял от всички безработни, регистрирани в БТ, е 12.9% (при 14.3% през 2017 г.)⁷.

За периода януари-юни 2018 г. в Дирекции „Бюро по труда“ средномесечно са регистрирани 12 967 безработни лица с установен вид и степен на увреждане. На годишна база броят им намалява с 1 168 лица (8.3%), а делът им в общия брой на безработните отчита нарастване от 0.4%, достигайки до 6.0% през анализирания период. Младежите с увреждания не са разглеждани като отделна група.

Въпреки отчетеното намаляване на младежката безработица като цяло, данните показват устойчив дял на групата на NEETS в страната⁸. Освен това, не е налична информация колко от регистрираните млади хора, които не работят и не учат, са излезли от системата на алтернативна грижа. В допълнение, отчитайки основните фактори за социално изключване, може да се каже, че за младежите, отглеждани извън

³ Бел. 55, стр.17, <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=3303>

⁴ Eurostat (2016), Glossary: Young people neither in employment nor in education and training (NEET), <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:NEET>

⁵ ЕСТАТ (2015), „Оценка на състоянието и анализ на профила на подрастващите и младежите, които не работят, не учат и не се обучават (NEETS)“, стр. 39, https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org/bulgaria/files/2018-09/NEETS_BG_Summary.pdf

⁶ Eurostat (2018), 'NEET rate at lowest point for ten years', <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180712-47?inheritRedirect=true>

⁷ Агенция по заетостта (2018), Отчет на плана за действие за първото полугодие на 2018 г., стр. 9-10, <https://www.az.government.bg/web/files/PageFile/123/8360/otchet-na-plana-za-dejstvie-za-pyrvoto-polugodie-na-2018-g.rar>

⁸ Бел. 60.

семейна среда, е по-вероятно да попаднат в групата на неактивност по отношение на пазара на труда и продължаване на образованието. Преодоляването на тези предизвикателства изисква активни секторни и междусекторни политики в областта на социалните услуги и социалната подкрепа, образованието, здравеопазването, пазара на труда и жилищната политика.

IV.2. Секторни национални политики и стратегии

По-долу са представени идентифицираните политики и стратегии, които се отнасят към определен сектор, свързан с живота на децата и младежите, като фокусът на този преглед са децата и младежите в риск от системата на алтернативна грижа.

IV.2.1. Национална здравна стратегия

Националната здравна стратегия (2014-2020) е водещият стратегически документ, който конкретизира целите за развитие на системата на здравеопазването в България до 2020 г. Документът е приет от Министерски съвет на Република България на 21.09.2013 г. Един от водещите принципи на стратегията е свързан с ролята на семейството в живота на децата:

„Най-важният принцип, който трябва да се възприеме е, че е необходимо всяко общество да инвестира в най-ранните години от живота на децата. В този период от детството децата са основно с родителите си, поради което обществото трябва да подкрепя и родителите с адекватна информация за най-добрите практики в сферата на здравето и образованието, възможности за обмяна на родителски опит и психологическа подкрепа, където е необходимо.“⁹

В стратегията е направена констатацията относно здравословното състояние на младите хора в България, което се определя като задоволително. Наред с това се посочват редица фактори, пораждащи загриженост от евентуално влошаване. Те са свързани с условията на живот - бедност, безработица, несигурност на работното място, жилищни проблеми, ранно отпадане от училище, дискриминация и др. Тези фактори, посочва стратегическият документ, все по-често се превръщат в пречка младежите да търсят или да имат пълен достъп до възможности за превенция и качествени здравни услуги. Това на свой ред може да повлияе върху тяхното физическо и репродуктивно здраве и качество на живот.¹⁰

В стратегията не е отделено специално внимание на младежите в

риск, живеещи в, или напуснали системата на алтернативна грижа. Темата за политиките за подкрепа на младите хора като цяло се открива през политики за превенция на рисковите фактори като наркотична зависимост, пречки за достъп до качествени здравни услуги - бедност, безработица и др. Също така се говори за превенция на насилието и риск от обществено изключване сред младите.¹¹

IV.2.2. Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване

Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020 е ориентирана към изграждане и реализиране на единна, последователна и устойчива политика в областта на социалното включване, основана на интегрирания подход и междусекторното сътрудничество на национално, регионално, областно и общинско ниво. Тя посочва визията, приоритетните направления и дейностите за развитие на политиката в областта на бедността и социалното изключване в България до 2020 г.

Направените анализи в документа се основават на данни от 2011 г., като периода на планиране, който той обхваща, е 2012-2020 г. Според данни на НСИ, по възрастови групи рискът от бедност е най-висок за децата до 18-годишна възраст – 28.9%, и за населението в надтрудоспособна възраст – 30.9%. Равният достъп до образование за всички деца, независимо от техния социален статус, етнос и специфични потребности, е от ключово значение за превенцията на бедността и социалното изключване. В тази връзка, основните предизвикателства в тази област са свързани с намаляване на преждевременното напускане на училище, осигуряване на равен достъп на уязвими групи, включително и на уязвими етнически групи и деца с увреждания, до качествено образование в общообразователна среда.¹²

Един от основните фактори, който може да доведе до бедност и социално изключване, е ниското равнище на образование. През 2011 г. по данни на НСИ 1.2% от населението никога не е посещавало училище. Затова цел на стратегията, обвързана тясно и с политиките в образованието, е намаляване броя на необхванатите от образователната система.

При по-голямата част от приоритетите в стратегията, младежите и децата са включени като целеви групи, но няма конкретни политики и планирани действия, ориентирани към тях. Изключение прави приоритетът, свързан с премахване на институционалния модел на грижа и развитие на междусекторни услуги за социално включване. Основната цел е гарантиране правото на всяко дете да расте в семейна среда, която се

⁹ Национална здравна стратегия 2020 (2015), стр.21, http://www.mh.government.bg/media/filer_public/2016/09/12/nzs_2020.pdf

¹⁰ Пак там, стр.27.

¹¹ Пак там, стр. 37.

¹² Бел. 55, стр. 12, <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=3303>

осигурява основно чрез процеса на ДИ на грижата за деца.¹³

IV.3. Междусекторни политики

Между секторните политики са свързани с планиране на приоритети и интервенции в повече от един сектор на обществения живот. Те представляват интерес, доколкото очертават политики, свързани с приоритети в различни сектори (образование, здраве, социална политика и др.), насочени към идентифициране на предизвикателства и поставяне на стратегически цели и приоритети, осигуряващи междусекторен подход към специфични целеви групи, каквито са младежите и децата.

IV.3.1. Национална стратегия за младежта

Националната стратегия за младежта (2012-2020) е ориентирана към изграждане и реализиране на единна, последователна и устойчива младежка политика в България, основана на многосекторния подход, междусекторното сътрудничество и съвместното управление с младите хора на национално, регионално, областно и общинско ниво. Тя е ориентирана към младите хора на възраст от 15 до 29 години.¹⁴

Една от стратегическите цели на националната стратегия за младежта е създаване на благоприятна, насърчаваща и подкрепяща среда за качествена професионална реализация на младите хора в България чрез улесняване на прехода от образование към заетост. Някои от задачите за постигане на тази цел са свързани с младежите в риск, в които се включват и целевите групи на това изследване:

- осигуряване на достъп до професионално образование и обучение на младежи в неравностойно положение – младежи със СОП, младежи в социален риск или преждевременно напуснали образователната система;
- подкрепа на специализирани предприятия и кооперации на младежи в риск – младежи с увреждания и други младежи в социален риск (лица на социално подпомагане, представители на уязвими етнически малцинства, лица, напускащи специализирани институции за предоставяне на социални услуги, лица, страдащи от различни зависимости, бивши затворници и други), представители на различни общности, заети в социалните предприятия, кооперациите и специализираните предприятия;
- подкрепа за създаване на социални предприятия, обвързани с осигуряване на работни места за младежи в риск¹⁵.

Друга стратегическа цел е изцяло свързана с младежите в риск – превенция на социалното изключване на младежи в неравностойно поло-

¹³ Пак там, стр. 26-28.

¹⁴ Национална стратегия за младежта 2012-2020 (2010), стр. 8, http://mpes.government.bg/Documents/Documents/Strategii/strategy_youth_2012-2020.pdf

¹⁵ Пак там, стр. 25.

жение: младежи в специализирани институции; младежи с увреждания; младежи, напускащи специализирани институции; младежи, страдащи от различни зависимости; бивши затворници и други групи младежи в риск, чрез синхронизиране на младежката политика за лица в неравностойно положение с политиките за закрила на детето. Задачите за постигане на тази цел са:

- осигуряване на условия за социална адаптация и насърчаване на социалното включване на младежите в риск, повишаване на качеството на социалните услуги за младите хора в неравностойно положение;
- насърчаване на сътрудничеството между социалните работници, младежките работници и младежките лидери за приобщаване на младите хора в риск от социално изключване;
- подпомагане на социалната адаптация и повишаване на пригодността за заетост на младежите в неравностойно положение;
- подобряване качеството на социалните услуги за млади хора в специализираните институции и извеждането им в общността, и осигуряване на подкрепа за тяхното пълноценно включване във всички области на обществения живот¹⁶.

Очакваните резултати от тези дейности са да се увеличи подкрепата за социално включване на младите хора в риск чрез развитие на социални услуги в общността. Очаква се социалните услуги за млади хора в специализираните институции да бъдат ориентирани към подготовка за интегрирането им в общността, а броят на младите хора, изведени от специализираните институции, трябва да бъде увеличен.

IV.3.2. Национална стратегия за детето

В Националната стратегия за детето в периода на нейното планиране през 2008 г. са идентифицирани различни рискови ситуации за децата, една от които е детската бедност. Рискът от бедността е най-голям при децата със самотен родител и при децата в многодетни домакинства. Намалването на риска от изпадане в бедност и социално изключване е един от основните дългосрочни приоритети на българското правителство¹⁷. Налице е тенденция за намаляване равнището на бедност сред населението, но все още рискът от бедност е по-силен за някои от идентифицираните рискови групи (етнически малцинствени групи, възрастни жени, самотни родители, деца в риск, дългосрочно безработни и др.).

Рисковете по отношение на здравето са свързани с рисковото сексуално поведение, употреба на психоактивни вещества, разпространяване на агресивността и насилието. Изключително неблагоприятно въздействие върху бъдещото развитие оказват и увеличаването на неграмотността

¹⁶ Пак там, стр. 30.

¹⁷ Национална стратегия за детето 2008-2018 г. (2008), стр. 6, <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=667>

и влошаването на образователната структура сред младите хора до 24 години. Посочените данни в аналитичната част на стратегическия документ за периода преди 2008 г. показват, че всеки пети младеж е имал по-ниско от средно образование. Неграмотността в редица случаи се съпровожда със социални рискове – безработица, бедност, липса или недостатъчни грижи за здравето и образованието на детето, отклоняващо се понякога поведение. Всичко това оказва отрицателно въздействие по отношение на децата и тяхното развитие¹⁸.

В стратегията се обръща специално внимание и на деца в риск, настанени в специализирани институции, деца със СОП, деца жертви на насилие и експлоатация, деца на улицата, принудени да извършват детски труд, жертви на трафик, извършители на престъпления и др.

Във връзка с идентифицираните рискове и рискови групи е формулирана стратегическата цел да бъдат осигурени условия за ефективно упражняване на правата и подобряване качеството на живот на децата като условие за тяхното свободно и пълноценно личностно развитие. Оперативните цели са намаляване на детската бедност, осигуряване на равен достъп до образование, подобряване на детското здраве, както и насърчаване на участието на децата при формиране и изпълнение на политики, свързани с техните права и отговорности.

Първата оперативна цел на стратегията е насочена към намаляване на детската бедност. Една от приоритетните области, в които са планирани дейности и мерки за постигане на тази цел, е свързана с алтернативната грижа. Политиките в тази област са насочени основно към създаване на качествени алтернативни семейни грижи¹⁹. Стратегията насочва към подобряване на качеството на услугите „настаняване при роднини или близки“ и на доброволната и професионалната приемна грижа, което предполага да се отдава приоритет на настаняването на деца в семейства на роднини или близки и в приемни семейства пред настаняването в институции; да се развиват услуги за оказване подкрепа на семействата на роднините или близките, които отглеждат детето, на приемните родители и на децата, настанени при тях; да се развива капацитетът на органите на държавата и неправителственият сектор с цел повишаване качеството на грижи за децата, настанени в семейства на близки и роднини и в приемни семейства и да се разширява кръгът от доставчици на социалната услуга „приемна грижа“. Сред мерките за постигане на тези приоритети могат да се открият и такива, свързани с повишаване на качеството на грижа в специализираните институции, прилагане на индивидуален подход, реструктуриране на съществуващите специализирани институции и др.

18 Пак там, стр. 9.

19 Пак там, стр. 25.

IV.3.3. Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“

Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ е приета от Министерския съвет през 2009 г. и цели деинституционализация на грижите за деца или по-конкретно закриване до 2025 г. на всички институции от интернатен тип за деца.

Основната цел на документа е гарантиране правото на децата на семейна среда и на достъп до качествена грижа и услуги според индивидуалните им потребности.

Конкретните подцели, постигането на които ще осигури ДИ на децата в страната, са:

- нормативно регламентиране, финансово обезпечаване и кадрово осигуряване на широк спектър от услуги за деца и семейства в общността, стъпвайки на добрите практики и привличайки иновативни подходи;
- повишаване капацитета в системата на закрила на детето чрез ясно очертаване и ефективно разпределение на правомощията и отговорностите на органите за закрила на детето, доставчиците на услуги и осигуряване на адекватен професионален капацитет за ефективното функциониране на системата;
- закриване на 137 институции за деца в рамките на 15 години, считано от приемането на документа;
- недопускане настаняването и отглеждането на деца от 0 до 3 години в резидентна грижа от всякакъв тип след приключване на реформата²⁰.

За реализирането на стратегията са приети два плана за действие. Реализирането на първия от тях води до закриване на всички 25 домове за деца с умствена изостаналост и физически увреждания и 8 домове за медико-социални грижи за деца. Децата и младите хора са деинституционализирани основно чрез преместване в услуги в общността от резидентен тип и приемни семейства.

Реализирането на стратегическите приоритети на тази стратегия предполага разработването и предлагането на услуги в общността, които да заменят съществуващия институционален модел на грижа. Процесът на ДИ, планиран като първи етап на закриване на специализираните институции, предполага подготовка и преместване на децата и младите хора, настанени в алтернативна грижа в резидентни услуги, приемни семейства или реинтегриране в биологичните им семейства. Изпълнението на стратегията се очаква да доведе до разработване на нови модели на алтернативна грижа за деца и млади хора, включително на възраст над 14 г.

20 Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ (2010), стр. 5, <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1026>

IV.3.4. Национална стратегия за хората с увреждания

Визията на Националната стратегия за хората с увреждания към 2020 г. е Република България да осигури условия и възможности за постепенно постигане на целите и принципите на Конвенцията за правата на хората с увреждания, като гаранция за пълноценно участие и упражняване на основните права на хората с увреждания, без каквато и да било дискриминация по признак на увреждане.

В националната стратегия за хората с увреждания групата на децата и младежите е засегната по повод на приоритетните цели, свързани с образованието, здравеопазването и достъпа до спорт, отдих, туризъм и участие в културния живот, а списъкът на всички приоритети в стратегията е следният:

- Осигуряване на достъп до среда за живеене, до транспорт и транспортни услуги, до информация и до комуникации.
- Осигуряване на достъп и приобщаване на всяко дете в образователната система и възможности за обучение през целия живот.
- Осигуряване на ефективен достъп до качествени здравни услуги.
- Осигуряване на условия за работа и заетост на хората с увреждания.
- Осигуряване на адекватна подкрепа за живот в общността.
- Осигуряване на достъп до спорт, отдих, туризъм и участие в културния живот²¹.

При останалите приоритети е посочена целевата група на хората с увреждания, но няма специфични мерки, насочени към възрастовата група 18-29 г., нито към децата, като последните са обект само на мерките, свързани с предучилищното образование.

IV.4. Специфични национални политики

Специфичните политики, насочени към подкрепа на децата и младежите, напускащи системата на грижа, имат интегриран характер в степента, в която обединяват усилията на повече от един сектор, но в същото време са по-скоро инициативи, проекти и ангажименти и нямат достатъчна устойчивост.

IV.4.1. Гаранция за младежта

Гаранцията за младежта е ангажимент, поет от всички страни от ЕС, за да се гарантира, че всички млади хора до 25-годишна възраст получават качествено предложение за работа, продължаващо обучение, чиракуване или стаж в срок от четири месеца след като станат безработни

21 Национална стратегия за хората с увреждания 2016-2020 (2016), стр. 16-30, <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=7207>

или напуснат системата на формално образование. Сред страните, поели ангажимент за изпълнение на гаранцията за младежта в препоръка на Съвета от април 2013 г., е и България.²² За страната възрастовата граница е повишена – младежите на възраст 15-29 г. се явяват целева група в контекста на политиката по насърчаване на заетостта, съгласно националното законодателство.

В резултат на реализиране на Националния план за изпълнение на Европейската гаранция за младежта 2014 – 2020 г.²³ се очакваше да бъдат постигнати следните резултати към края на 2015 г.:

- намаляване равнището на младежка безработица (15-24 г.) до 27.2%.,
- намаляване относителния дял на младежите на възраст 15-24 г., които не са в заетост, образование или обучение от общия брой младежи в същия възрастов интервал (NEET rate) до 20.5%,
- повишаване до 50% на относителния дял на регистрираните безработни младежи (15-24 г.), които са включени в обучение или заетост, от общия брой регистрирани безработни младежи.

По отношение на образователния контекст, в Националния план за изпълнение на Европейската гаранция за младежта 2014 – 2020 г. се посочват формите на обучение, които насърчават младите хора от рисковите групи да довършат образованието си. Такива форми са вечерната, задочната, индивидуалната, самостоятелната и кореспондентската. Ще се използва и възможността, осигурена посредством промяна в Закона за народната просвета от 2013 г., с която се въвежда и комбинираната форма на обучение за лица със СОП. Промяната допринася за продължаване на образованието и обучението в системата на образованието.

Данните в доклада на Европейската комисия сочат, че в България условията на пазара на труда са се подобрили към 2017 г.: равнищата на заетост и активност са се повишили, докато нивата на безработица са се понижали значително през 2017 г.²⁴ При прилагането на Гаранцията за младежта мерките до момента са насочени към младите хора със средно и висше образование и имат само ограничен ефект върху младежите с ниска квалификация. Българските власти са започнали да адресират този проблем чрез различни мерки. Изпълнението на Гаранцията за младежта се възпрепятства от много ниските нива на регистриране в БТ. Въпреки че условията на пазара на труда са се подобрили, остават предизвикателства. Нивата на безработица се очаква да намалее допълнително от 7.1% през 2017 (стартирайки от 7.7% през 2016), доста под средното за ЕС. Отрицателният демографски прираст, както и структурни проблеми като дългосрочната безработица, високите нива на не-

22 Youth Guarantee country by country Bulgaria (2018), <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13631&langId=en>

23 Национален план за изпълнение на Европейската Гаранция за младежта, 2014 – 2020 г. (2013), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=4563>

24 Пак там, стр. 4.

активност и ограничена включеност на младите хора, са ключови пречки пред функционирането на пазара на труда. Регистрирани са поредица от мерки, адресиращи високия процент на безработни млади хора с ниско ниво на образование или обучение. Все още обаче не са отчетени значителни резултати.

IV.4.2. Подкрепи една мечта

Инициативата „Подкрепи една мечта“²⁵ насърчава професионалната и личностна реализацията на младежи, които напускат специализираните институции за деца - ЦНСТ, ДДЛРГ, социални учебно-професионални центрове, ЗЖ, НЖ и ПЖ, комплекси за социални услуги за деца и семейства. През 2012 г. е подписано Споразумение за сътрудничество между Администрацията на Президента, МОН, ДАЗД, АСП и АЗ. През 2015 г. към Споразумението се присъединява и МТСП. Чрез Споразумението институциите обединяват ресурсите си за мотивиране, насочване и подпомагане на младежите за продължаване на образованието им и/или осигуряване на заетост. Подкрепата се осъществява под формата на конкретни дейности и програми като: консултиране и информироване за възможностите за личностна и професионална реализация; обучение и квалификация според интересите на младежите и потребностите на пазара на труда; осигуряване на заетост; парични дарения и материална помощ за провеждане на ежегодния абитуриентски бал на младежите. При наличие на финансов ресурс и със съгласието на дарителите се предвижда предоставяне на еднократна финансова подкрепа на младежите, приети за студенти през съответната година.²⁶

Част от инициативата „Подкрепи една мечта“ е традиционният абитуриентски бал на младежи в неравностойно положение, който се провежда под егидата на Президента на Република България.

IV.4.3. Готови за работа

Основната цел на проект „Готови за работа“²⁷ на АЗ за период от 36 месеца до 2019 г. е стимулиране на активността на младежи до 29-годишна възраст включително, които не са нито в образование или обучение, нито в заетост и не са регистрирани като безработни лица в Дирекциите „Бюро по труда“, както и подобряване на възможностите им за намиране на работа и трудова реализация на пазара на труда.

Дейностите по програмата са за идентифициране, информироване и мотивиране на активно поведение на пазара на труда на икономически неактивни младежи до 29 г. възраст включително, които не са в образование или обучение; провеждане на „ателиета за търсене на работа“ с

²⁵ Правила за получаване на еднократна финансова помощ по инициативата „Подкрепи една мечта“ (2017), <https://www.president.bg/cat28/Подкрепи-една-мечта/>

²⁶ Пак там.

²⁷ Агенция по заетостта, Проект „Готови за работа“ (2016), <https://www.az.government.bg/pages/gotovi-za-rabota/>

максимална продължителност 5 дни; психологическо подпомагане; насочване към подходящи, съобразени с индивидуалния профил на лицата, мерки за образование и обучение (осигурява се със собствен ресурс на АЗ); организиране на трудови борси за срещи на активирани младежи с работодатели.²⁸

IV.4.4. Старт на кариерата

Основната цел на Програмата „Старт на кариерата“²⁹ на АЗ, планирана за периода 2018-2019 г., е да бъдат осигурени възможности за придобиване на трудов стаж на безработни младежи, завършили средно или висше образование, с цел улесняване на прехода между образование и заетост. Непосредствените цели са предотвратяване на деквалификацията на младежите; превенция срещу „изтичането на мозъци“; предоставяне на възможности за обновяване на публичната администрация; предоставяне на възможност за последващо назначаване на част от младежите на постоянна работа; постигане на гъвкава комбинация от знания, умения и опит, съответстващи на изискванията на пазарната икономика. Обект са младежи до 29 г. без трудов стаж по специалността, които са завършили висше образование (дипломирани) и са регистрирани в дирекции „Бюро по труда“. Работодатели са публични администрации – централните ведомства, включително второстепенните им разпоредители с бюджетни кредити и техните териториални поделения, които са от администрацията на изпълнителната власт. След подбор въз основа на утвърдени от министъра на труда и социалната политика критерии и провеждане на интервю от работодатели, регистрираните в дирекциите „Бюро по труда“ безработни младежи ще бъдат назначавани на трудово правоотношение за срок от 9 месеца. Програмата се реализира на територията на цялата страна.³⁰

IV.4.5. Политиките през погледа на професионалистите

В тази част от доклада е представена информация от проведеното качествено проучване сред професионалисти от различни сектори, ангажирани с планирането и реализирането на услуги в подкрепа на децата и младежите, ползващи и напускащи системата на алтернативна грижа в страната. Данните от проведените ПСИ и ДФГ показват, че професионалистите, участвали в проучването, дискутират политиките в подкрепа на младите хора, които напускат системата на грижа, от гледна точка на капацитет и интегрираност на усилията на различните системи.

На първо място се поставя темата за капацитета на системата на закрила и по-конкретно Отдела за закрила на детето (ОЗД).

²⁸ Пак там.

²⁹ Агенция по заетостта, Проект „Старт на кариерата“ (2018), <https://www.az.government.bg/pages/programa-start-na-karierata/>

³⁰ Пак там.

„Капацитетът на ОЗД е нисък, работят ниско компетентни хора, нямат подготовка или професионална, или физическа, един човек в ОЗД например трябва да отговаря за 50-60 случая. Това е невъзможно. Като навършат 18 децата, на тези работници им пада камък от врата, защото нямат капацитет.“³¹

Освен ниския капацитет за обхващане на всички случаи, системата на закрила на детето се грижи за реализиране на правата на децата и тяхната закрила до навършване на пълнолетие. Младежите над 18 г. възраст, дори и останали в системата на детска грижа и закрила, не попадат в обхвата на ОЗД.

На второ място, подкрепата за заетост на всички млади хора, включително на напускащите алтернативна грижа, се осъществява по различни програми и проекти за заетост. В тези програми се предлагат обучения, връзки с работодатели, субсидирана заетост. Включването обаче в тези програми се осъществява с професионална подкрепа, която младите хора получават докато са в системата на грижа. Веднъж напуснали я, те рядко се обръщат към службите за заетост.

На следващо място, единственият пример за добра интегрирана политика, който професионалистите посочват, е инициативата на Президента на Република България „Подкрепи една мечта“,

„...където в работна група има колеги от всички институции, колегите от бюрата по труда ходят със завършващите младежи и следващите випуски и им оказват подкрепа.“³²

Обхватът на инициативата обаче не включва групата на децата и младите хора с увреждания.

Не на последно място, професионалистите дискутират качеството на подкрепа и работа в услугите, които са разкрити като част от процеса на ДИ. Все още темата за това доколко са постигнати целите на тази политика е дискуссионна. Налице са мнения, основно сред представители на НПО, че качеството на грижа за децата без увреждания в посока подготовка за самостоятелен живот не се е променило в сравнение с тази, предоставяна в ДДЛРГ. Въпреки това, те споделят, че са налице усилия в тази посока и работата трябва да продължи най-вече чрез въвеждане на индивидуален подход.

IV.5. Изводи по отношение на политиките

Има редица международни документи, които регламентират правата на децата и извеждането им от семейна среда при крайни обстоятелства и само ако извеждането е в интерес на детето. Те дефинират видовете алтернативна грижа и нейните основни характеристики, сред които ключови са временност на мярката на закрила, участие на детето във вземане на всички решения и работа с биологичното семейство.

Вниманието към групата деца, които напускат системата на грижа след навършване на пълнолетие или образователна степен, нараства през последните години. Това води до редица програми и практики в европейските държави, насочени към интеграция на тази група в обществото.

В България могат да се идентифицират секторни и междусекторни политики, които в известна степен са свързани с подкрепа на живеещите в и напускащите алтернативна грижа. Децата и младежите, живеещи в алтернативна грижа, са във фокуса на вниманието основно на секторните социални политики, както и на някои междусекторни, като стратегията за младежта, за детето и визията за ДИ. Основните приоритети, отнасящи се до целевите групи, са свързани най-вече с ДИ и подкрепата за живот в семейна среда. В допълнение, внимание се отделя и на качеството на предоставяните им услуги и гарантирането на техните права. Данните показват, че в резултат на реализирането на тези политики по-голямата част от живеещите в алтернативна грижа са настанени в услуги от резидентен тип. Качеството на предоставяните услуги от гледна точка на подготовката за реинтеграция или интеграция в общността ще бъде обсъдено по-долу.

В същото време групата на напускащите системата на грижа не е обект на специално внимание от страна нито на секторните, нито на междусекторните политики. Вероятно причина за това е очакването, че подготовката за напускане трябва да се осъществи в рамките на предоставяната алтернативна грижа – тема, директно свързана с качеството на грижата, което ще бъде коментирано по-долу.

В допълнение е необходимо да се отбележи, че са приети и специфични интегрирани политики, насочени към подкрепа в момента на напускане на системата на алтернативна грижа, но те са краткосрочни, еднократни и с ограничен обхват. Свързани са само с един компонент от живота на младежите – например започване на висше образование или намиране на работа.

³¹ ДФГ професионалисти НПО, юли 2018 г., София.

³² ДФГ с представители на социалния, здравен и образователен сектор на национално ниво (МТСП, МОН, ММС, ДАЗД, АСП, АЗ), юли 2018, София.

V. Основни институции и услуги, отговорни за подкрепата на младежи от системата на алтернативна грижа

V.1. Основни институции – роли и отговорности

Основните институции и организации, които осъществяват политика, свързана с децата и младежите над 14-годишна възраст, които живеят или са живели в алтернативна грижа, могат да бъдат разгледани на национално и местно ниво, както и в рамките на трите основни сектора, свързани с благосъстоянието на населението – образование, здравеопазване и социална система. По долу е представена информацията относно техните функции, основни цели и задачи, както и степента, в която те имат специфични ангажименти, свързани с тези целеви групи.

V.1.1. Министерство на труда и социалната политика

Според Устройствен правилник на МТСП,¹ Министерът на труда и социалната политика и администрацията на министерството ръководи, координира и контролира осъществяването на държавната политика в областта на доходите и жизненото равнище, социалното осигуряване, защитата при безработица и насърчаването на заетостта, пазара на труда, трудовата миграция и свободното движение на работници, безопасността и здравето при работа, социалните инвестиции, социалната закрила, социалното включване, подкрепата на децата и семейството, демографското развитие, интеграцията на хората с увреждания, равните възможности и антидискриминацията в съответствие със законите на страната и приетата от правителството програма за управление на страната.

Дирекциите на МТСП, занимаващи се с политиките, отнасящи се до децата и младите хора в алтернативна грижа или напуснали тази система, са: Дирекция „Социално включване“; Дирекция «Жизнено равнище, демографска политика и социални инвестиции»; Дирекция «Политика на пазара на труда и трудова мобилност»; Дирекция «Политика за хората с увреждания, равни възможности и социални помощи».

Проблемите и предизвикателствата на децата над 14-годишна възраст в алтернативна грижа попадат в обхвата на дейността на цялото министерство, но директно присъстват като целева група само в описанието на дейностите на Дирекция „Социално включване“.

¹ Устройствен правилник на Министерството на труда и социалната политика (2018), https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/dokumenti/pravilnici/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Ministerstvoto_na_truda_i_socialnata_politika.rtf

Същевременно, младежите не са посочени изрично като целева група в описанието на дейностите на нито една от дирекциите на министерството. В този смисъл, не е налична структура, която целенасочено да се ангажира с проблемите на младите хора, в това число и тези, които са напуснали или все още ползват услуга в алтернативна грижа. Младите хора могат да попаднат в обхвата на дейностите на различни дирекции по различен критерий, например в случай на предизвикателства с жизненото равнище в дирекции «Жизнено равнище, демографска политика и социални инвестиции», в случай на проблеми със заетостта в дирекция «Политика на пазара на труда и трудова мобилност», или ако са с увреждане – съответно в дирекция «Политика за хората с увреждания, равни възможности и социални помощи».

V.1.2. Агенция за социално подпомагане

Според Устройствен правилник на АСП,² основните дейности, които Агенцията осъществява, са:

- Предоставяне на социални помощи и семейни помощи за деца;
- Предоставяне на социални услуги;
- Контролиране на спазването на утвърдени критерии и стандарти за извършване на социални услуги;
- Откриване, промяна на вида и/или капацитета на социални услуги и закриване на социални услуги, когато са делегирани от държавата дейности;
- Регистриране на извършващи социални услуги български физически лица, регистрирани по Търговския закон, и юридически лица, както и физически лица, извършващи търговска дейност, и юридически лица, възникнали съгласно законодателството на друга държава, членка на ЕС, или на друга държава от Европейското икономическо пространство;
- Изготвяне на обобщени годишни отчети и анализи за дейността по социално подпомагане в страната;
- Участие при изготвянето на проекти на нормативни актове в областта на социалните помощи и социалните услуги;
- Разработване на единна система за оценка и контрол на дейностите на дирекциите «Социално подпомагане» и осъществяване на специализиран контрол;
- Координация на дейностите по планиране и развитие на социалните услуги;
- Разработка на критерии и стандарти за качество на социалните услуги.

Дирекциите на АСП, занимаващи се с политиките, отнасящи се до децата и младите хора в алтернативна грижа, са както на национално ниво, така и на местно (регионално и общинско): Дирекция Закрила на детето и Дирекция социално подпомагане (ДСП). В ДСП на местно ниво има три

² Устройствен правилник на Агенцията за социално подпомагане (2015), https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/dokumenti/pravilnici/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Agenciqta_za_socialno_podpomaganie.rtf

отдела: Социално подпомагане, Закрила на детето и Хора с увреждания и социални услуги.

Дейността на всички дирекции е свързана с осъществяване на социална подкрепа (социални услуги и социални помощи) за хората в социален риск и с увреждания, в това число и деца и младежи. Политиките за подкрепа и работа с деца в риск попадат с конкретни цели в обхвата на отделите „Закрила на детето“ на всички нива. Тези отдели са ангажирани с идентифициране на случаи на деца, които се нуждаят от подкрепа, оценка на потребности и насочване за ползване на социални услуги в общността, както и административни действия по прилагане мерки на закрита извън семейна среда. В този смисъл те се явяват основната административна структура, която се грижи за настаняването и подкрепата на децата в алтернативна грижа.

За разлика от децата, младежите над 18 г., които напускат системата на алтернативна грижа, не са целева група на конкретни административни структури, нито попадат във фокуса на дейностите им, освен ако не са с увреждане. Не е идентифицирана административна структура, в чиито роли и отговорности да попадат като целева група младежите без увреждания, напускащи системата на алтернативна грижа.

V.1.3. Държавна агенция за закрита на детето

ДАЗД е създадена на основание ЗЗД с постановление на Министерския съвет № 226/10.10.2000 г. и започва своята дейност на 01.01.2001 г. Агенцията е единственият специализиран орган на Министерския съвет за ръководство, координиране и контрол за осъществяване на държавната политика по дейности за закрита на детето в Република България.

Според Устройствения правилник на ДАЗДЗ, Председателят на агенцията съвместно с администрацията, която го подпомага, осъществява основните дейности, свързани с политиката за закрита на детето, включително:

- Разработва съвместно с министрите от правителството, управителя на НОИ, Националното сдружение на общините в РБългария, и секретаря на Централната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни държавната политика за закрита на детето и упражнява правомощия, които са му определени със закон;
- Организира и ръководи дейността на Националния съвет за закрита на детето в качеството си на председател на съвета;
- Подпомага министрите от правителството при формирането и провеждането на политики с Европейския съюз в областта на закрилата на детето и може да представлява държавата в международни организации и програми в областта на закрилата на детето;

3 Устройствен правилник на Държавната агенция за закрита на детето (2015), https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/dokumenti/pravilnici/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Dyrjavnata_agenciq_za_zakrila_na_deteto.rtf

- Внася чрез министъра на труда и социалната политика в Министерския съвет проекти на нормативни актове в областта на закрилата на детето;
- Организира създаването и поддържането на национална информационна система в областта на закрилата на детето, която включва събирането, анализа и съхранението в агенцията на информация по дейностите за закрита на детето на национално и общинско равнище;
- Създава работни групи за изпълнение на конкретни задачи в областта на закрилата на детето и организира разработването и контролира изпълнението на национални и регионални програми за осъществяване закрилата на детето;
- Издава лиценз за предоставяне на социални услуги за деца до 18 години;
- Организира проверки за спазване правата на детето от всички държавни, общински и частни организации и институции, работещи в сферата за закрита на детето, и при установяване на нарушение дава задължителни предписания или издава наказателни постановления.

Двете основни дирекции на агенцията, а именно Главна Дирекция Контрол по правата на детето и териториалните и подразделения в 5 области и Главна дирекция Държавна политика за детето имат задачи и отговорности, свързани с правата на децата, отглеждани в алтернативна грижа.

Функциите и задачите на агенцията са изцяло насочени към подкрепа при реализиране на правата на децата и тяхната закрита. В този смисъл децата, отглеждани във всички форми на алтернативна грижа, са целева група на различните дейности на агенцията, свързани с разработване на методики, стандарти, наблюдение и контрол и др. Младежите, които все още живеят в или са напуснали системата на алтернативна грижа, не са целева група на нито една от дейностите на агенцията.

V.1.4. Агенция за хората с увреждания

Според Устройствения правилник на Агенцията за хората с увреждания,⁴ основните ѝ дейности включват:

- Създаване и поддържане на информационна база данни за хората с трайни увреждания;
- Водене на регистър на специализираните предприятия и кооперации на хората с увреждания;
- Регистриране на лицата, които осъществяват дейности по предоставяне на помощни средства, приспособления и съоръжения за хората с увреждания и медицински изделия;

4 Устройствен правилник на Агенцията за хората с увреждания (2015), https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/dokumenti/pravilnici/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Agenciqta_za_horata_s_uvredaniq.rtf

- Контролиране на дейностите по предоставяне на помощни средства, приспособления и съоръжения за хората с увреждания и медицински изделия;
- Разработване на програми и финансиране на проекти за стимулиране стопанската инициатива на хората с увреждания и стопанската инициатива в интерес на хората с увреждания;
- Разработване на програми и финансиране на проекти за рехабилитация, социална интеграция и достъпна среда за хората с увреждания;
- Финансиране на целеви проекти и програми на специализираните предприятия и кооперации на хора с увреждания;
- Финансиране на целеви проекти и програми на работодатели;
- Определяне на размера на администрираните от нея средства за финансиране на проектите по програмите на агенцията;
- Изготвяне и даване на становища по проекти на нормативни актове в областта на интеграцията на хората с увреждания; изготвяне на обобщени годишни отчети и анализи за дейността по интеграция на хората с увреждания.

Дирекцията на Агенцията за хората с увреждания (АХУ), свързана с политиките, отнасящи се към млади хора с увреждания, е Дирекция „Интеграция на хора с увреждания“. Обхватът на работа е насочен към интеграция на хората с увреждания. В този смисъл младите хора, които напускат системата на алтернативна грижа, са в обхвата на целевите групи на тази административна структура, само ако са с увреждания.

V.1.5. Агенция по заетостта

Според Устройствения правилник на Агенцията по заетостта⁵, Агенцията е администрация към министъра на труда и социалната политика за изпълнение на държавната политика по насърчаване на заетостта, защита на пазара на труда, професионалното ориентиране и обучение на възрастни, както и за извършване на посредническа дейност по информиране и наемане на работа.

Дирекциите на АЗ, занимаващи се с политиките, отнасящи се към целевите групи, са: Главна дирекция «Услуги по заетостта»; «Регионална служба по заетостта» и Дирекции «Бюро по труда». АЗ адресира на местно, регионално и общинско ниво проблемите с безработицата, засягащи директно младежите, напускащи системата на алтернативна грижа.

V.1.6. Министерство на образованието и науката

Според Устройствения правилник на Министерството на образование-

⁵ Устройствен правилник на Агенцията по заетостта (2016), <https://www.az.government.bg/web/files/PageFile/75/6788/ustrojstven-pravilnik-na-agencija-po-zastostta.docx>

то и науката,⁶ министърът заедно с ръководената от него администрация:

- Провежда държавната политика и разработва стратегия за развитие на образованието и науката;
- Провежда държавната политика в областта на образованието и науката в съответствие с общоевропейската политика;
- Провежда държавната инвестиционна политика в областта на образованието и науката;
- Ръководи и координира разработването на модели за управление, структура, контрол и ресурсно осигуряване в областта на образованието и науката;
- Организира разработването и изпълнението на националните програми за развитие на средното и висшето образование и програми за квалификация и преквалификация.

Дирекцията на МОН, занимаваща се с политиките, отнасящи се до децата и младите хора в алтернативна грижа, е Дирекция „Приобщаващо образование“. Не са идентифицирани структури на МОН, които конкретно да включват в обхвата на дейността си целевата група на децата и младежите от системата на алтернативна грижа. Посочената дирекция се фокусира само върху приобщаващото образование на децата със СОП.

V.1.7. Министерство на младежта и спорта

Според Устройствения правилник на Министерството на младежта и спорта,⁷ министърът заедно с ръководената от него администрация има правомощия, по важните от които са:

- Провежда единната държавна политика в областта на младежта и спорта; подготвя национални стратегии, национални програми и програми за развитие на младежта и спорта;
- Провежда държавната политика за младежта и разработва и предлага за приемане от Министерския съвет национални програми за младежта;
- Ръководи съвместно със спортните организации, администрациите на изпълнителната власт и Националното сдружение на общините в Република България организирането, разработването и провеждането на държавната политика за младежта и спорта;
- Подпомага общественополезната дейност на спортните федерации и други юридически лица с нестопанска цел при провеждането на държавната политика в областта на младежта и спорта;
- Съдейства за осъществяването на държавната политика по отношение на предоставянето на възможности и равен шанс на хората с увреждания и лицата в неравностойно положение;
- Дава предложения и становища по хармонизиране законодател-

⁶ Устройствен правилник на Министерството на образованието и науката (2018), https://www.mon.bg/upload/14353/pravilnik_MON_060218.pdf
⁷ Устройствен правилник на Министерството на младежта и спорта (2017), http://mpes.government.bg/Documents/Documents/Pravilnici/2017/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Ministerstvoto_na_mladezta_i_sporta.pdf

ството на Република България в областта на младежта и спорта с международните правни норми.

Дирекцията на ММС, занимаваща се с политиките, отнасящи се за целевите групи, е Дирекция „Младежки политики“. Тя планира и изпълнява националната политика за младежта, но няма специален фокус върху групите на младежи в риск. В обхвата на нейните правомощия и дейностите, които изпълнява, не са включени децата.

V.1.8. Министерство на здравеопазването

Според Устройствения правилник на Министерството на здравеопазването⁸, в правомощията на министъра е да:

- Провежда държавната политика в областта на здравеопазването и реструктурирането на здравния сектор;
- Разработва и контролира изпълнението на националната здравна стратегия;
- Ръководи, координира и контролира дейностите по опазване здравето на гражданите, промоция на здравето и профилактика на болестите;
- Провежда политиката по осъществяване на държавен здравен контрол и контрол на дейностите за ограничаване разпространението на заразните болести;
- Контролира лечебната дейност в случаите, посочени в закон; определя национални и републикански консултанти и утвърждава правила за тяхната работа;
- Предприема мерки за здравна закрила на децата и на лицата с физически увреждания и психически разстройства.
- Ръководи дейността по разработването, представянето и изпълнението на българските позиции пред структурите на Европейския съюз в областта на здравеопазването.

Въпреки че присъства сред основните приоритети и цели на Министерството на здравеопазването, темата за децата и младежите в риск не е конкретен фокус на дейността на нито една от дирекциите на министерството.

V.1.9. Общини

Според Закона за местното самоуправление и местната администрация⁹ общината е основната административно-териториална единица, в която се осъществява местното самоуправление. Общините могат да сътрудничат помежду си, с органи на изпълнителната власт и с разпоредители с бюджет по бюджета на една община за изпълнение на споделя

лени услуги и/или дейности, включително строителство, управление, и поддържане на обекти на социалната инфраструктура.

Според Закона за общинската собственост,¹⁰ общините разполагат с общински жилища, които могат да предоставят на семейства и лица в нужда при определени условия, които се уточняват с наредба на общинските съвети.

Общините имат дирекции, които се ангажират със социалната и жилищната политика, здравеопазването и други сфери, касаещи младежи и деца в риск.

Общините разработват редица стратегии като общински план за закрила на детето, общински план за младежта, и стратегия за предоставяне на социални услуги, в рамките на които анализират актуалната ситуация и предприемат действия за адресиране на потребностите на младежите и децата в риск. Двете основни възможности за подкрепа на деца и младежи са социалните услуги и осигуряването на общински жилища. Социалните услуги в повечето случаи са делегирана държавна дейност, тоест тяхното разкриване преминава през съответна процедура. Достъп до общинските жилища обикновено се осигурява при определени правила, сред които често е изискването за уседналост (наличие на непрекъсната адресна регистрация в дадената община за определен брой години), което ги прави трудно достъпни за младежите, напускащи алтернативна грижа.

V.2. Координация и комуникация

Национални съвети

Различните национални съвети като Национален съвет за закрила на детето, Национален съвет по въпросите на социалното включване към МТСП и др. представляват механизми за хоризонтална комуникация и координация на национално ниво. В състава на тези съвети се включват заместник министри от редица министерства, изпълнителни директори на агенции и други представители на институции, обвързани с конкретната тема. Представителите на съвета имат регулярни срещи, целта на които е осъществяване на наблюдение и правене на предложения за промени в целите и дейностите по изпълнение на национални, регионални и международни програми в съответствие с приоритетите и програмите на Европейския съюз.

Координационни съвети по инициативи

Координационни съвети се сформират при определени инициативи, като например „Гаранцията за младежта“. Участниците в проведената ДФГ с представители на държавни институции посочват този съвет като успешен пример:

⁸ Устройствен правилник на Министерството на здравеопазването (2013), https://www.mh.government.bg/media/filer_public/2015/04/08/ustroystven-pravilnik-mz_22-07-2013.pdf

⁹ Закон за местното самоуправление и местната администрация (1991), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2132580865>

¹⁰ Закон за общинската собственост (1996), <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2133874691>

„Първо се разписа националното рамково споразумение между институциите, основните ангажименти на всяка институция, контактни точки във всяка. Сформира се координационен съвет, който се събира през определен период от време, адаптацията на гаранцията в националния контекст беше чрез национален план, който маркира срокове и ангажименти.“¹¹

Освен на национално ниво, тази координация се осъществява и на местно ниво чрез представители на БТ и ДСП.

Други примери за координиране на работата на различни сектори на местно ниво са свързани с усилието за намаляване на преждевременното напускане на образователната система и кариерното ориентиране.

V.3. Видове социални услуги

V.3.1. Методически указания за предоставяне на услугите

Алтернативната грижа за деца се предоставя основно в рамките на следните видове специализирани институции и услуги: дом за деца, лишени от родителски грижи (ДДЛРГ), център за настаняване от семеен тип (ЦНСТ), преходно жилище (ПЖ), приемна грижа (ПГ), кризисен център (КЦ), наблюдавано жилище (НЖ) и център за временно настаняване (ЦВН).

В резултат на процеса на ДИ в страната единствените специализирани институции, в които се предоставя грижа и подкрепа за деца без увреждания над 14-годишна възраст, са ДДЛРГ. Според Правилника за организацията и дейността на домовете за деца¹², ДДЛРГ са за деца от 3 до 7 години включително, както и за деца от 7 до 18 години включително или до завършване на средно образование, но не повече от 20-годишна възраст. Настаняването в ДДЛРГ се извършва само в случаите, в които са изчерпани възможностите за отглеждане в семейна среда. В ДДЛРГ се създават следните групи:

- за постоянна грижа - за деца с постоянен престой, за които липсват ресурси за отглеждане в семейната среда;
- за седмична грижа - за деца с петдневен престой, при осигуряване на възможността детето да се отглежда и в семейна среда;
- за дневен престой - за дневно пребиваване на детето, като то нощува в семейството си.

Всяко дете, настанено в ДДЛРГ, в зависимост от възрастта си и от степента на развитие има право:

- да бъде запознато със своите права и с организацията на живот в дома;

- да участва в изготвянето на плана за грижи и да бъде запознато с неговото съдържание;
- да участва при определянето на дейностите за реализиране на плана за грижи;
- да развива своята индивидуалност съобразно възможностите, интересите и потребностите си;
- да изразява свободно мнението си и да прави предложения;
- да създава форми на самоуправление и да участва в тях;
- на подходящи условия за нормално физическо и психическо развитие, включване и приобщаване в общността;
- на джобни пари, на стипендия;
- на лични контакти със семейството, близките и приятелите;
- на жалби и оплаквания.

Родителите, настойниците или попечителите на децата, настанени в ДДЛРГ, имат задължението да сътрудничат на възпитателите и социалните работници, имат право да посещават децата и да оказват съдействие за изпълнение на дейностите, определени в плана за грижи. Те имат право да бъдат консултирани и да получават подкрепа от ДСП. Не на последно място, родителите имат право да получат подкрепа за връщането на детето в семейна среда. Това обаче не е посочено като цел в правилника за организацията и дейността на домовете за деца. Важно е също така да се отбележи, че като цяло липсва раздел, посветен на целите, свързани с пребиваването в специализираната институция.

Най-разпространените услуги, в които са настанени деца и младежи, на които предстои да напуснат системата на алтернативна грижа и да започнат самостоятелен живот, са центровете за настаняване от семеен тип за деца и младежи (ЦНСТДМ), съответно с увреждания (ЦНСТДМУ) и без увреждания (ЦНСТДМБУ) и ПЖ.

Сравнението между двата типа услуги е необходимо с оглед очертаване на техните предимства и недостатъци при предоставяне на грижа и работа с тези деца и младежи, и ще послужи за основа за формулиране на препоръки за подобряване на работата в тях. То е направено на база на методиката за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Преходно жилище“¹³ и методическото ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи“¹⁴.

Таблица 3 - Основни услуги за деца и младежи над 14 г. възраст

¹³ Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Преходно жилище“ (2008), <http://www.asp.government.bg/web/guest/metodiki-i-metodiceski-ukazania>

¹⁴ Методическо ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи“ (2014), <http://www.asp.government.bg/web/guest/metodiki-i-metodiceski-ukazania>

¹¹ДФГ с представители на социалния, здравен и образователен сектор на национално ниво (МТСП, МОН, ММС, ДАЗД, АСП, АЗ), юли 2018, София.

¹² Правилник за организацията на дейността на домовете за деца (2007), https://www.mon.bg/upload/4275/prvlnik_domove_deca.pdf

Характеристики	ЦНСТДМ	Преходно жилище
Определение	ЦНСТДМ е социална услуга от резидентен тип, която предоставя жизнена среда за пълноценно израстване и развитие на деца и младежи, за които към момента на настаняване не е възможно да бъдат отглеждани в биологичното им семейство, в семейството на близки или роднини, или в приемно семейство.	ПЖ е форма на социална услуга, в която хората водят независим начин на живот, подпомогнати от професионалисти, с цел подготовка за извеждането им от специализирана институция.
Цел	Предоставяне на сигурна и защитена среда за децата/младежите, чрез индивидуализирана грижа и подкрепа, в условия близки до семейната среда, осигуряващи по-добро качество на живот и възможности за пълноценно развитие и социално включване.	Създаване на условия за подпомагане, взаимопомощ, ефективна защита и социална интеграция на потребителите на социалната услуга; осъществяване на дейности за постигане на социално включване; осигуряване на пълноценен и самостоятелен начин на живот в подходяща преходна среда, с възможност за подкрепа и изява.
Целева група	Лица до 18-годишна възраст (деца), за които до момента на настаняването им в ЦНСТДМ няма възможност да бъдат отглеждани в биологичното им семейство, в семейството на близки и роднини или в приемно семейство; Лица от 18 до 29-годишна възраст (младежи), за които не е възможно да бъдат подкрепени в семейството или да водят самостоятелен начин на живот.	Деца в риск по смисъла на ЗЗД от 15- до 18-годишна възраст (ППЗСП¹⁵) Пълнолетни лица с увреждания – не повече от 8 лица – получаващи подкрепа от специалисти за придобиване на практически умения за водене на самостоятелен начин на живот и подготовката им за включване в живота на общността (ППЗСП¹⁶)
Капацитет	До 15 потребители	До 8 потребители

¹⁵ Правилник за прилагане на закона за социално подпомагане (1999), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/-13038592>

¹⁶ Пак там.

Характеристики	ЦНСТДМ	Преходно жилище
Местоположение и материална база	ЦНСТДМ се разполага в лесно достъпни населени места, до които има развити транспортни връзки и са осигурени здравни, образователни, социални и други услуги в общността. ЦНСТДМ се разполага в самостоятелни сгради, които трябва да отговарят на разпоредбите на Закона за устройство на територията. Вътрешните и външните пространства са адаптирани за деца/младежи с различни увреждания и са съобразени с възрастта на децата/младежите. Спалните помещения са индивидуални и са за не повече от 3 деца/младежи. Всяко дете/младеж разполага със самостоятелно легло, гардероб, шкаф за лични вещи. Санитарни помещения с баня – едно санитарно помещение е за максимум 2 спални. Кухня и кът за хранене. Дневна стая – място, където през деня могат се събират всички деца/младежи. Мокро помещение за пране, сушене и гладене. Складови помещения. Във всички помещения се спазват санитарно-хигиенните изисквания по отношение осветеност, отопление, вентилация.	В специализираната институция се оформя пространство, което да е със самостоятелен вход и с възможност за обособяване на самостоятелни жилищни пространства (апартаменти). Достъпност, добре поддържана битова и околна среда. Наличие на помещение за социални контакти (дневна), помещение за хранене с възможност за самостоятелно приготвяне на храна от потребителите. Наличие на спални помещения – най-много по две лица в стая и най-малко два санитарни възела. Наличие на средства за комуникация (телефон, интернет). Спазване на санитарните и хигиенните норми, осигуряване на отопление, осветление, вода и вентилация на помещенията, съобразно санитарните норми и изисквания за безопасност.

Характеристики	ЦНСТДМ	Преходно жилище
Персонал	В ЦНСТДМ е ангажиран достатъчно на брой персонал, който осигурява 24-часов режим на работа и качествено предоставяне на услугата с индивидуален подход към всеки потребител на услугата: • Ръководител; • Детегледачи/възпитатели (социални терапевти); • Социален работник; • Медицински специалист (медицинска сестра и др.).	• Минимум 3 служители: • Управител; • Социален работник; социален педагог, психолог; • Медицинска сестра.

Основна разлика между двете услуги е, че ПЖ е специално предназначено за подготовка за самостоятелен живот на децата и младежите над 14 г. Въпреки че ПЖ възниква като услуга, предназначена само за деца, излизайки от институции, преходът към ДИ и закриване на институциите води до това, че в тези услуги се настаняват и младежи и деца от общността, без да са живели в институция. ЦНСТДМ са място за настаняване и осигуряване на сигурна и защитена среда за отглеждане.

Децата над 14 г. възраст могат да бъдат настанени и се настаняват и в ПГ. ЗЗД дава следното определение за приемна грижа:

„Приемната грижа е отглеждане и възпитание в семейна среда на дете, което е настанено в семейство на близки и роднини или в приемно семейство (ЗЗД).“¹⁷

Според методиката за условията и начина на предоставяне на социалната услуга „приемна грижа“¹⁸, настаняването в приемно семейство цели гарантиране правото на детето да расте и се развива в семейна среда. Определянето на приемната грижа като услуга в общността предполага насочване на детето и неговото семейство към тази услуга, при осъзната от тях нужда от помощ и подкрепа и разбиране за нуждите и интересите на детето. В тези случаи предоставянето на услугата има за цел да подпомогне семейството в процеса на отглеждане и възпитание на детето, с цел превенция на институционализацията или изоставянето.

Целите на приемната грижа са:

- да осигури за определен период от време сигурна и безопасна семейна среда за детето, която да допринесе за неговото пълноценно физическо, психическо и емоционално развитие;

¹⁷ Закон за закрила на детето (2000), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134925825>

¹⁸ Методика за условията и начина на предоставяне на социалната услуга «Приемна грижа» (2014), <http://www.asp.government.bg/documents/20181/103247/Metodika.rar/38d39b96-6291-4e53-ade5-a39fea0a2620>

²⁰ Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Наблюдавано жилище“ (2008), http://www.bgstuff.net/files/novi-doc2/Metodika_NG_170708.doc

- да предотврати институционализацията на деца и осигури подкрепа за биологичните родители в кризисни ситуации.

Сред конкретните цели на услугата е записано и подготовка за самостоятелен живот и обучение/развиване на социални умения, както и подготовка за реинтеграция в биологичното семейство или осиновяване.

Като приоритетни групи за настаняване в ПГ са посочени деца на възраст до 3 г., а останалите приоритетни групи са определени според проблемите им. Видовете приемна грижа включват краткосрочна, дългосрочна, спешна и заместваща. Водещ принцип в определянето на приемното семейство (доброволно или професионално) трябва да бъдат потребностите на детето и възможностите на приемното семейство да ги посрещне, а не типът на приемната грижа.

Освен горепосочените, съществуват и други услуги, предоставящи алтернативна грижа, в които могат да попаднат деца и младежи. Такава услуга е кризисният център. Според Методическото ръководство за предоставяне на тази социална услуга,¹⁹ това е комплекс от социални услуги за деца и лица, пострадали от насилие, трафик или друга форма на експлоатация, които се предоставят за срок до 6 месеца и са насочени към оказване на индивидуална подкрепа, задоволяване на ежедневните потребности и правно консултиране на потребителите или социално-психологическа помощ, когато се налага незабавна намеса, включително чрез мобилни екипи за кризисна интервенция. Услугите, предоставяни в КЦ, са основани на индивидуален подход и оценка на потребностите, предоставят подкрепа за предотвратяване на последиците от травмите, възстановяват и повишават уменията за социално включване, и подпомагат процеса на интегриране и личностно развитие. Характерно за КЦ е, че неговото местонахождение и всякакъв вид данни за контакт се пазят в тайна, като се зачита най-добрият интерес на пострадащото дете/лице. В КЦ могат да бъдат настанени както лица, жертви на насилие/трафик, така и техните близки (например майка с дете).

Друга услуга от резидентен тип, в която могат да бъдат настанени деца и младежи, навършили 18-годишна възраст, е наблюдаваното жилище (НЖ). Според Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Наблюдавано жилище“²⁰, то е форма на социална услуга за оказване на подкрепа и консултиране на лица, навършили 18 години, които напускат специализирана институция, ПЖ или ЗЖ и им предстои да водят независим начин на живот. Целевата група включва пълнолетни жени и мъже в трудоспособна възраст, с възможност да бъдат изведени от специализирани институции. Възможно е и приемането в НЖ на лица в риск от общността в трудоспособна възраст, които

¹⁹ Методическо ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Кризисен център“ (2012), http://www.asp.government.bg/documents/20181/103247/metodika_Krizisen_centar.tif/27eb5005-fd30-4e35-ba33-4e6462954dde?t=1515073590024

²⁰ Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Наблюдавано жилище“ (2008), http://www.bgstuff.net/files/novi-doc2/Metodika_NG_170708.doc

нямат семейства или не получават семейна подкрепа и се нуждаят от професионална помощ в прехода към самостоятелен живот. Целите на социалната услуга НЖ, посочени в методиката за условията и реда за предоставянето ѝ, са следните:

- Създаване на условия за подпомагане, взаимопомощ, ефективна защита и социална интеграция на потребителите на социалната услуга;
- Осъществяване на дейности за постигане на социално включване;
- Осигуряване на пълноценен и самостоятелен начин на живот в подходяща среда, близка до семейната, с възможност за подкрепа и изява.

НЖ се ползва доброволно; необходимо е зачитане и уважение на личността на потребителите, както и зачитане правото на мнение по въпроси, касаещи техния живот. Срокът на престой в жилището е до 1 година с възможност да бъде продължен по преценка на Комисията по приемане в зависимост от индивидуалните потребности. Максималният срок не може да надвишава 2 години.

Освен изброените, съществува и още една услуга, предоставяща алтернативна грижа за деца и младежи – център за временно настаняване (ЦВН). Според методиката за условията за реда и предоставяне на социалната услуга ЦВН21, тя има за цел да предоставя близка до семейната грижа за лица, временно или трайно лишени от дом. ЦВН представлява комплекс от социални услуги, предоставяни на бездомни лица, насочени към задоволяване на ежедневните им потребности. Целта (дефинирана като същност на услугата в методиката) е да се създадат условия за подкрепа чрез превантивна политика, насочена към подобряване качеството на живот, и да се насърчат и създадат условия за достъп до работни места, чрез активни съвместни срещи, осигурени от социален работник между хората без работа и дирекции „Бюро по труда“. Целева група на ЦВН са лицата без дом в неравностойно социално положение, като възрастта не е част от критериите за настаняване. Престоят в центъра може да бъде до 3 месеца в рамките на една календарна година. Основните дейности в центъра целят ограничаването на социалната изолация, в която се намират лицата. Процесът на социална интеграция е стъпаловиден и е съобразен с конкретните нужди на потребителите. Дейностите са насочени към създаване на условия за социални контакти, битово и трудово устройство. Личността на човека се поставя в центъра на цялостната дейност.

V.3.2. Доставчици на социални услуги

Съгласно българското законодателство доставчици на социални услуги в България са държавата, общините, български физически лица, регистрирани по Търговския закон, и юридически лица, както и физически лица, извършващи търговска дейност, и юридически лица, възникна-

21 Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Център за временно настаняване“ (2008), <http://www.bgstuff.net/files/novi-doc2/Methodika-Organizacia-CVN.doc>

ли съгласно законодателството на друга държава-член на Европейския съюз, или на друга държава от Европейското икономическо пространство. Регламентира се лицензионен режим за физически и юридически лица при предоставяне на услуги за деца.

Данните от проведените ПСИ и ДФГ показват, че по отношение на резидентните услуги и приемната грижа доставчици са предимно общините. Малко са неправителствените организации (НПО), които предоставят алтернативна грижа за деца и младежи над 14-годишна възраст. Сред доставчиците на такива услуги са организации като Анимус, Български червен кръст (БЧК), Еквилибриум, ИСДП, Международна социална служба (МСС), Сдружение „Самаряни“, Сдружение SOS Детски селища България, Фондация „За нашите деца“, Фондация „Защитено жилище ЗАЕДНО“, Фондация „Конкордия“, Фондация „Сийдър“, Фондация за социална промяна и включване (ФСРВ), и др. Част от разходите по управление на услугите се покриват чрез възлагане на държавно-делегирана дейност, а друга част идва от собствени средства на организациите. Сред основните цели на доставчиците на тези услуги е и социалната интеграция на младите хора:

„В тези жилища прилагаме това, което трябва да се случи в реалния живот, да завършат средно образование, търсене и задържане на работа, търсене на квартира, ние сме последната услуга, това е нашата цел.“²²

В допълнение, изследването идентифицира и група НПО, които осъществяват допълващи и подкрепящи дейности в процеса на социална интеграция на децата както в системата на грижа, така и в периода на напускане. Сред тях са Фондация „Дечица“, Реакт, Фондация „Благотворител“, ВCause, Timeheroes и др. Програмите на тези организации най-често са насочени към различни компоненти от процеса на интеграция на младите хора; например, ВCause работят с организации, представляващи такива младежи, насочвайки дарителски ресурси към тях; Реакт работят с деца и младежи в конфликт със закона; Фондация „Дечица“ е ориентирана към деца и младежи, на които предстои да напуснат институции. Част от тези организации се ангажират и с директна подкрепа в процеса на напускане, като финансова подкрепа за обучение и намиране на жилище.

V.3.3. Услугите през погледа на професионалистите

Изследването идентифицира сериозен професионален дебат сред организации, ангажирани с темата деца и младежи в грижа и по-конкретно с тяхната готовност да започнат самостоятелен живот в общността. Няколко са основните дискуссионни пункта. На първо място е темата за това, доколко алтернативната грижа подготвя младите хора за самостоятелен

22 ДФГ с професионалисти от НПО, юли 2018, София.

живот. Според преобладаващата част от професионалистите, качеството и ефективността на подкрепата в резидентните услуги не са достатъчно високи. Сред проблемите те отбелязват на едно от първите места образованието. Децата в грижа са записани в училище, но образователните институции често прехвърлят отговорността за присъствието в училище и техните образователни постижения на социалните услуги. Не е рядко срещана ситуация на неприсъствие в училище, на смяна на училища и дори завършване на средно образование без необходимите знания. Това рефлектира сериозно върху възможността на младежите в грижа да продължат образованието си и/или да намерят професионална реализация.

*„Какво образование, моля ви се!? Да ги извикам тук да ви сметнат колко е 8 по 7, да видим колко ще успеят“.*²³

На второ място, сериозна тема се явява и работата с родители и близки на децата в алтернативна грижа. От една страна, алтернативните услуги не работят целенасочено с родителите и близките. От друга страна, част от децата са настанени поради тежка семейна ситуация, която изисква продължителна професионална намеса. В този смисъл в дискусиите се появява и темата за „ниския капацитет на ОЗД“²⁴. Темата за реинтеграцията в биологичното семейство се дискутира основно в контекста на професионалния неуспех. Професионалистите споделят и за разочарование от страна на децата, които се връщат в семействата си: „при връщане в семейството се разочароват и срамуват от тях“²⁵. Общото мнение е, че работата на ДДЛРГ и ЦНСТ по отношение на реинтегрирането на младежите е недостатъчна.

*„Опитваме се да разберем как системата да заработи, така че да не се появява проблем, децата да си тръгнат от ЦНСТ преди 18, за да си отидат вкъщи, защото някой е сработил със средата, или ако трябва да останат, да ги подкрепяме бавно и славно да влязат в общността.“*²⁶

*„Малкото случаи на реинтеграция са любопитни, случват се рядко и при извънредни обстоятелства, не е ясно кой работи по нея. Например при един случай ОЗД е против. Резидентната услуга иска детето да се реинтегрира, а ОЗД не се съгласява.“*²⁷

*„Има много институции, които нямат пряк контакт със средата на въпросното дете.“*²⁸

На трето място, много трудно се идентифицира основният подход в социалната работа по управление на случай, както като процес, така и като професионална отговорност.

²³ ПСИ директор на ДДЛРГ, юли 2018, Стара Загора.

²⁴ ДФГ с професионалисти НПО, юли 2018, София.

²⁵ ПСИ приеман родител, август 2018, София.

²⁶ ДФГ с професионалисти НПО, юли 2018, София.

²⁷ Пак там.

²⁸ Пак там.

*„Много хора отговарят за тези деца, но всъщност никой.“*²⁹

Най-близкото приближение към модела на управление на случай са мултидисциплинарните екипи, към които често професионалистите реферират при дебат относно този подход, но при тях сякаш се размива отговорността.

На четвърто място се идентифицира проблем със сроковете на престой в алтернативна грижа – тема, свързана и с рядко случващата се реинтеграция, и с управлението на случай.

*„Другото характерно е, че когато едно дете влезе в по-ранна възраст в системата, е голям шансът да остане в нея до 18. Не можем да изчислим де факто този процент, но казусът е, че изискванията към ЦНСТ са фиксирани и няма процес по реинтеграция, а той би следвало да стартира още в първия един месец на влизане в институция.“*³⁰

На следващо място професионалистите поставят проблема за формирането и развитието на социални умения. Обикновено резидентните услуги за деца без увреждания предлагат програми за подготовка за напускане на грижа, но тези програми се реализират теоретично, в защитена среда,

*„защото до 18-годишна възраст детето трябва да бъде обгрижвано 24 часа“.*³¹

Услугите, в които част от младежите се настаняват след напускане на алтернативна грижа за деца, също са обект на дискусия. Първата тема е свързана с факта, че след напускане на грижа голям дял от момичетата се опитват да намерят сигурност в партньорство и брак, докато момчетата по-често попадат „на улицата“ или в други услуги.

*„Момчетата, които излизат от дома, не са като момичетата. Момичетата си намират път, не е добър, но излизат от институциите. Нашите клиенти 70% са момчета.“*³²

Услугите за временно настаняване са само краткосрочен вариант:

*„За 3 месеца има подслон и храна, но не може да остане ако не прави нищо, отива в други жилища“*³³.

Данните показват, че често част от младите хора след напускане на резидентните услуги или ПГ за известно време, година или две, живеят в НЖ. Темата за тези услуги е доста сериозна, поради следните причини. От една страна, в НЖ попадат млади хора, за които интеграцията все още не е възможна. Често те не са завършили образованието си, дълго

²⁹ ПСИ приеман родител, август 2018, София.

³⁰ ДФГ с професионалисти НПО, юли 2018.

³¹ Пак там.

³² Пак там.

³³ Пак там.

не са подържали връзка със семействата си или тази връзка е затруднена от проблемна ситуация, включително насилие, или са живели известно време сами или на улицата. Основните им трудности са свързани с липсата на умения за постоянство, коректност към работодатели, липса на вътрешна мотивация и инициативност, ниска самооценка:

*„При нас идват по-трудните и тези, които не могат да се адаптират“.*³⁴

От друга страна, повечето НЖ са ситуирани в областни градове и в гр. София. Това води до преместване на групи млади хора, живели дълъг период от време в институции или резидентни услуги, от малки населени места в големи градове, където очакванията са за по-добри възможности за работа и образование. Това тяхно очакване се сблъсква с реалността, при която част от НЖ са извън или в периферията на градовете и придвижването до работните места и училища е затруднено.

Не на последно място, според професионалистите, периодът на ползване на услугата от 1 г. е крайно недостатъчен, за да се постигне сигурност и младежите да заживеят самостоятелно. Поради това, много млади хора сменят по няколко НЖ. Проблемът е, че между НЖ в едно населено място няма организирана система за обмен на информация по случай и това често води до неефективна оценка на потребностите и подкрепата:

*„Преди 3-4 години се опитахме да направим единна система, но това не е в нашия капацитет.“*³⁵

*„Тази подкрепа е необходима, защото 1 година за младеж на 18 е малко. За 6 години например може да обиколиш шестте жилища в София, няма единна система. Често младежите отлагат момента, в който трябва да вземат решения.“*³⁶

V.4. Изводи по отношение на институциите и услугите

Анализът на наличната информация показва, че съществува голямо разнообразие от институции и услуги, ориентирани към децата и младежите в риск над 14-годишна възраст. Техните профили варират според сферата на дейност и в континуума национално-регионално-местно ниво. Всяка от тях обхваща отделни секторни елементи от процеса на интеграция и социално включване, но нито една институция или услуга не се ангажира цялостно с темата за подкрепата при напускане на системата на алтернативна грижа. Частично решение предлагат междусекторните политики „Подкрепи една мечта“ и „Гаранция за младежта“, но в същото време те имат ограничен обхват както по отношение на пробле-

мите (заетост и образование), така и по отношение на групите (желаещите да получат висше образование и търсещите работа).

Младежите и децата с увреждания не попадат в обхвата на нито една от двете политики. Подобна е ситуацията и с младите хора, които по различни причини не успяват да завършат средно образование, не са мотивирани да получат висше образование и нямат необходимата квалификация да започнат работа.

Междусекторната координация се осъществява посредством различни национални съвети, чиито задачи са свързани с решаване на теми и проблеми на определени целеви групи. В този смисъл обаче групата на напускащи специализирани институции попада в обхвата на различните национални съвети (за деца, младежи, хора с увреждания), но никой от тях не се ангажира специфично с политики за интеграция.

Що се отнася до анализа на ниво услуги, алтернативната грижа се разделя в три големи групи услуги. Първата група са все още съществуващите специализирани институции за деца, лишени от родителска грижа. Анализът на правилника за организация на домовете за деца показва, че те осигуряват място за живот чрез институционален подход. Това е видно поради липсата на конкретни цели в документа, както и липсата на описание на процеса на индивидуална работа по случай – оценка на потребностите и планиране.

Втората група са новосъздадените, в резултат на усилието за ДИ, услуги от резидентен тип – КЦ, ПЖ, ЦНСТДМУ, ЦНСТДМБУ и НЖ. Сред тях само ПЖ е ориентирано към подготовка за напускане системата на грижа, а НЖ осигурява подкрепа след напускане. КЦ осигурява подкрепа в период на криза, а двата вида ЦНСТ са резидентни услуги за отглеждане, наричани „място за живот“, както за децата с увреждания, така и за тези без увреждания.

Анализът показва, че отново, както и при политиките, има ограничен обхват на услугите за подкрепа на напускане и на деца и младежи, децата с увреждания не са обхванати от услугите за напускане, а ПЖ се явяват временна форма, тъй като са свързани с напускането на институции, доколкото съществуват такива.

Третата група услуги са тези, които са предоставяни в семейна среда. Сред тях са приемната грижа, като част от нея е и настаняването при близки и роднини. ПГ е алтернатива на отглеждането в институция, обхваща всички деца и сред целите ѝ е подготовка за реинтеграция в биологичното семейство. Настаняването при близки и роднини е мярка за закрила и няма описана методология, цели, задачи.

³⁴ ПСИ професионалист.

³⁵ Пак там.

³⁶ ПСИ професионалист.

VI. Актуална ситуация на целевите групи

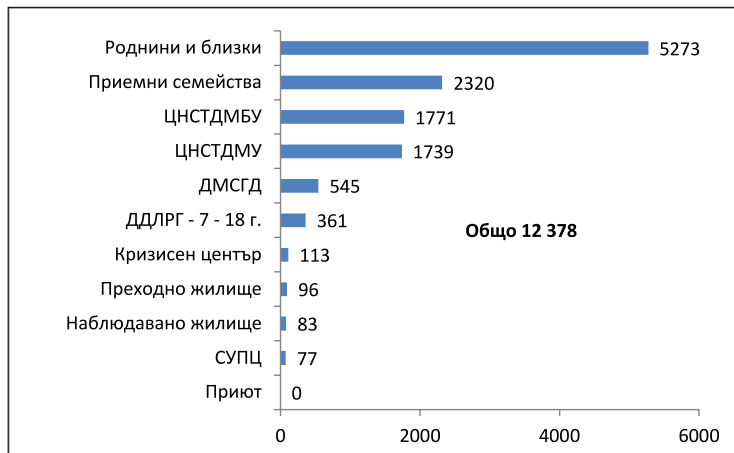
VI.1. Деца и младежи в алтернативна грижа

VI.1.1. Общ брой деца в алтернативна грижа

По данни на АСП, общият брой деца¹ във формална грижа (т.е. всички видове резидентни услуги и ПГ, включително настаняванията при роднини и близки) към 31.12.2017 г. е бил 12 378².

Графика 1 илюстрира броя на настанените деца и младежи в различните видове услуги за алтернативна грижа към 31.12.2017 г. Най-разпространената услуга за деца (с и без увреждания) към тази дата е ЦНСТДМ – общо 3 510.

Графика 1 - Деца и младежи, настанени в алтернативна грижа към 31.12.2017 г.

Източник: Данни, предоставени от АСП

Данните от отчетните доклади за дейността на АСП³ и мониторинговите доклади за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в Република България“ за периодите 2010-2014 г.⁴ за броя на ЦНСТ по периоди са обобщени в таблица 4:

¹ Общият брой деца включва всички от 0-18 г. или до 20 г., ако учат. При младежите с увреждания на практика липсва горна възрастова граница – екипът се натъква дори на случаи на лица над 40 г., живеещи в ЦНСТДМ.

² Защитените жилища (ЗЖ) не са включени в този брой, защото в тях след 2014 г. няма настанявания на младежи от целевата група.

Настаняванията в тях се прекратяват след промяна в нормативната уредба, според която ползвателите на ЦНСТДМ са „Лица от 18 до 29 г. възраст (младежи), за които не е възможно да бъдат подкрепени в семейството или да водят самостоятелен начин на живот“ (<http://www.asp.government.bg/documents/20181/103247/20140228124406.pdf/ad2ffb20-c9cc-4409-a012-49736e3afd04>, с. 4), а ЗЖ за младежи без увреждания стават НЖ.

³ Отчети за дейността на АСП (2011–2015), <http://www.asp.government.bg/web/guest/godisen-otcet>

⁴ Мониторингови доклади за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в Република България“ (2010-2014) <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=601>

Таблица 4 - Брой ЦНСТ за периода 2011 - 2016 г.

Година	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Брой ЦНСТ	74	90	103	117	252	283

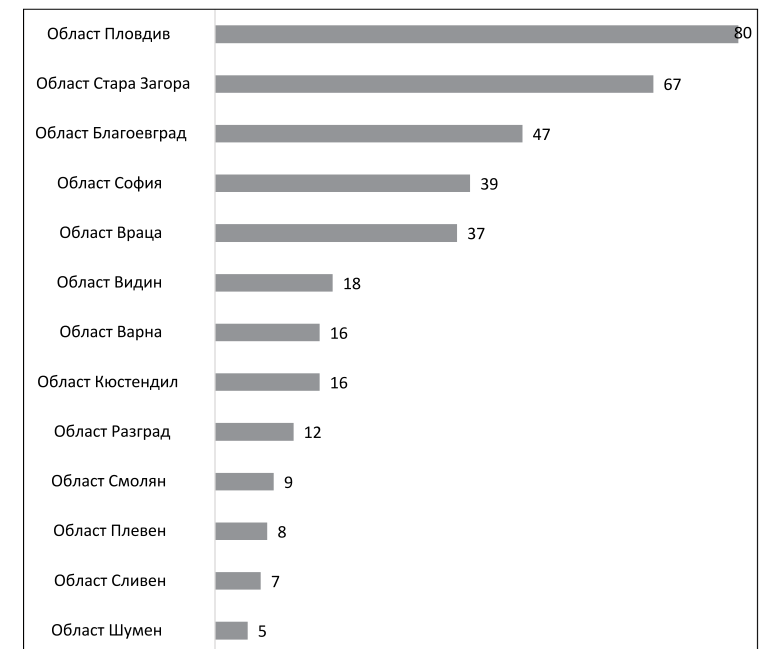
Източник: Данни, предоставени от АСП

Процесът на ДИ доведе до нарастване на броя на услугите от резидентен тип, съответно броя на ЦНСТ, като най-много са разкрити през 2015 г. Броят на децата и младежите, настанени в услугите, също се увеличава, тъй като разкриваните нови ЦНСТ имат сходен капацитет. През 2015-2018 г. броят на децата и младежите, настанени в ЦНСТ, се е удвоил, като по данни на АСП към края на 2017 г. те са общо 3510, от тях 1771 са в ЦНСТ за деца и младежи без увреждания и 1739 – с увреждания.

ЦНСТ за деца без увреждания са два вида. Единият от тях са услуги, възникнали в резултат на реформиране и реструктуриране на съществуващи ДДЛРГ. Те са разположени в сградите на специализираните институции и се предоставят от екипите на същите тези институции.

Втората група са ЦНСТ, възникнали по проекти в резултат на реализирането на „Визия за деинституционализация“, обикновено се предоставят в специално построени сгради. Успоредно с тях, все още функционират няколко ДДЛРГ в страната, като настанените в тях деца са 361 в края на 2017 г. Графика 2 показва броя настанени в ДДЛРГ деца по области.

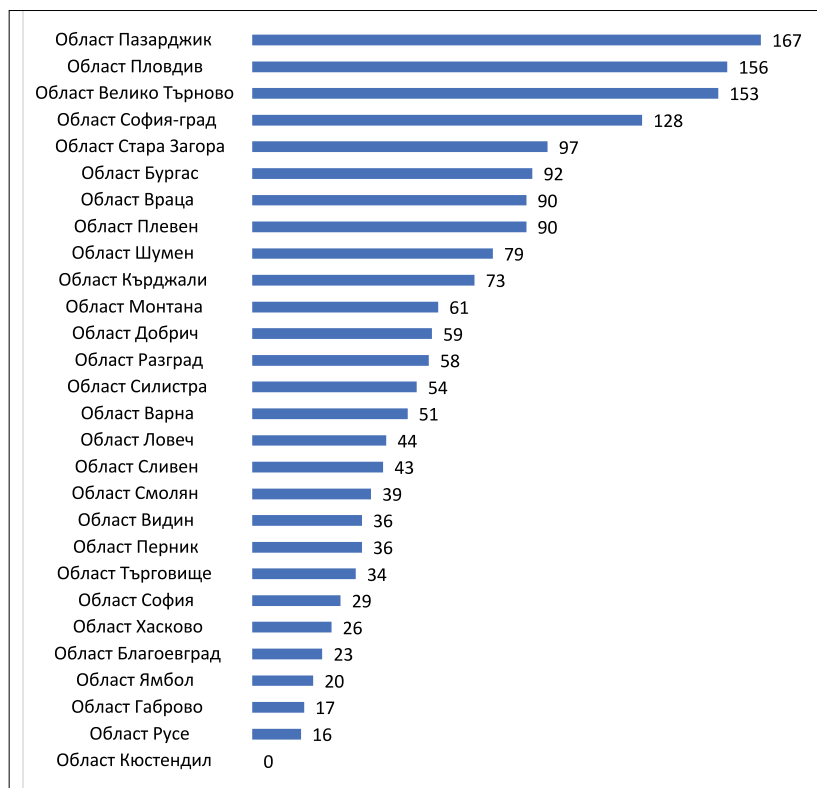
Графика 2 - Брой деца, настанени в ДДЛРГ по области към 31.12.2017 г.

Източник: Данни, предоставени от АСП

Що се отнася до ЦНСТ, на Графика 3 е показан броят на децата, настанени в ЦНСТ за деца без увреждания по области.

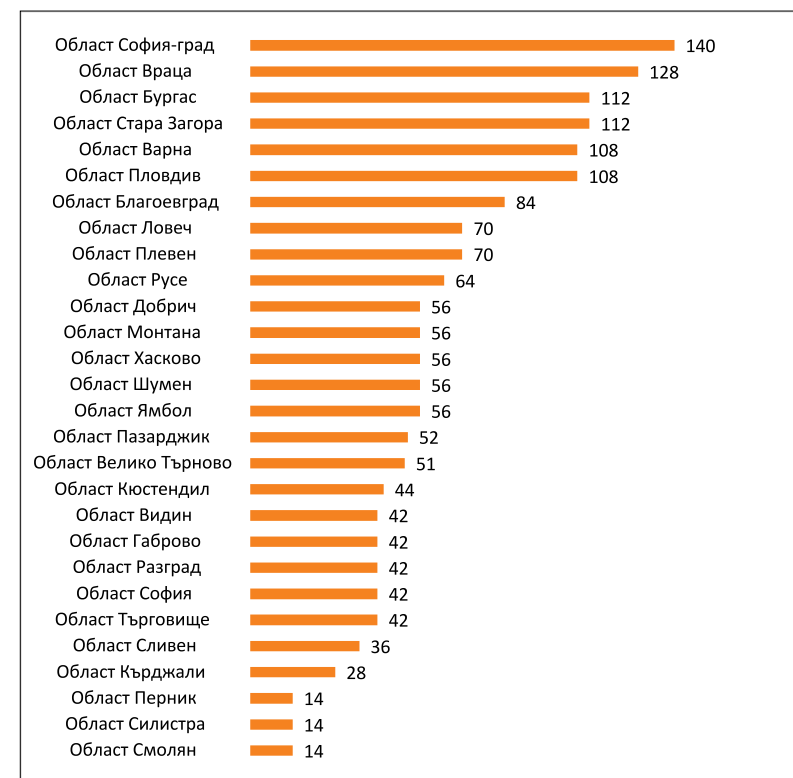
Графика 3 - Брой настанени в ЦНСТ за деца без увреждания по области към 31.12. 2017 г.

Източник: Данни, предоставени от АСП

Данните показват, че най-много са настанените в ЦНСТ в областите Пазарджик, Пловдив, Велико Търново и София-град. За сравнение, на графика 4 е показано разпределението на настанените в ЦНСТ за деца с увреждания по области.

Графика 4 - Брой настанени в ЦНСТ за деца с увреждания по области към 31.12. 2017 г.

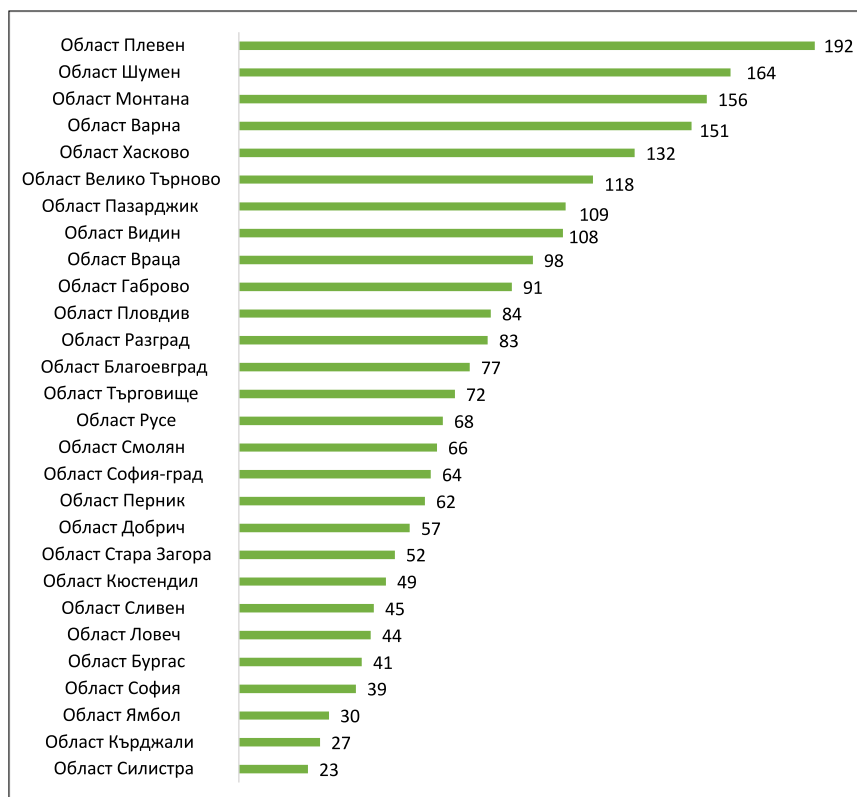

Източник: Данни, предоставени от АСП

Тук се вижда, че най-голям брой настанени има в областите София-град, Враца, Бургас и Стара Загора.

И за двата вида ЦНСТ е валидно, че броят на настанените зависи от броя разкрити услуги по места, което от своя страна е свързано с проектното планиране и националната карта на услугите по проектите за ДИ.

Приемната грижа е другата масова форма на настаняване на деца и младежи. Към края на 2017 г. в приемни семейства живеят 2320 деца. Към края на април 2018 г. най-много настанени има в областите Плевен, Шумен, Монтана и Варна (по над 150, графика 5).

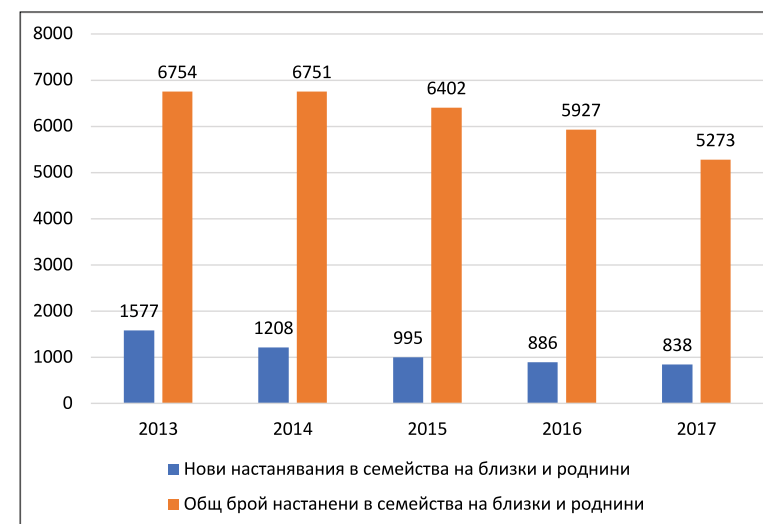
Графика 5 - Брой деца, настанени в приемни семейства по области към 30.04.2018 г.

Източник: Данни, предоставени от АСП

Делът на настанените в други алтернативни услуги е относително малък, заради по малкия им брой и капацитет. В края на 2017 г. общият брой настанени в НЖ, ПЖ, КЦ, СУПЦ и Приют е бил 369. В ПЖ са били настанени 96 деца.

Необходимо е да се отбележи, че към настаняванията в алтернативна грижа биха могли да се добавят и настаняванията в семейства на роднини или близки. Броят нови настанявания в семейства на роднини или близки по години за периода 2013-2017 г. е представен в графика 6, според докладите за отчет на дейността на АСП за същия период.⁵

⁵ Отчети за дейността на АСП (2011–2015), <http://www.asp.government.bg/web/guest/godisen-otcet>

Графика 6 - Брой деца, настанени в семейства на близки и роднини, 2013-2017 г.

Източник: Отчети на дейността на АСП, 2013 – 2017г.

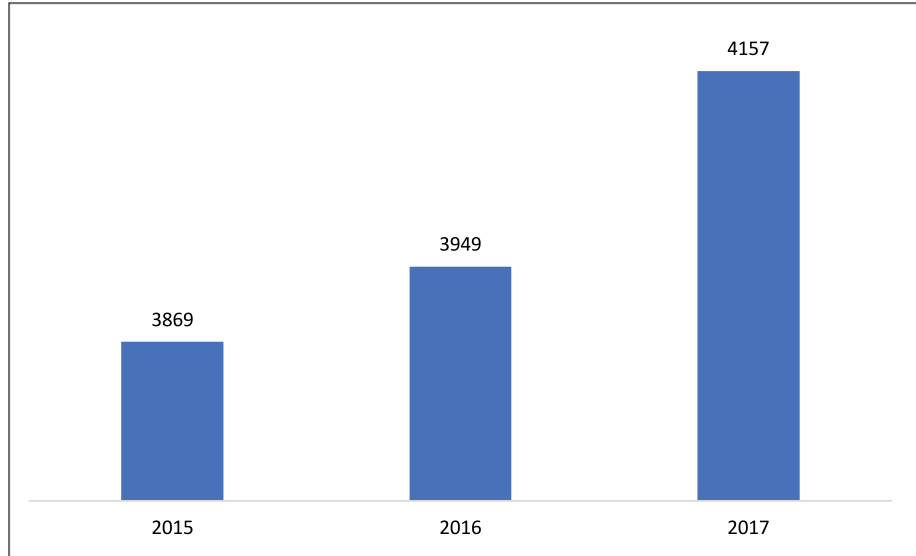
Следва да се отбележи фактът, че се отчита значително намаляване както на новите настанявания при близки и роднини през последните 5 години, така и на общия брой настанени. През 2017 г. броят на новонастанените при близки и роднини деца, е намалял близо два пъти в сравнение с 2013 г. Могат да се предложат няколко хипотетични причини за тази тенденция. От една страна, настаняването при близки и роднини е мярка за закрила по смисъла на ЗЗД. Въпреки това, тази мярка не е обезпечена нито с методика, нито със стандарти за качество, и не съществуват услуги за подкрепа на роднини и близки. От друга страна, развитието на приемната грижа изглежда, че „замества“ настаняването при роднини и близки, защото е обезпечено финансово, има професионален стандарт, методика, обучение и супервизия на приемните родители. Като резултат, този естествен начин за осигуряване на грижа в семейна среда за децата в риск остава на втори план.

VI.1.2. Брой деца над 14-годишна възраст в алтернативна грижа

Както беше отбелязано по-рано, не е налична информация за броя деца над 14-годишна възраст във формална грижа в страната. Официалните източници на данни дават възможност единствено да се направи преценка на броя на децата над 7-годишна възраст в резидентни услуги. Броят им към 31.12.2017 г. е 4 157.⁶ На графика 7 се вижда, че през годините този брой нараства:

⁶ Включва ЦНСТДМУ, ЦНСТДМБУ, ДДЛРГ, КЦ, ПЖ и СУПЦ.

Графика 7 - Брой деца над 7 години в резидентни услуги, 2015-2017 г.

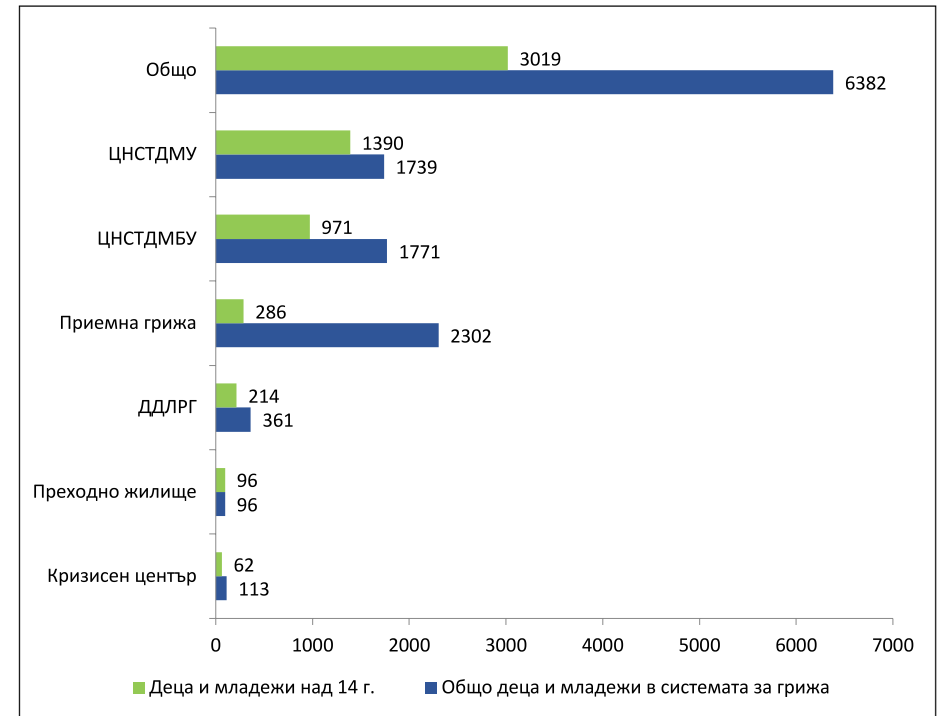

Източник: Данни на АСП

Една от хипотезите за увеличаване на броя настанени за разглеждания период (2015-2017 г.) е, че веднъж влезли в системата на грижа, децата прекарват дълъг период от време в нея. Другата възможност е новите настанявания в системата на алтернативна грижа да са предимно на деца над 7-годишна възраст.

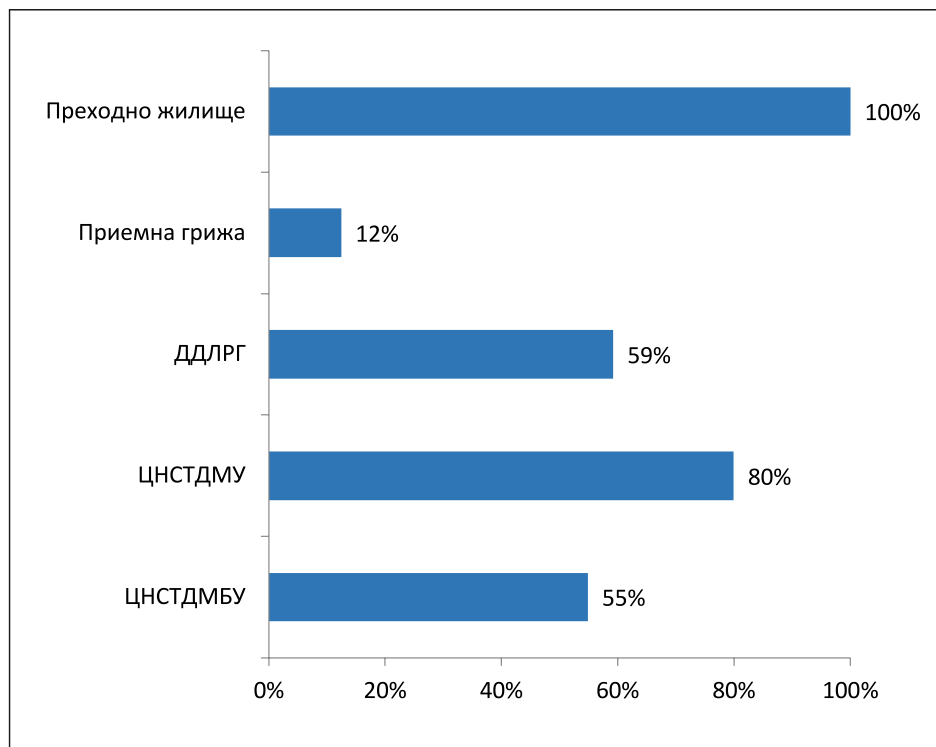
Данните от направеното проучване сред представители на социални услуги, предоставящи алтернативна грижа, показват, че децата и младежите във възрастовата група над 14 г. са над половината в резидентните услуги за деца и младежи без увреждания и 80% в услугите за деца и младежи с увреждания (Графика 8).

Графика 8 - Брой деца и младежи над 14 години в системата на алтернативна грижа

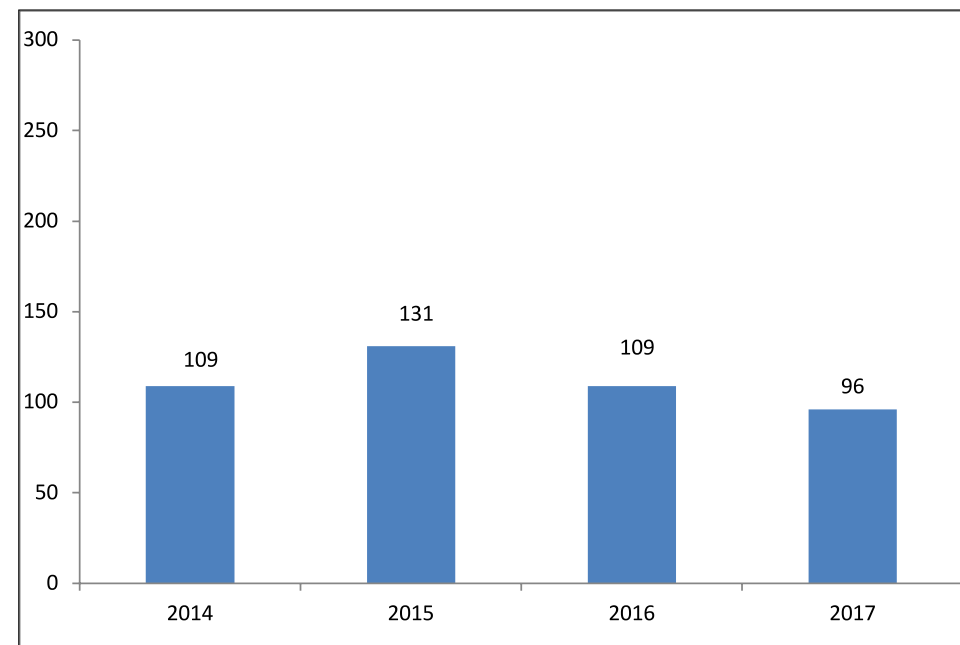
Източник: Представително изследване сред услуги за деца и младежи и данни на АСП

Общият брой деца на възраст над 14 г. е 3019 или 47.3% от общият брой на деца и младежи в системата на алтернативна грижа. Децата и младежите над 14 г. възраст са настанени в различни форми на алтернативна грижа. Преобладаващата част от тях живеят в ЦНСТ за деца и младежи с и без увреждания.

Графика 9 - Дял на младежите над 14 г., настанени в услугите и специализираните институции за алтернативна грижа

Източник: Представително изследване сред услуги за деца и младежи и данни на АСП

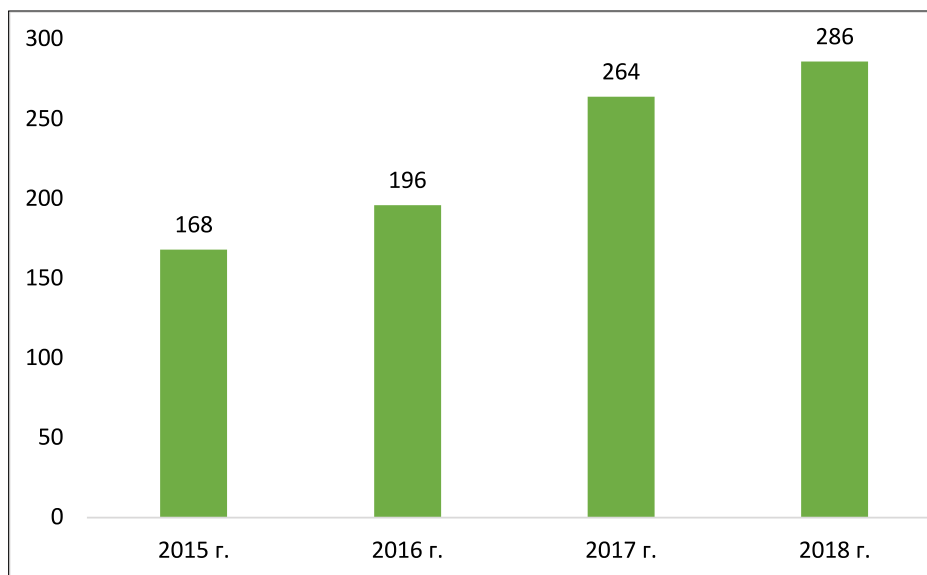
Както е видно от графика 9, единствената услуга, в която се настаняват само деца над 14 г., е ПЖ. Причината за това, както е описано в предходните части на доклада, е обстоятелството, че тази услуга в общността е разработена специално за подкрепа на тази група деца и целенасочено ги подготвя за напускане на институциите и за самостоятелен живот. Данните показват обаче, че броят на децата над 14-годишна възраст, настанени в ПЖ, е малък като дял от общата съвкупност и сравнително постоянен с тенденция към намаляване (графика 10).

Графика 10 - Брой деца над 14-годишна възраст, настанени в ПЖ, по години

Източник: Данни на АСП

Към момента в страната функционират 17 ПЖ, в които са настанени 96 младежи. Причините за това са, че ПЖ се разполагат в сградите на съществуващите специализирани институции (ДДЛРГ), чийто брой намалява, а децата и младежите се преместват в ЦНСТ. Все още не е отчетена тенденция за преместване на деца от ЦНСТ в ПЖ.

Макар и малък, делът на децата и младежите над 14 г. при приемни родители е 12.4%. На графика 11 се вижда промяната по години между 2015 г. и 2018 г. в общия брой настанени деца и младежи над 14-годишна възраст в приемна грижа.

Графика 11 - Брой деца над 14-годишна възраст, настанени в приемна грижа, по години

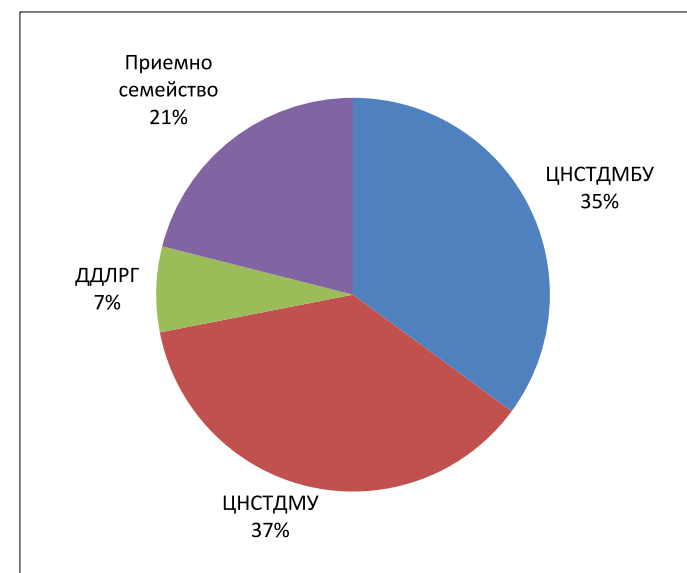
Източник: Данни на АСП

От графиката е видно, че броят настанени над 14-г. възраст в приемна грижа нараства. Данните от проведеното проучване сред приемни родители показват по-скоро нагласа за дългосрочно отглеждане на децата, така че вероятно това нарастване на броя се дължи по-скоро на дългосрочно отглеждане, отколкото на нови настанявания в тази възрастова група.

VI.1.3. Социално-демографски профил на децата над 14-годишна възраст в алтернативна грижа

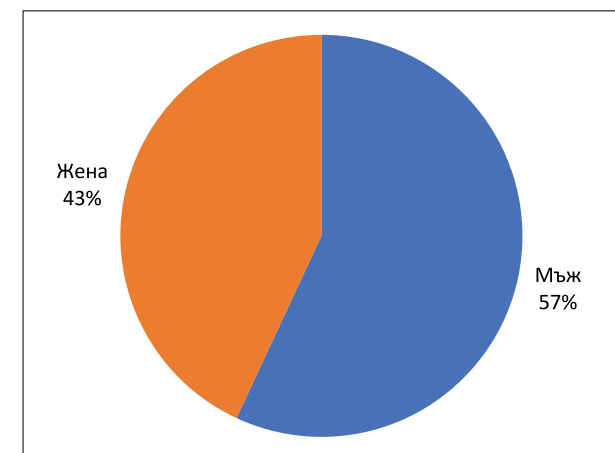
В следващата секция е описан социално-демографския профил на децата над 14-годишна възраст в алтернативна грижа, по показателите пол, възраст, тип услуга, период в услугата, образование, контакт със семейството.

Данните са от представително количествено проучване сред 71 младежи над 14 г. възраст, живеещи в социални услуги, селектирани чрез стратифицирана случайна извадка. Разпределението по услуги, показано на Графика 12, е както следва: 37% от ЦНСТДМУ, 35% от ЦНСТДМБУ, 21% от приемни семейства и 7% от ДДЛРГ.

Графика 12 - Разпределение по услуги

Източник: Данни от представително количествено изследване

Разпределението по пол в посочената съвкупност е показано на графика 13:

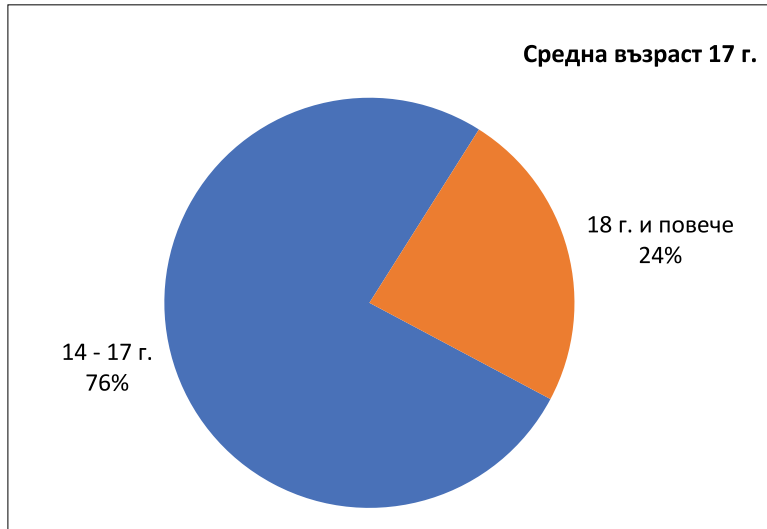
Графика 13 - Разпределение по пол

Източник: Данни от представително количествено изследване

От данните се вижда, че броят на момчетата, макар и с малко, надвишава броя на момичетата в системата на алтернативна грижа.

Що се отнася до възрастово разпределение, 76% от младите хора в грижа са между 14 и 17-годишна възраст, 24% са над 18 г. възраст (графика 14)

Графика 14 - Разпределение по възраст

Източник: Данни от представително количествено изследване

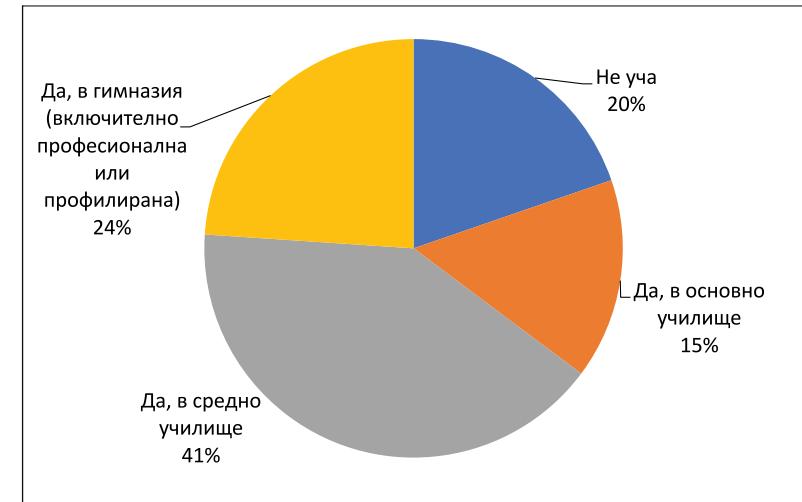
Младежите на 18 години и повече се възползват от правото си да останат в резидентните услуги, докато учат или ако са с увреждания.

По отношение на етническия произход, можем да се позовем на данните от проведените ПСИ с ръководители на услуги за алтернативна грижа и работещи в тях. Според тези данни, децата и младежите от ромски произход са приблизително два пъти повече от останалите.

В услугите за деца и младежи с увреждания липсва детайлна информация за типовете увреждания според Конвенцията за правата на хората с увреждания (т.е. физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност). Онова, което работещите в услугите споделят, е че настанените деца и младежи са предимно с комплексни увреждания. Важно е също така да се подчертае, че според наблюденията на изследователския екип работещите в услугите рядко използват класификацията на типовете увреждания така, както тя присъства в Конвенцията за правата на хората с увреждания.

По отношение на образователния статус, според данните от проведеното изследване най-голям процент от децата в алтернативна грижа над 14-годишна възраст учат в средни общообразователни и профилирани училища (Графика 15).

Графика 15 - Разпределение по образователен статус

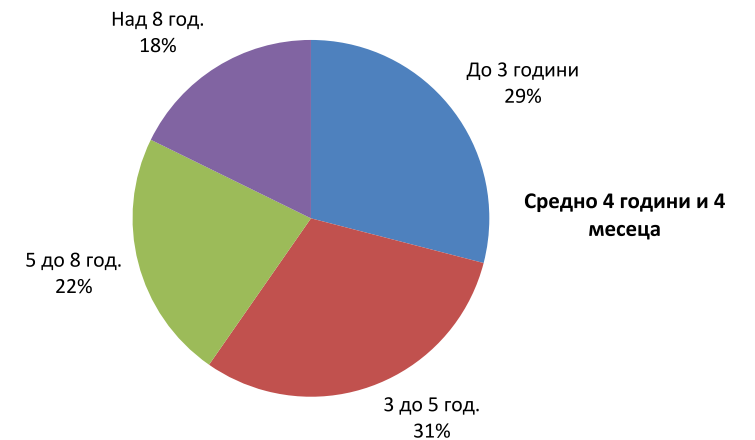

Източник: Данни от представително количествено изследване

Прави впечатление, че въпреки задължителния характер на образованието до 16 г. възраст, 20% от участващите в проучването деца не учат, като в тази група попадат както отпадналите от образователната система над 16 г. възраст, така и деца и младежи с увреждания.

Средният период на престой в услугите, според данните от проведеното проучване, показан на Графика 16, е малко над 4 години. Прави впечатление, че 71% от изследваните лица са пребивавали в алтернативна грижа над 3 години.

Графика 16 - Период на престой в услугата

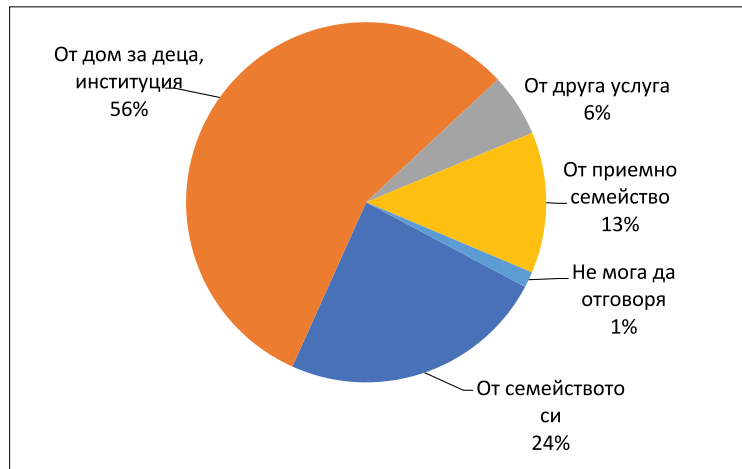

Източник: Данни от представително количествено изследване

Тези данни потвърждават направената в предходната секция констатация, че децата, настанени извън биологичното си семейство, макар и в среда, подобна на семейната, израстват в алтернативна грижа и често прекарват целия си детски живот извън биологичното семейство. Това е сериозен проблем именно в контекста на подготовката за напускане на грижа, поради специфичните потребности на децата, които са отглеждани за дълъг период от време извън биологичното си семейство.

В допълнение, както се вижда от Графика 17, 56% от младежите в алтернативна грижа посочват, че преди настаняването в настоящата услуга са живели в ДДЛРГ или друга институция, 13% в приемно семейство, 6% в друга услуга, и само 24% идват от биологичното си семейство.

Графика 17 - От къде идват младежите над 14 г., настанени в алтернативна грижа

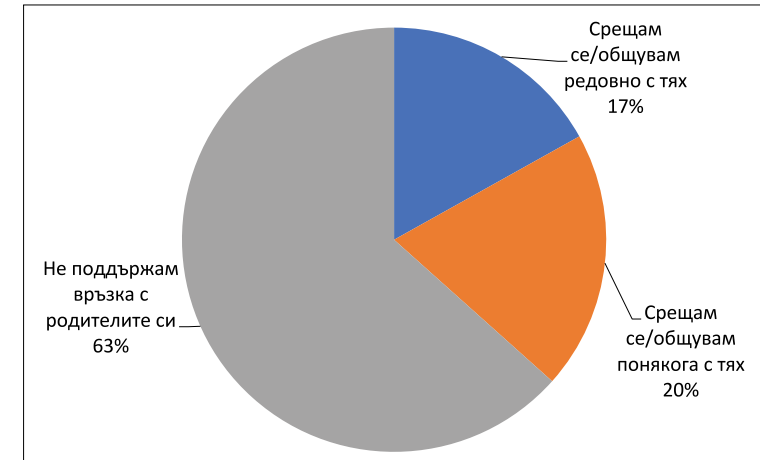

Източник: Данни от представително количествено изследване

Обобщено, три четвърти от децата над 14 г. в алтернативна грижа са преминавали от една услуга в друга по различни причини, и само една четвърт са влезли в сегашната услуга направо от биологичното семейство.

Тази информация се допълва от данни относно степента на поддържане на контакти със семейства и близки, докато децата са в алтернативна грижа. Преобладаващата част от децата и младежите в грижа (63%) не поддържат контакти със семействата си (Графика 18). Тези, които поддържат контакти, го правят рядко.

Графика 18 - Контакти със семействата

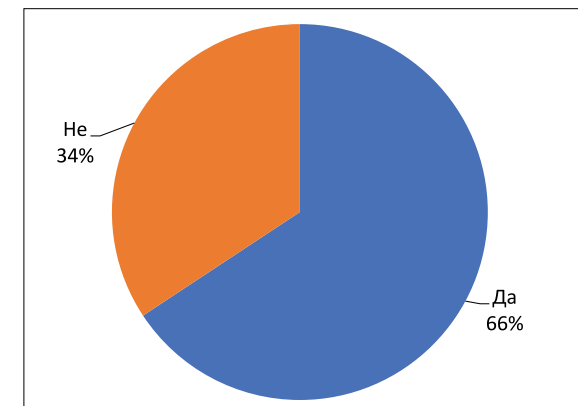

Източник: Данни от представително количествено изследване

От посочените данни, представени в двете графики по-горе, може да се направи изводът, че липсата на контакти с родителите естествено води до по-малък процент на случаи на реинтеграция и връщане в биологичното семейство, за сметка на преместване от една услуга в друга и като следствие, периодът на престой в системата на алтернативна грижа е дълъг, което увеличава потребността от услуги, мерки и програми, които да подготвят младите хора за напускане.

Темата за това кога ще напуснат системата на грижа е актуална за част от децата и младежите. Данните показват, че повечето от тях знаят кога ще напуснат услугата, в която пребивават (Графика 19). Това се дължи вероятно на факта, че в услугите има ясно разписани правила и граници за престой, които са свързани с навършване на възраст или завършване на образование.

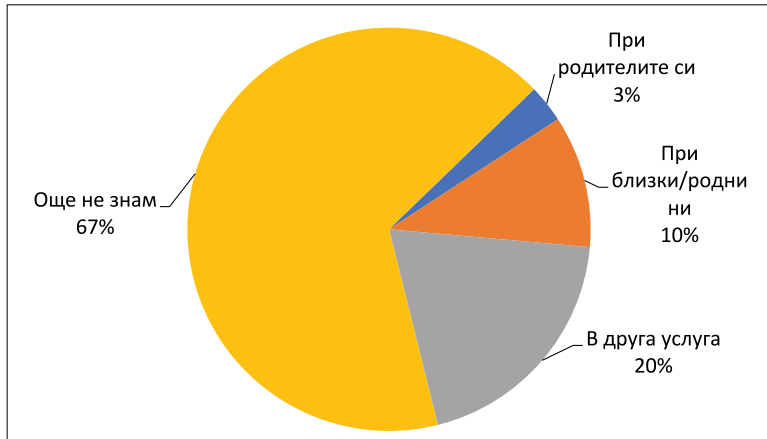
Графика 19 - Знаете ли кога ще напуснете услугата?

Източник: Данни от представително количествено изследване

Преобладаващата част от децата в алтернативна грижа, обаче, не знаят къде ще живеят след напускане на услугата. Малка част от тях, само 13 %, планират да заживеят отново със семействата си (Графика 20).

Графика 20 - Планове за местоживеене след напускане на услугата

Източник: Данни от представително количествено изследване

Прави впечатление, че всеки пети смята, че ще отиде да живее в друга социална услуга за младежи или възрастни (всеки трети при младежите с увреждания).

Родителите, близките и роднините на практика отсъстват и от групата на възрастните, които помагат и съветват децата и младежите в грижа (Графика 21).

Графика 21 - Възрастни, които подкрепят децата и младежите, настанени в услуги

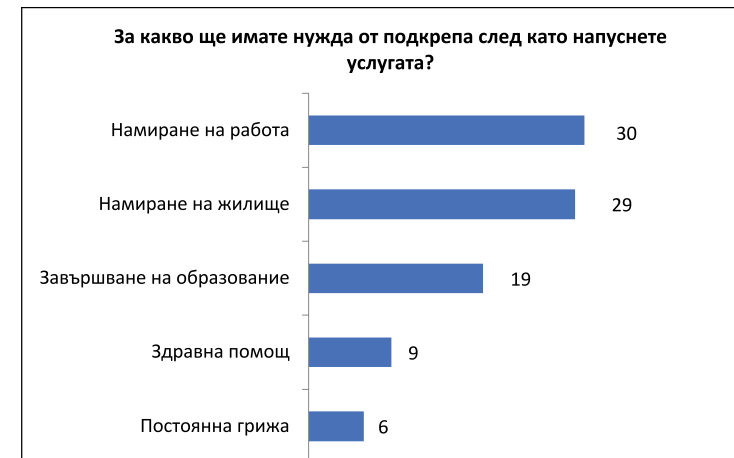

Източник: Данни от представително количествено изследване

Тревожното е, че най-често подкрепата за децата и младежите в системата на алтернативна грижа идва от възпитателите и управителите, т.е. хората, които имат по-скоро формална връзка с тях по силата на професионалната си ангажираност. Проблемът е, че след напускане на услугата формалната връзка с тях прекъсва, което затруднява процеса на подкрепа.

Данните показват, че най-важните области на подкрепа, за които младите хора споделят и които биха улеснили интегрирането им, са намирането на работа и жилище (Графика 22).

Графика 22 Области на подкрепа след напускане на услугата

Източник: Данни от представително количествено изследване

Завършването на образованието е следващо по значение, здравната помощ и постоянната грижа имат по-малък дял и се отнасят до децата и младежите с увреждания.

Най-близката перспектива за децата и младежите в алтернативна грижа е завършване на образованието им. Затова „да завърши образованието си“ е начело сред приоритетите им за обозримото бъдеще (Графика 23). Следваща във времето задача е намирането на добра работа и тя се оказва следваща по значение.

Графика 23 Планове за близкото бъдеще

Източник: Дани от представително количествено изследване

По нататък в списъка на бъдещите планове са парите и търсенето на реализация в чужбина, може би защото са малко по-отдалечени във времето. Това би могло да е причината и за слабото присъствие на създаването на собствено семейство и деца в тези планове.

VI.2. Деца и младежи, напуснали системата на алтернативна грижа

VI.2.1. Брой на напусналите алтернативна грижа

Предизвикателство за изследователския екип бе да определи броя на младежите, напуснали системата на грижа. Анализът на налични доклади, които в различна степен дискутират тази тема, също показва липса на статистическа информация, както относно броя на младите хора, които напускат системата на грижа поради възраст или завършване на образование, така и относно техните проблеми и опасност да попаднат в групата на неучещи и неработещи.⁷

Източниците на информация за броя на напусналите системата на алтернативна грижа са няколко, но всички са косвени, т.е. няма институция или служба, която да следи и поддържа надеждни статистически данни за броя на младежите, напуснали грижа. Това се потвърждава от проведените от екипа ДФГ с представители на държавния и НПО сектори:

„Към момента броят на напускащите е тайна, може само да се прогнозира, част от тях не напускат, а влизат в други услуги на НПО или НЖ.“⁸

⁷ ЕСТАТ (2015), „Оценка на състоянието и анализ на профила на подрастващите и младежите, които не работят, не учат и не се обучават (NEETS)“, https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org/bulgaria/files/2018-09/NEETS__BG_Summary.pdf

⁸ ДФГ с професионалисти НПО, юли 2018, София.

„Имаме информация колко младежи са приети във висши училища и са почнали работа, имаме данни, но след това като напуснат институции и не са регистрирани в бюрата, се губи информацията, нямаме такъв механизъм.“⁹

Допълнителен фактор, който усложни задачата, е фактът, че децата и младежите напускат системата по различни причини и на различна възраст. С оглед улесняване на анализа ще разделим децата и младежите на две основни групи – с и без увреждания. Това е обусловено от факта, че към двете групи се прилагат различни интервенции.

В таблица 5 са илюстрирани различните фактори, обуславящи напускането на системата на грижа:

Таблица 5 - Фактори за напускане на системата на грижа

Групи деца и младежи над 14 г. възраст в алтернативна грижа	Причини за напускане	Вероятност	Ориентируваща възраст
Деца и младежи с увреждания	Преместване в услуга за възрастни	Висока	След 29 г. възраст
	Реинтеграция	Ниска	Преди 18 г.
	Интеграция в общността	Ниска	След 18 г.
Деца и младежи без увреждания	Навършване на 18 г. или завършване на средно образование	Висока	След 18 г./20 г.
	Реинтеграция	Ниска	Преди 18 г.

Друг фактор, който затруднява определянето на броя на напусналите, е неколкото преместване от един към друг тип услуга, както и между услуги от един и същ тип. Например, децата и младежите от услугите за краткосрочно настаняване (КЦ и ЦВН) се преместват най-често в ЦНСТ, по-рядко обратното. Освен това, изходът от ЦНСТ не винаги означава излизане от системата на грижа. Той може да бъде последван от влизане в НЖ.

Екипът използва данни от АСП, Оперативна програма развитие на човешките ресурси (ОПРЧР), от инициативата „Подкрепи една мечта“, както и собственото количествено изследване сред целевата група младежи, напускащи алтернативна грижа, за да направи оценка на техния брой.

⁹ ДФГ с представители на социалния, здравен и образователен сектор на национално ниво (МТСП, МОИ, ММС, ДАЗД, АСП, АЗ), юли 2018, София.

Налице са четири възможни „изхода“ от социалната система за алтернативна грижа за деца и младежи:

- Реинтеграция, или връщане на децата при биологичните им родители. През последните години, случаите на реинтеграция бележат чувствителен ръст: „над 8400 случаи на успешна реинтеграция в семейна среда в рамките на 6 години“.¹⁰ Въпреки това, данните от проведеното качествено проучване сред услугите за алтернативна грижа показват, че при младежите над 14 г. реинтеграцията се случва много рядко. Изводът е, че основна част от случаите на реинтеграция при биологичните родители са при деца под 14-годишна възраст.
- Друг възможен изход от системата е осиновяването. Според интервюираните специалисти от услугите от резидентен тип, осиновяванията сред деца и младежи над 14 г. се случват рядко. Това води до допускането, че значителният брой осиновявания, отчетени от Актуализирания план за действие за изпълнение на националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в република България“ (4200 за периода 2010-2016 г.¹¹) отново е на деца под 14-годишна възраст.
- Напускането на системата на алтернативна грижа за деца става най-често при навършване на пълнолетие или завършване на образование. Тук е необходимо да се отбележи, че част от децата и младежите остават в системата на алтернативна грижа за деца до 20 г. възраст, ако учат. Според данни от ОПРЧР за 2013-2014 г., броят на децата и младежите над 18 г. възраст, които продължават да получават социални и здравни услуги в общността след напускането на институция, е бил 200 през 2013 г.¹²
- В допълнение, част от напусналите системата на алтернативна грижа за деца без увреждания продължават да са клиенти на услуги за пълнолетни лица, например НЖ, ЦВН и/или приюти. По данни на АСП в НЖ към април 2018 г. е имало 76 младежи. Но има и НЖ, управлявани от НПО, за които АСП не събира данни. Що се отнася до децата с увреждания, те остават в системата до 29 г. възраст и по-късно остават като клиенти на услугите за възрастни хора.

¹⁰ Актуализиран план за действие за изпълнение на националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в Република България“ (2016), стр. 3, <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=9276>

¹¹ Пак там.

¹² Оперативна програма развитие на човешките ресурси 2014-2020 (2014), стр. 140, табл. 4, <https://www.eufunds.bg/archive2018/archive/documents/1427818154.pdf>

Косввени данни за целевата група на напусналите алтернативна грижа могат да се извлекат от наличната информация за инициативата „Подкрепи една мечта“. Последната подкрепя младежи в системата на алтернативна грижа, които продължават обучението си във висше училище или професионален колеж. Критериите за включване са:

1. Студенти, записани за обучение в първи курс във висше училище или професионален колеж, за които са изпълнени едновременно следните условия:

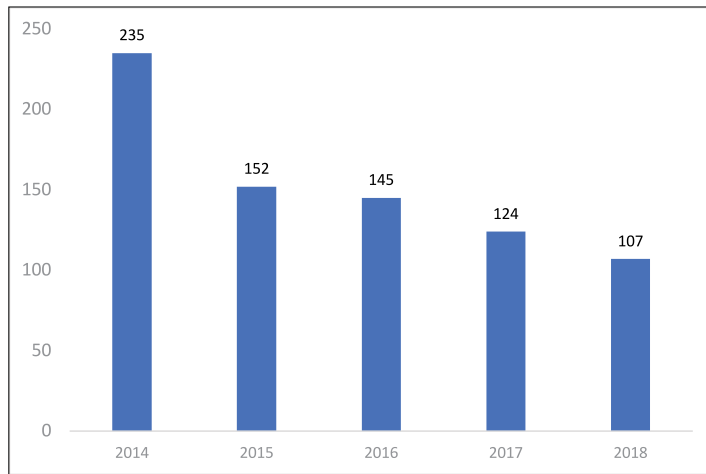
- а) кандидатствали са във висше училище или професионален колеж в годината на завършване на средното си образование и са приети в същата календарна година;
- б) записани са за обучение в първи курс във висше училище или в професионален колеж в годината на завършване на средното си образование;
- в) напускат, в годината на записването си във висше училище или професионален колеж, специализираната институция за деца, ЦНСТ, ПЖ или приемно семейство или са завършили средно общообразователно училище (СОУ) за деца с нарушено зрение, средно специализирано училище за деца с увреден слух, възпитателно училище интернат (ВУИ) или социално-педагогически интернат (СПИ);
- г) социално слаби са към момента на кандидатстване или са с намалена работоспособност от 50 до 100 на сто.

2. Ученици в 12 клас на средните училища, за които са изпълнени едновременно следните условия:

- а) завършили са 11 клас с отличен успех (5.50 – 6.00);
- б) настанени са в специализирана институция за деца, ЦНСТ, ПЖ или приемно семейство;
- в) социално слаби са към момента на кандидатстване или са с намалена работоспособност от 50 до 100 на сто.¹³

На графика 24 е представена динамиката на включените в инициативата „Подкрепи една мечта“ младежи през последните години. Данните обхващат периода 2014-2018 г. Поради спецификата на условията за участие в инициативата, може да се твърди с голяма степен на валидност, че това са млади хора, които са били настанени основно в ДДЛРГ и ПЖ (исторически ЦНСТ се откриват масово след 2015 г.).

¹³ Правила за получаване на еднократна финансова помощ по инициативата „Подкрепи една мечта“ (2017), <https://www.president.bg/cat28/Подкрепи-една-мечта/>

Графика 24 - Младежи, включени в инициативата „Подкрепи една мечта“ (2014-2017 г.)

Източник: Данни, предоставени от екипа на президентството и публикации в медиите

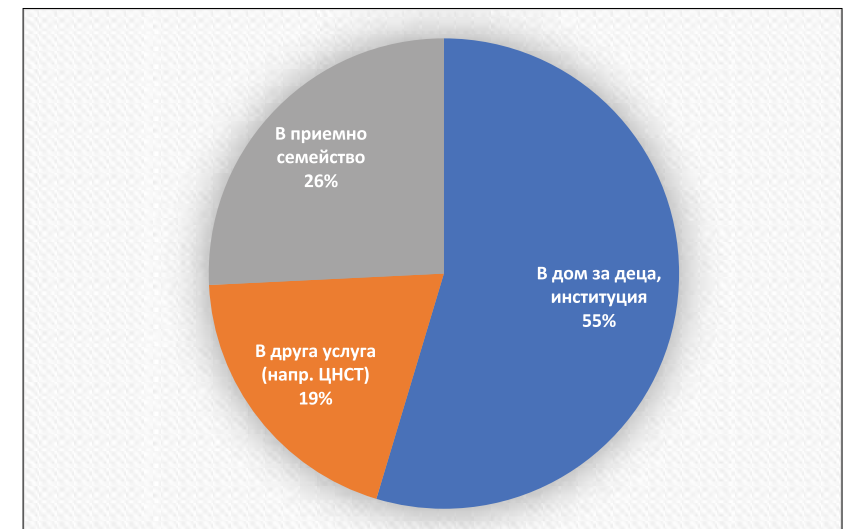
Данните показват, че броят на включени в инициативата „Подкрепи една мечта“ намалява, което се дължи на намаляването на броя на напуснали. Едната причина би могла да бъде, че в инициативата до тази година не са били включени децата в приемна грижа, а техният брой над 14-годишна възраст расте (виж графика 11). Други причини могат да бъдат незавършване на средно образование, както и по-ранно излизане от системата на грижа, което може да се дължи на някоя от изброените в таблица 5 причини за изход от системата. С голяма степен на вероятност може да се твърди, че при сравнително постоянния брой на деца във формална грижа в страната, както и големия процент на децата над 14-годишна възраст, броят на излизащите и напускащите се балансира и не води до съществена промяна.

VI.2.2. Социално-демографски профил на напусналите системата на алтернативна грижа

Чрез количественото проучване, което екипът проведе сред младежите, напуснали системата на алтернативна грижа, беше събрана информация за социално-демографския им профил по следните показатели: пол, възраст, населено място, образование, заетост и етнически произход. Онлайн анкетата, която бе разпространена сред тази целева група, също така включва въпроси за настоящата социална ситуация на младежите, пребивавали в системата на грижа, както и за характеристиката на престоя им в системата – къде са живели преди да влязат в системата, преди колко години са напуснали и къде и с кого живеят в момента.

Изброените индикатори служат за описание на социално-демографския профил на младежите, напуснали системата. Информацията бе събрана чрез онлайн въпросник за самостоятелно попълване. Бяха поканени да участват 95 младежи, от тях 38 попълниха анкетата. Достъпът до младежите бе осигурен посредством „метод на снежната топка“, като контакти бяха предоставени от професионалисти в алтернативни услуги, НПО на напусналите младежи и неформални групи в социалните мрежи.

Като за начало е от ключова важност какъв е типът услуга, която младежите са напуснали.

Графика 25 Вид услуга, в която са пребивавали младежите

Източник: Изследване сред младежи напуснали системата на грижа

Графика 25 показва, че 55% от младежите са били в ДДЛРГ/институция, като това се обяснява с факта, че това е била преобладаващата услуга в страната до 2011 г., тоест най-отдавна напусналите са живели главно в ДДЛРГ. Съответно по-късно напусналите са предимно от приемни семейства и ЦНСТ/друга услуга (19%).

Освен вида институция, в която младежите са пребивавали, е важно да се провери преди колко години са напуснали системата (графика 26).

Графика 26 - Брой години, изминали от момента на напускане на системата на грижа

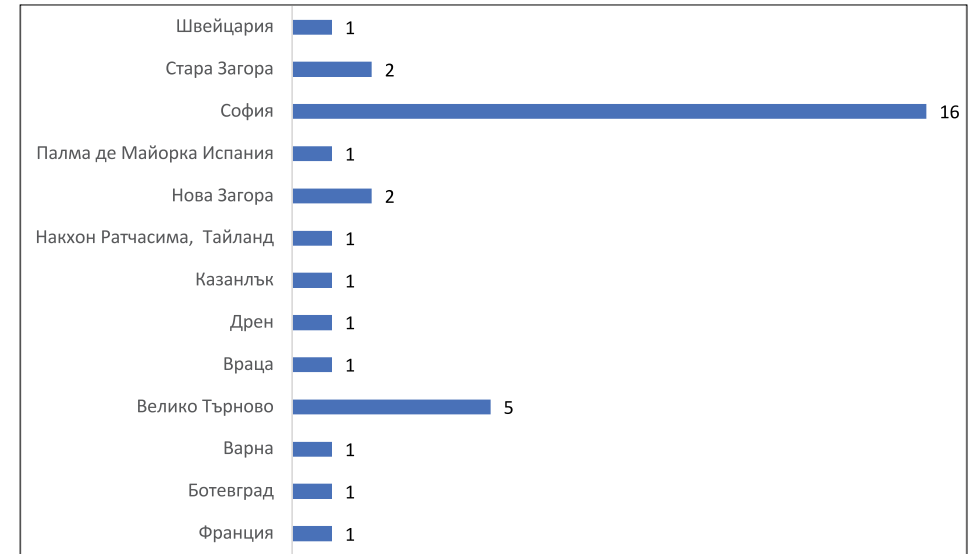
Източник: Изследване сред младежи напуснали системата на грижа

Най-голям дял от младежите са напуснали преди 3 до 5 години и 5 до 10 години (общо 62%), 26% са напусналите преди повече от 10 години, а дялът на неотдавна напусналите (0-3 години) е най-малък. Една от вероятните причини за този резултат при използвания метод на подбор на респонденти е, че тези, които са напуснали по-отдавна, са по-склонни да говорят за този период от техния живот.

Разпределението по пол в изследваната група младежи е почти наравно – 47% са мъже, а 53% -- жени. Най-младият попълнил анкетата е на 18 години, а най-възрастният – на 33, като най-много са младежите на 23 години, а средната възраст на попълнителите е 26 години.

Що се отнася до населените места, в които живеят младежите в момента, те са предимно в България, но има и няколко в чужбина (по един в Испания, Тайланд, Франция и Швейцария). Разпределението по населени места е представено на графика 27 по-долу.

Графика 27 - Разпределение по населени места

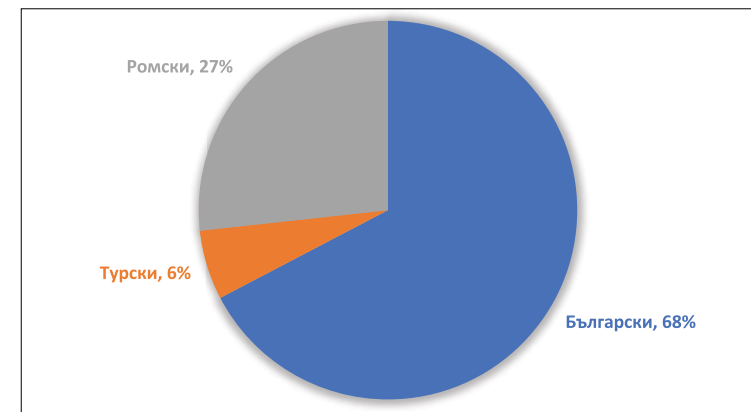

Източник: Изследване сред младежи напуснали системата на грижа

Сред младежите в страната най-много са респондентите в София и Велико Търново, следвани от Стара Загора и Нова Загора. Местоживенето в чужбина може да се обвърже с плановете за бъдещето на младежите в грижа, описано в предишния раздел, тъй като част от тях са посочили, че биха искали да заминат в чужбина.

Етническият произход на младежите, напуснали алтернативна грижа, които взеха участие в изследването, проведено от екипа, е представен на графика 28.

Графика 28 Разпределение по етнически произход

Източник: Изследване сред младежи напуснали системата на грижа

Основната част от респондентите са посочили, че са от български произход, но също така 27% са определили произхода си като ромски, а 6% – като турски. Този резултат се отнася за самоопределянето в периода след напускане на услугата. Що се отнася до периода на престой в услугата, обща информация е предоставена от професионалистите; според тях децата и младежите от ромски произход в услугите са близо два пъти по-голям брой от останалите. Етническият произход е въпрос на самоопределяне и дългият престой в институцията прекъсва връзките с общността.

Другите два важни демографски показателя са образователен статус и заетост. Образователният статус на младежите е представен на графика 29.

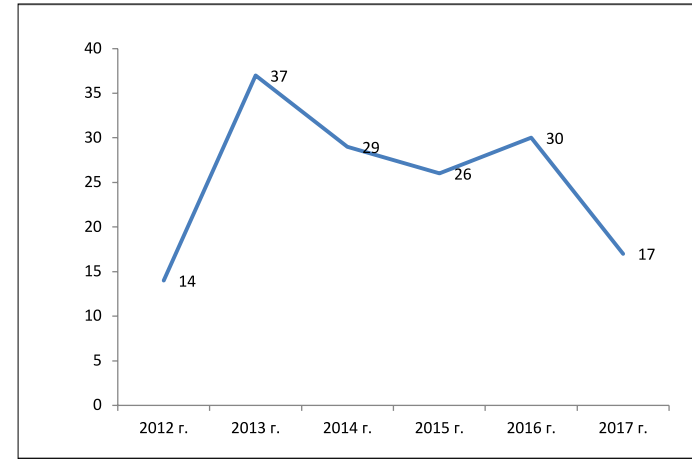
Графика 29 - Разпределение по образование

Източник: Изследване сред младежи напуснали системата на грижа

Данните показват, че 63% от участвалите в проучването са завършили образованието си, 17% са прекъснали образованието си и 11% от респондентите учат за висше образование. Останалите 9% все още са в системата на средно и професионално образование. Тук е важно също така да се коментира, че това процентно разпределение съответства приблизително на данните, предоставени от инициативата „Подкрепи една мечта“. За сравнение на графика 30 е показан броят на получилите финансова подкрепа за висше образование по инициативата.

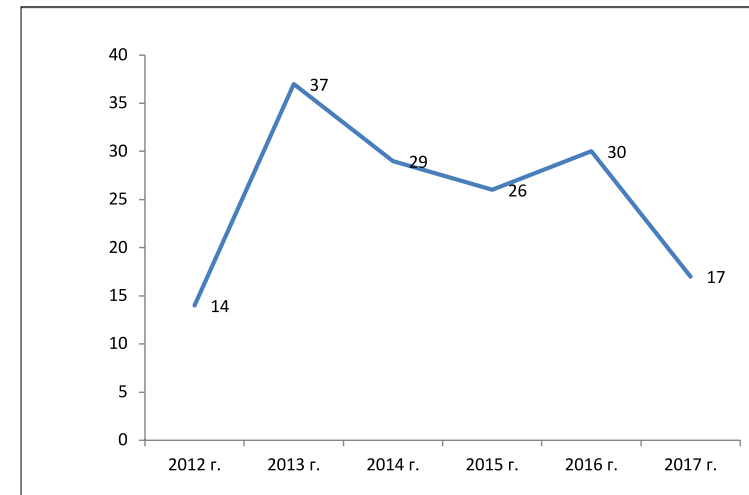
Графика 30 - Брой младежи, получили еднократна финансова помощ по инициативата «Подкрепи една мечта»

Източник: Данни, предоставени от екипа на президентството

За периода 2012-2017 г. се вижда, че няма ясна тенденция към увеличаване или намаляване на броя получили финансова помощ по инициативата. Важно е обаче също така да се провери какъв е дялът на получилите подкрепа спрямо общо включените в инициативата, които се явяват желаещите да учат висше образование (графика 31).

Графика 31 - Дял на получилите подкрепа спрямо включените в инициативата „Подкрепи една мечта“

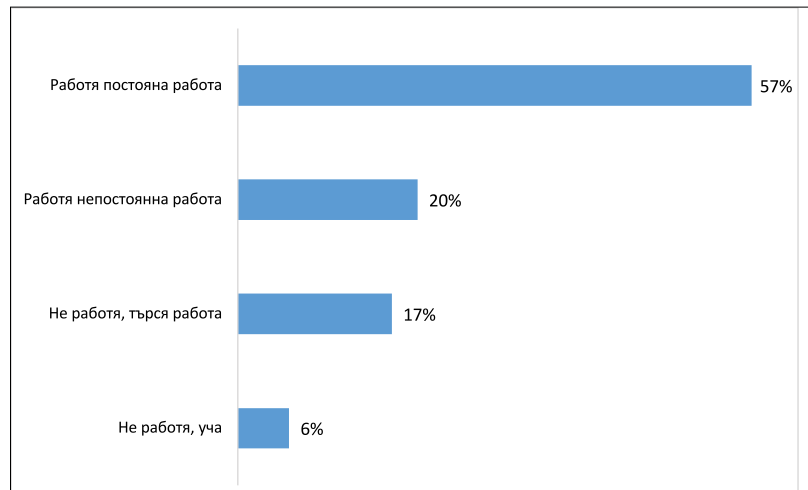

Източник: Данни, предоставени от екипа на президентството

За периода 2014-2017 г. делът на включилите се в програмата младежи също не варира в голяма степен. Процентното разпределение е близко и съответно кореспондира с резултатите от проведеното от екипа количествено проучване сред младежите, напуснали грижа: учещите във висши училища са 11%, а включените в инициативата през 2017 г. са 14%.

Освен образователния статус, също така важен елемент от социално-демографския профил е заетостта, представена на графика 32.

Графика 32 Разпределение по заетост

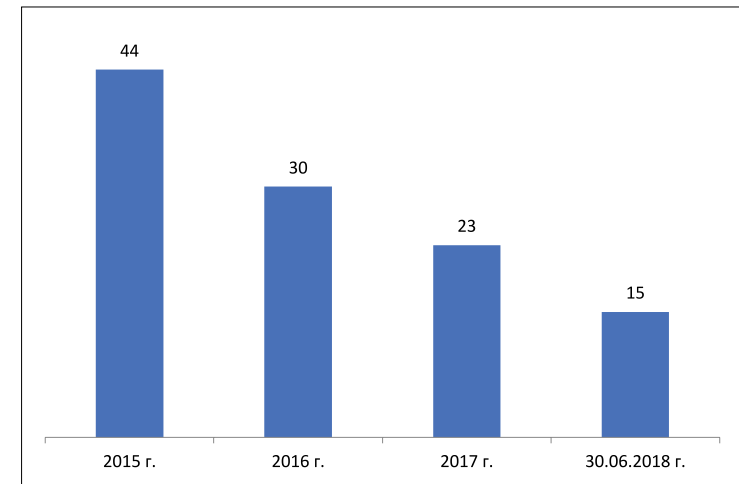

Източник: Изследване сред младежи напуснали системата на грижа

Както е видно от графика 32, по-голямата част от респондентите, напускащи грижа, работят на постоянна работа. Събрани с онези, които работят на непостоянна, това съставлява 77% от съвкупността. Важно е да се отбележи, че 17% от респондентите в проведеното от екипа изследване не работят. Онези, които не работят, а учат, са малък дял.

Освен от проведеното от екипа изследване, информация за заетостта на младежите, напуснали системата на грижа, бе предоставена и от АЗ. На графики 33 и 34 са представени данните за регистрираните в БТ младежи от целевата група на напусналите грижа и получилите работа чрез тях.

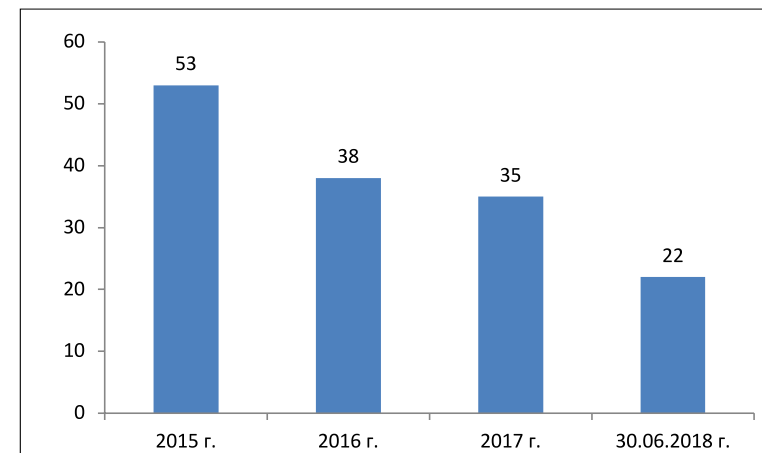
Графика 33 - Брой на регистрираните в дирекции «Бюро по труда» младежи на възраст от 18-29 г., живели в институции и резидентни услуги

Източник: Данни на АЗ

Данните показват, че за последните 4 години спада броят на регистрираните в БТ младежи, напуснали системата на грижа. Тук е важно да се отбележи, че от качествено проучване, проведено от екипа сред услугите, бе посочена като проблем липсата на постоянен адрес на младежите в системата на грижа. Това е възможна причина, поради която има случаи на намерили работа с помощта на дирекциите, без да са регистрирани в тях. Те са представени на графика 34.

Графика 34 Младежи от системата на грижа на възраст 18-29 г., получили работа чрез дирекции „Бюро по труда“

Източник: Данни от АЗ

От данните се вижда, че спада броят на получилите работни места през дирекциите на „Бюро по труда“, по подобие на намаляването на регистрираните. В същото време получилите работни места са повече от регистрираните, поради горепосочената възможна причина.

Сравнявайки данните от проведеното от екипа изследване с тези, предоставени от АЗ, е видно, че по-голямата част от младежите работят постоянна или непостоянна работа, но същевременно е малък броят на онези, които се регистрират в БТ и намират работни места чрез тях.

Таблица 6 - Младежи на възраст 18-29 г., които са живели в институции и резидентни услуги, включени в програми, мерки и проекти на АЗ, след регистрация в дирекции „Бюро по труда“

Програми, мерки и проекти на АЗ	Общо младежи	2015 г.			2016 г.			2017 г.			30.06.2018 г.			
		18-20 г.	21-24 г.	25-29 г.	18-20 г.	21-24 г.	25-29 г.	18-20 г.	21-24 г.	25-29 г.	18-20 г.	21-24 г.	25-29 г.	
Финансирани със средства от Държавния бюджет:	8													
чл. 36, ал. 1 от ЗНЗ ¹	2	1				1								
чл. 36, ал. 2 от ЗНЗ ²	1			1										
Регионални програми	2						1	1						
Проект „Нови хоризонти“	1				1									
Проект „Качествена работна сила-стабилен пазар на труда“	1				1									
Национална програма „Заетост и обучение на хора с трайни увреждания“	1		1											
Финансирани със средства от ЕСФ:	20													
схема „Ново работно място“	1							1						
схема „Младежка заетост“	13	4		1	1	2	1		1	1		1	1	
схема „Обучение и заетост на младите хора“	6					2	1	1			2			

¹ Регламентира финансовата подкрепа за работодателите, които откриват работни места за безработни младежи до 29 годишна възраст.

² Регламентира финансовата подкрепа за работодателите, които откриват работни места за безработни младежи до 29 годишна възраст с трайни увреждания, включително и младежи от специализирани институции или ползващи социални услуги в общността от резидентен тип

Изводът е, че тази група млади хора се възползват в недостатъчна степен от държавните програми и проекти, които са създадени с цел да ги подкрепят в намирането на работни места, което е един от основните компоненти по пътя към самостоятелен живот. Този извод се потвърждава от допълнителната информация, предоставена от АЗ по отношение на младежите на възраст 18-29 г., които са живели в институции и резидентни услуги и са включени в програми, мерки и проекти на АЗ, след регистрация в дирекции, представени в таблица 6.

От таблицата се вижда, че броят на възползвалите се от изброените програми, мерки и проекти на АЗ младежи, напуснали системата на грижа за периода 2015-2018 г. е незначителен. Възможна хипотеза за причината младежите да не се възползват в голяма степен от тези проекти е, че след излизане от системата на грижа се прекъсва връзката им с нея.

Друг ключов елемент от социално-демографския профил на младежите е настоящата им жилищна ситуация, която е свързана и с последващото описание на бариерите и предизвикателствата пред самостоятелното им живеене. Резултатите от проведеното от екипа изследване по тази тема са представени на графика 35.

Графика 35 Жилищна ситуация на младежите, напуснали грижа

Източник: Изследване сред младежи напуснали системата на грижа

По-голямата част от младежите живеят със своя партньор или сами, което показва, че са направили успешно важна стъпка в самостоятелния си живот, след напускане на услугите/институциите. Най-малка част от тях живеят с близки или роднини, тъй като е възможно да са прекъснали връзката си с тях. Сред попълнените опцията „Друго“ има живеещи на общежитие.

VII. Потребности на целевите групи

VII.1. Деца и младежи в алтернативна грижа

На таблица 7 са представени основните групи потребности на децата и младежите в алтернативна грижа, детайли по тях и начините на подкрепа, на база на данните от качествените и количествените изследвания.

Таблица 7 Анализ на потребностите и начините на подкрепа на децата и младежите в грижа

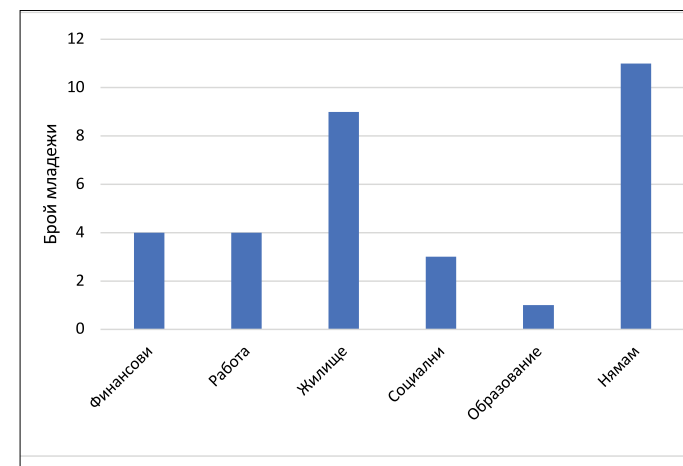
Основни потребности	Детайли	Начин на подкрепа
Място за живот	Подслон, храна, задоволяване на базови потребности	Всички резидентни услуги или институции осигуряват място за живот до навършване на пълнолетие или 20 г. възраст.
	Планиране и намиране на място за живот след напускане	Приемните семейства осигуряват живот в семейна среда на деца и младежи до навършване на 18 г.
	Подкрепяща среда в контекста на планиране на мястото за живот след напускане	Резидентните услуги за деца с увреждания осигуряват място за живот и до 29 г. възраст.
	Умения за намиране на жилище	Преместването в други резидентни услуги след 20 г. възраст обикновено се договаря още в периода на пребиваване в резидентната услуга за деца.
Работа и финансова подкрепа	Умения за намиране и задържане на работа	Докато са в системата на алтернативна грижа за деца, децата над 16 г. възраст могат да работят при определени условия. Подкрепа се осъществява за децата без увреждания от персонала на услугите/приемните родители. Професионалистите декларират, че подготвят децата за включване в работна среда.
	Подкрепяща среда за намиране на работа	
	Професионална ориентация и професионални умения	

Образование	Знания и умения адекватни на образователното ниво	Персонала в резидентните услуги, както и приемните родители се грижат за това всички настанени деца без увреждания да учат или поне да бъдат записани в училище.
	Информация за възможности за завършване на образователна степен и продължаване в следваща	
Приятелски, семейство, близки	Поддържане на контакти със семейството	Характерно за резидентните услуги е, че предоставят добри възможности за общуване с връстници в рамките на услугата/учебната среда, както и възможности за общуване с професионалисти. Не са идентифицирани програми за работа с родители и семейства. В допълнение, не са идентифицирани и програми за формиране на родителски умения. Формирането на умения е теоретично. Приемните семейства по-скоро не поддържат връзки с биологичните родители въпреки, че методиката за услугата насърчава това. Възможностите за общуване с връстници и приятели са ограничени вътре в приемното семейство.
	Приятелска среда в и извън услугата	
	Подкрепяща среда, емоционална и психологическа подкрепа	
Здраве	Умения за избор и смяна на личен лекар/медицинско заведение	Всички услуги, предоставящи алтернативна грижа, подпомагат формирането на базови хигиенни и здравни умения. Идентифицирани са програми на НПО, които са насочени към теми като превенция на ХИВ и СПИН, вреда от тютюнопушене, полово предавани болести и др.
	Хигиенни и здравни умения	
	Подкрепяща среда – приятелска, социална, професионална	
	Административни страни на грижата за здравето	
Административен статус	Адресна регистрация	Всички настанени в алтернативна грижа се регистрират адресно, обикновено на адреса на приемното семейство/услугата.

VII.2. Младежи, напуснали системата на алтернативна грижа

В изследването сред младежи, напуснали институции, проведено от екипа, е включен и индикатор за основните проблеми, с които те се сблъскват. Те са илюстрирани на графика 36.

Графика 36 - Основни потребности на младежите, напуснали системата на грижа

Източник: Изследване сред младежи напуснали системата на грижа

Най-голяма част от младежите декларират липса на сериозни проблеми, което най-вероятно се дължи на факта, че респондентите са млади хора, напуснали системата на грижа основно преди 3 до 5 или 5 до 10 години. За периода от време, който са прекарвали извън нея, те са преодолели основните проблеми с интегрирането.

Най-общо предизвикателствата пред младежите, напуснали системата на алтернативна грижа, могат да бъдат обединени в няколко групи: финансови, работни, жилищни, социални, образователни и др. (на графика 36 са показани по-честота на натрупване). В таблица 8 са анализирани потребностите и начините на подкрепа на младежите, напуснали системата на грижа за деца. Освен областите на потребности, посочени от младите хора, допълнително са добавени области, идентифицирани от професионалистите, работещи с тях.

Таблица 8 - Анализ на потребностите и начините на подкрепа на младежите, напуснали системата на грижа за деца

Основни потребности	Детайли	Начини на подкрепа
Място за живот	Умения за търсене и намиране на жилище (наето, общинско, собствено)	Не е идентифицирана институция или организация, която да осъществява системно такава подкрепа. Част от услугите осигуряват финансова и социална подкрепа за намиране на жилище на младежите, пребиваващи в тях (НЖ).
	Финансова стабилност и финансови средства	
	Подкрепяща среда – роднинска и приятелска, професионална (брокери/социални работници)	
	Информация за: вида жилище, цените, условията за наемане/закупуване/ползване на общинско жилище	
Заетост и финансова самостоятелност	Завършено образование / Професионална квалификация	Подкрепа за намиране на работа и постигане на финансова самостоятелност се осъществява в рамките на социалните услуги за пълнолетни лица, дирекции „Бюро по труда“, програмите на АЗ, посреднически услуги.
	Професионална ориентация	
	Подкрепяща среда – роднинска, приятелска, професионална	
	Умения за представяне пред работодател	
	Умения за сключване на договор	
	Умения за задържане на работното място – спазване на работно време, правила и изисквания, спазване на правилник за вътрешен трудов ред, правила за безопасност, социални умения и др.	
	Умения за управление на финанси и административни умения	
Информация за: възможностите за работа, сроковете, необходимите документи, които трябва да се представят		

Основни потребности	Детайли	Начини на подкрепа
Комуникация и общуване	Умения за създаване на приятелски кръг извън услугата, както и неговото поддържане/разширяване	Не е идентифицирана подкрепа за създаване на изредените социални умения в рамките на услугите за възрастни. Когато я има, тя е частична и теоретична. Регистрира се тогава, когато се превръща в проблем.
	Умения за създаване на трайни партньорства, собствени семейства	
	Умения за създаване на емоционална връзка, доверие, съпричастност	
	Умения за справяне със самостоятелния живот	
	Умения да бъдеш родител	
Образование	Подкрепяща среда – приятелска, роднинска, професионална	Идентифицирани са програми за подкрепа за продължаване на обучение във висше учебно заведение. Данните показват, че младите хора по-често избират училища с допълнителни социални придобивки/програми – безплатен пансион, стипендии и др, за да получат допълнителна подкрепа в допълнение към продължаване на образованието си.
	Информация за училищата/университетите, условията и възможностите	
	Умения за избор на училище/университет/професионално направление	
	Умения за справяне с и завършване на образователната степен	
	Умения за изграждане на базова компетентност	
Здраве	Умения за избор и смяна на личен лекар/медицинско заведение	Идентифицирани са програми, предоставяни от НПО в рамките на социалните услуги за пълнолетни, подкрепящи създаването на здравни умения при младежите.
	Хигиенни и базови здравни умения	
	Подкрепяща среда – приятелска, социална, професионална	
	Административни	

Основни потребности	Детайли	Начини на подкрепа
Административен статус	Адресна регистрация	Докато не получат жилище, младежите нямат адресна регистрация и живеят с адресната регистрация на институцията/услугата, в която са живели преди напускане.

Посочените предизвикателства отразяват както гледната точка на самите младежи, които са напуснали системата на алтернативна грижа, така и мнението на професионалистите. Според тях, основните индикатори за това доколко младежите са готови за самостоятелен живот са свързани най-вече с наличие на място за живот, работа, семейство, „достоеен живот“, „желание за продължаване на образованието“, „желание за включване в курсове за професионална квалификация“¹.

¹ДФГ с представители на социалния, здравен и образователен сектор на национално ниво (МТСП, МОИ, ММС, ДАЗД, АСП, АЗ), юли 2018, София.

VIII. Основни бариери и предизвикателства

VIII.1. Деца и младежи в грижа

Предизвикателствата пред децата и младежите в грижа са свързани с основните изброени по-горе групи потребности: място за живот, образование, заетост, здраве, комуникация и общуване и административен статус.

Мястото за живот е базова необходимост в живота на всеки, съответно и за децата и младежите в грижа. Резидентните услуги осигуряват временно местожителство до навършване на 18-годишна възраст (20-годишна, ако младежите учат). При децата и младежите с увреждания тази възраст е 29 години. Поради факта, че мястото за живот е една от основните тревоги в живота на младежите в грижа, свързана с бъдещото им напускане на услугите, подготовката за намиране на жилище е ключов компонент в цялостната подготовка за самостоятелен живот. Този компонент, както и подготовката за връщане в семейна среда, трябва да бъде реализиран по време на пребиваването в услугите. Имайки предвид, че със семействата не се работи активно, подготовката за реинтеграция или интеграция в семейна среда е сериозен дефицит.

В допълнение, данните показват, че при преместването от услуга в услуга, наблюдаван ефект е липсата на регионален принцип на настаняване, като той се заменя с принципа на наличие на свободни места в услугите, независимо от отдалечеността. В резултат на това децата често се оказват напускащи услуги далеч от мястото, където са живели преди това. Това може да предизвика затруднения при намирането на място за живот, поради факта, че липсва подкрепяща общност или тя е далеч от младежите.

Според резултатите от изследването, част от подготовката за напускане на алтернативна грижа е договаряне на преместването в други услуги, като не са идентифицирани програми, които целенасочено да формират умения за самостоятелно осигуряване на място за живот в дългосрочен план. Това води до редица проблеми с намирането на местоживееене след напускане на системата на грижа, върху които е акцентирано в следващата част.

Втората област, в която е необходима подкрепа за децата и младежите в грижа, е подготовката за заетост и професионална квалификация, както и умения за постигане на финансова самостоятелност. За близо половината от участвалите в изследването младежи намирането на добра работа е цел, която те свързват с възможността да живеят самостоятелно. По

време на периода на престой в услугата, децата над 16-годишна възраст могат да работят при определени условия. Тези условия се изпълняват трудно, както от работодателите, така и от представителите на услугите.

Професионалистите от резидентните услуги декларират, че организират сами или в партньорство с други организации разнообразни курсове и форми на обучение, насочени към професионалната квалификация на настанените при тях младежи: шофьорски и компютърни курсове, обучение по различни професии (фризьорство, готварство), изготвяне на CV, интервю за работа и др. Срещат се и немалко случаи на осигуряване на работа за младежите чрез личните контакти на професионалистите. Това показва засилена активност и ангажираност на услугите за сметка често на формирането на умения за самостоятелно търсене на работа, представяне пред работодател и най-вече спазване на работни правила и задържане на работа. Като резултат, често пъти пребиваващите в услугите не са достатъчно подготвени за самостоятелното търсене и намиране на работа и нямат необходимите умения във връзка с оставане на работното място и постигане на финансова самостоятелност.

Друга важна тема в живота на младежите в грижа е **образованието**. Резидентните услуги се грижат за това всички настанени деца без увреждания да учат или поне да бъдат записани в училище. Това е валидно и за децата с увреждания, но за тях преобладаващо се осигуряват възможности за обучение в ЦСОП или изнесени паралелки в социалните услуги. Според изследването, проведено от екипа, мнозинството от децата в алтернативни услуги посещават училище (около 82%). В случаите, когато е налице добра съвместна работа между образователните и социалните услуги, се договарят гъвкави форми на обучение, което дава възможност на децата да завършат средното си образование. Мултидисциплинарните срещи са посочени като добрия формат за съвместна работа. Това, обаче, често не гарантира ниво на знания и завършване на образователна степен, както и развитие на мотивация за продължаване на образованието.

„Образованието е на много ниско ниво.“¹

„Образователната система в момента е сбъркана“.²

„Основният проблем в момента е, че децата не желаят да учат.“³

Наблюдава се формално отношение на училището към успеха и отсъствията на децата („Пишат им оценките по милост“, „Ние ги намираме из града, а нямат отсъствие“⁴). Често отговорността се прехвърля към социалната система – услугите трябва да се грижат децата да ходят

¹ ПСИ с представител на институция – ДДЛРГ.

² ПСИ с представител на институция – ДДЛРГ.

³ ДФГ с професионалисти НПО, юли 2018.

⁴ ПСИ с представител на резидентна услуга.

на училище. Професионалистите споделят за занижена мотивация при децата за посещаване на училище. Тези и други проблеми са обвързани с по-нататъшната реализация на пазара на труда, както и останалите идентифицирани области.

Не по-малко важни за децата и младежите в грижа са комуникацията и общуването със значими възрастни, връстници и др. Средният период на престой в услугите е над 4 години – време през което те не общуват с родителите, близките и общността си.

Данните показват, че контактите с родителите, семейството и приятели извън услугата са затруднени и се осъществяват рядко. Прави впечатление, обаче, че половината от децата общуват с връстници извън услугите. Половината от интервюираните младежи, настанени в алтернативни услуги, са прекъснали връзките с родителите си. Това играе роля върху цялостното им поведение. Тази раздяла и отсъствието на програми за работа със семействата в посока осигуряване на възможности за събиране играе ключова роля и е една от основните бариери пред интеграцията в общността.

„Когато едно дете е разделено от своето семейство, то може да бъде настанено както в приемна грижа от семеен тип, така и в институционална грижа. Семейният живот не свършва с това разделяне и изисква контактът да продължава да подкрепя събирането на семейството, ако това е в най-добрия интерес на детето.“⁵

В допълнение и като следствие значимите хора в живота на децата в грижа стават техните ръководители, възпитатели, приемни родители или социални работници. Тази връзка обаче е при формални правила и поддържането и е въпрос на лично желание от двете страни, а не правило, което да обуславя продължаващата подкрепа.

„Също трябва да има подкрепа, тя е много важна, последващата подкрепа, пак звъни тук, идва, подкрепим го с нещо, пари... или идва тук за малко или си говорим с него. Справянето е процес, не се случва от веднъж.“⁶

Значимият възрастен е важна фигура в живота на всяко дете, съответно подрастващ младеж или пълнолетен млад човек. Важна е също така подкрепящата среда като цяло, приятелска, семейна (може да става дума за новосъздадено семейство). В системата на грижа връзката със значимите възрастни се прекъсва и се замества с подкрепа от страна на професионалистите в услугите. Липсата на такава среда/значими възрастни и/или връстници оказва влияние върху начина, по който младежите общуват и се справят с живота изобщо, във всяка негова сфера. Освен това, нарушават възможностите им сами да

⁵ Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвет на Европа (2015), „Наръчник по европейско право в областта на правата на детето“, стр. 107, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_bg.pdf

⁶ ПСИ с представител на резидентна услуга.

създават семейства и отношения – приятелски, професионални и др., както и да бъдат родители на своите деца. Затова е много важно да се изграждат, поддържат и запазват отношенията със значимите възрастни и/или семействата, тогава, когато това е възможно.

Здравето, както и административният статус са другите най-важни групи потребности в живота на младежите в грижа, съответно свързани с бариерите и предизвикателствата пред тях. Младежите в услугите са здравно осигурени и имат лични лекари, като изборът им се прави от услугите и често личният лекар е институционално свързан с услугата. Липсват програми за формиране на умения за комуникиране със здравната система. При част от НЖ, младежите получават адресна регистрация в жилището, при други не. Това се оказва проблем след напускане, който се разисква по-подробно в следващата секция. Въпреки възрастта на изследваните лица (над 14 г.), според професионалистите все още техните социални умения са на базово ниво; например, липсват хигиенни навици, умения за разпределение на личния бюджет, общуване с институции.

В обобщение е важно да се подчертае, че на база всички събрани данни, се забелязва наличие на свръх-защитена институционална и административна среда, в която професионалистите често пъти правят нещата вместо младежите. Няма предаване на отговорност към тях по отношение на изброените групи потребности, което също така не е разрешено от закона. В този смисъл, подготовката за самостоятелния живот остава само на теоретично ниво.

*„Има свръхочаквания и погрешна представа за живота сред младежите, породени от (прекалено) защитената среда в дома/услугите. Оказва се, че не са готови“.*⁷

*„Прекомерното обгрижване от държавата води до нежелание на младежите от резидентни услуги да бъдат самостоятелни и да работят.“*⁸

Затова се получава формирането на така наречената заучена безпомощност⁹, а именно вътрешното убеждение, че нямаш необходимите умения, за да се справяш сам с предизвикателствата на живота и желанието постоянно да има някой, който да направи нещо вместо теб, а не да ти помогне сам да се справиш. Това се явява сериозна пречка пред интегрирането и пълноценния самостоятелен и независим живот след напускане.

⁷ ПСИ с представител на институция.

⁸ Сдружение SOS Детски селища България, (2018), От грижа към самостоятелност: права и потребности на младежите, напускащи и напуснали грижа в България, работен доклад, непубликуван, с. 19.

⁹ Seligman, M. E. (1972), "Learned Helplessness", Annual Review of Medicine, 23(1), 407-412, <https://ppc.sas.upenn.edu/sites/default/files/learnedhelplessness.pdf>

VIII.2. Младежи, напуснали грижа

Предизвикателствата пред младежите по отношение на тяхното образование са основно в две посоки: от една страна, част от младежите все още продължават да учат както средно, така и висше образование в различни форми. От друга страна е налице предизвикателството на професионална ориентация и надграждане на компетентност – не винаги образователната система отговаря на специфичните потребности на младежите или успява да създаде у тях необходимата базова компетентност:

*„Имаме едно момиче в НЖ, идва при нас да ѝ помогнем да се ограмотява, не може да чете и пише.“*¹⁰

*„Имаше завършил висше, който не можеше да си напише името...“*¹¹

Професионалистите от услугите споделят, че у младежите често липсва мотивация да ходят на училище и го правят по задължение. За всички участници в образователния процес често се оказва по-важно присъствието в класната стая, отколкото придобиването на знания и умения. Въпреки че услугите си партнират с училищата в това младежите да ходят на училище и да завършват образованието си, това може да е за сметка на качеството на самия учебен процес и да води до дефицит на знания и липса на базови компетентности. Тези предизвикателства на образователния етап водят след себе си проблеми в професионално и социално отношение и възпрепятстват изграждането на самостоятелен живот за тези младежи.

*„Другото престъпление е на образователната система, защото им е дала дипломи за средно образование, които не отговарят по никакъв начин на никакъв стандарт за знания, умения и компетентности.“*¹²

Друго основно предизвикателство пред младежите, напуснали грижа, е намирането на жилище. Този факт се споделя от самите тях, както и от професионалистите в услугите. Жилищното настаняване обикновено е временно – в услуги, общежития и на свободен наем. Тъй като срещат затруднения при намиране на място за живот, много често младежите преминават от една услуга в друга, докато законът им го позволява:

*„Извеждаме ги в някакъв момент, защото не можем повече да ги издържаме, нищо не правят, после попадат където не трябва. Шест месеца не стигат, опитват се, пак пропадат, търсят друга услуга. Рекордът ни е до 32 години.“*¹³

¹⁰ ДФГ с професионалисти НПО, юли 2018.

¹¹ Пак там.

¹² Бел. 146, с. 27.

¹³ Пак там.

Висшето образование може да се превърне в начин, по който младежите да си осигурят общезития, а не в крайна цел. Предизвикателствата пред тази група млади хора се дължат на липса на умения за търсене и намиране на места за настаняване, липса на финансова стабилност, на подкрепяща среда и услуги, които да улесняват процеса. Идентифицирани са също така сериозни трудности при осигуряване на общински жилища. Поради незнанието и неопитността, младежите могат да се превърнат в жертви на всякакви измами, което да се яви допълнително предизвикателство по пътя към самостоятелен и независим живот.

Редом с жилищните предизвикателства, проблем е и намирането на работа и постигане на финансова стабилност. Заетостта зависи до голяма степен от налични програми и от нивото на образование. Според професионалистите в услугите, заетостта е временна. От една страна, младежите срещат затруднения при намирането на работа, тъй като често не е постигнато изграждането на професионална квалификация още на образователния етап или те не са завършили образованието си (обикновено става дума за висше). От друга страна, напускащите резидентни услуги често нямат умения за представяне пред работодател, за прочитане и разбиране съдържанието на трудов договор и разбиране на собствените си права и задължения, както и умения за задържане на работа – да спазват правилата на работното място, графика, правилата за безопасност, както и неформалните правила и социалните умения, необходими, за да могат успешно да бъдат част от колектива. Не винаги за тези младежи е ясно къде могат да потърсят информация за предлаганите работни позиции и условия за работа и как да отсеят надеждната информация.

Дори и след намиране и задържане на работа често може да се окаже трудно постигането на финансова стабилност, тъй като младежите не знаят как да управляват средствата, с които разполагат. Причината за това може да бъде, че в услугите, в които те са пребивавали, не са полагани целенасочени усилия по формиране на всички изброени умения за постигане на заетост и финансова самостоятелност. В случаите, в които се правят опити за изграждане на такъв тип компетентност, тези опити остават на теоретично ниво и липсва подкрепяща среда тогава, когато младежите трябва да реализират наученото на практика. Също така е възможно да са задоволени само част от потребностите на младите хора като достъп до информация за работни места или уговаряне на интервю с работодател, но не и знание за последващите действия, които сами трябва да предприемат. Професионалистите споделят и за случаи на финансово подпомагане на младежите, но това не задоволява потребността от изграждане на умения сами да създават и запазват финансовата си стабилност. Поради изброените причини може да се достигне до следната ситуация:

„За тях е купон, до 29 години карат така, няма нужда да работят по цял ден, плащат малки такси, не учат, това е изкушение, профукват парите и в казино.“¹⁴

Освен всичко изброено, е налице и чисто психологическият момент, при който след напускане на системата на грижа, младежите прекъсват връзката си с нея и съответно внезапно могат да бъдат лишени от подкрепата, която са получавали. Тъй като връзките с различни служби, осигуряващи подкрепа (БТ, училища, община, ДСП) са институционално опосредствани, след напускането на системата на алтернативна грижа, младежите трябва да се справят сами, което при липса на умения се оказва сериозно предизвикателство и често пречка за задоволяване на потребностите.

Това води до резултата, че малък брой младежи се възползват от съществуващите държавни програми и подкрепящи услуги за осигуряване на заетост (виж таблица 6 и графика 33). От друга страна, заради тежките бюрократични процедури, не винаги самите работодатели са склонни да работят съвместно с БТ:

„Работодателите не искат да попълват 19 документа (всъщност са 8 – бел. ред.), които се изискват в бюрото по труда, за да ги назначат на работа.“¹⁵

Необходимо е да се работи целенасочено и своевременно в посока на създаване на умения за самостоятелност по отношение на заетост и финансова стабилност, тъй като те са много важен компонент в живота на младежите след напускане на системата на грижа и тясно обвързани с останалите области на предизвикателства, с които те се сблъскват.

Други важни теми, свързани с живота на младежите, напускащи грижа, са тези за здравното осигуряване и въобще грижата за здравето, както и административния статус. Отново предизвикателствата са свързани с липса и необходимост от изграждане на умения за избор и/или смяна на личен лекар, всякакви административни процедури, плащане на здравни осигуровки и поддържане на здравен статус. Здравното осигуряване е остър проблем за тези, които не работят, не учат и не са регистрирани в БТ, съответно би следвало сами да заплащат осигуровките си. В следствие на това, те често остават неосигурени. Също така, младите хора, напускащи услугите, не знаят кой е и къде е личният им лекар, тъй като той е бил лекарят в услугата:

„Друга тема е, че те остават неосигурени в здравната система, след 18 трябва да си плащат осигуровки, това е друга област на подкрепа, от която имат нужда, не познават личния си лекар.“¹⁶

¹⁴ Пак там.

¹⁵ ПСИ с представител на ДДЛРГ.

¹⁶ Пак там.

Нерядко младежите нямат умения за поддържане на здравословен начин на живот или дори базови хигиенни навици:

„Имаме деца, свикнали да живеят с болка, налагало се е да махаме на децата постоянни зъби, здравната им култура е оскъдна, не знаят, че могат да разчитат на лекар, че имат здравни услуги, от които да се възползват. Ходят групово на контролни или профилактични прегледи, свикнали са да живеят с болката.“¹⁷

„Ние правим курс по сексуална терапия (става дума за сексуално ограмотяване – бел. ред.), защото децата не знаят какво искат и какво трябва да знаят, какво е пубертет.“¹⁸

Освен в периода на пубертет, след напускане на услугите и създаване на собствени семейства, младежите се сблъскват с трудности в периода на родителство и при липса на среда, която да им окаже подкрепа за чисто здравния аспект на грижата за техните деца, тези предизвикателства могат да бъдат трудно преодолими.

В допълнение към здравните, младежите се сблъскват и с чисто административни предизвикателства. При напускане на системата на грижа, много от тях остават без адресна регистрация (тъй като адресът им преди това е бил този на услугата/институцията), което им създава проблеми от всякакъв административен характер – регистриране в бюро по труда, поддържане на здравен статус, сдобиване с лични документи и почти всички административни процедури, изискващи предоставяне на лични данни, сред които и постоянен адрес.

Тази група предизвикателства, както и останалите, могат да бъдат преодолені чрез задоволяване на потребностите за придобиване на базови умения и знания в областта на здравната грижа и поддържане на административен статус на територията на услугите и/или извън тях, като това трябва да стане навременно, преди изхода на младежите от системата.

Ключови сред уменията за самостоятелен живот са тези в областта на комуникацията и общуването или, с други думи, социалните умения. Те са в основата на всички останали процеси и са определящи за това доколко младежите ще могат да се справят с живота след напускане на услугите. В проведеното от екипа изследване сред младежите, напускащи грижа, част от тях сами посочват предизвикателствата, свързани със социалните умения. Те се появяват като тема и в проведените ДФГ.

Поради специфичната житейска ситуация на младежите, те са живели извън биологичното си семейство в услуги и институции от различен тип,

¹⁷ Пак там.
¹⁸ Пак там.

но с общата характеристика, че са алтернативи на собственото семейство, които не могат да задоволят всички чисто социални нужди на младежите. Става дума за уменията за създаване на трайни партньорства, семейства, изграждане и поддържане на стабилни приятелства, както и разширяване на приятелския кръг след напускане на системата на грижа, умения, свързани с емоционалната грамотност, доверие в останалите, съпричастност и емпатия, умения да бъдеш родител и да се справяш със самостоятелния социален живот:

„Знанието за родителството, което по принцип се предава в поколенията, се къса в институцията.“¹⁹

Професионалистите и представителите на държавни институции споделят за тези идентифицирани потребности и за необходимостта от адресиране на този недостиг:

„Децата нямат социални качества да бъдат включени в социума.“²⁰

Липсата на изброените социални умения води до споменатата по-горе заучена безпомощност, която създава сериозни трудности в периода след напускане на системата.

Социалните умения са елемент от справянето с всички останали предизвикателства в областите образование, здравна грижа, заетост, финансова стабилност и жилищна ситуация. Затова е и идентифицирана необходимостта от наличие на подкрепяща среда при всяка от изброените групи (виж таблица 8), като тя е както приятелска и семейна, така и професионална.

„Имат нужда от човек, който да им помага, защото като нямаш биологичното си семейство, средата ти е твоето семейство.“²¹

Представителите от държавните институции посочват като ключова нуждата от човек, на когото младежите да могат да се доверят и с когото да споделят проблемите си след напускане на институцията. Независимо кой е значимият възрастен, тази потребност от чисто социална подкрепа е ключова за изграждане на основни умения за самостоятелно справяне с житейските предизвикателства

¹⁹ ПСИ с професионалисти.

²⁰ Пак там.

²¹ ДФГ с представители на социалния, здравен и образователен сектор на национално ниво (МТСП, МОН, ММС, ДАЗД, АСП, АЗ), юли 2018, София.

IX. Успешни практики

В рамките на настоящото изследване екипът идентифицира успешни практики, като критериите ни се базират на характеристиката на услугата, нейните основни компоненти и броя на успешните случаи в тях. Под успешни случаи на младежи, в излизачи от услугите, се разбира наличие на индикации за интеграция и преодоляване на всички или по-голямата част от описаните предизвикателства на самостоятелния живот – намиране на жилище, постоянна работа, финансова стабилност, създаване на семейства и др.

Пример за успешна практика е работата на Фондация „Защитено жилище Заедно“. Фондацията е създадена през 2006 г. и нейната основна цел е изграждане и управление на ЗЖ за подкрепа на отговорни и мотивирани младежи и девойки (18-26г.) в неравностойно положение, в процеса на тяхната социализация.¹ Мисията и целите на фондацията са: обезпечаване на подслон, храна и други базисни потребности на младежите за период от една година (с възможност за известно удължаване), осигуряване на социална и психологическа подкрепа, която да подпомогне придобиването на умения за адекватен самостоятелен живот, предоставяне на последваща подкрепа – морална и материална, на младежите, чийто престой в жилището е приключил. По-детайлна информация относно характеристиките на практиката е представена в таблица 9:

Таблица 9 - Защитено жилище „Заедно“

Име на практиката/услугата	Проект „Защитено жилище Заедно“
Мисия и цели	Проект “Защитено жилище ЗАЕДНО” започва с изграждането, в непосредствена близост до София, на сграда, която постепенно се превръща в дом за младежи, напуснали институциите поради навършване на пълнолетие. Сградата е построена за две години и функционира за нуждите на проекта от ноември 2008 г. Младите хора (в това число и самотни майки) имат възможност да пребивават там за период от една година. В това време им се осигуряват условия за придобиване на професионални и социални умения.²

¹ Годишен отчет на Фондация „Защитено жилище Заедно“ за 2015 г. (2015), http://podslon.org/wp-content/uploads/2017/01/Report_2015.pdf
² Фондация „Защитено жилище Заедно“ (2014), „Какво представлява“, <https://goo.gl/Y6Jj9R>

Име на практиката/услугата	Проект „Защитено жилище Заедно“
Проблем и решение	„Защитено жилище Заедно“ възниква като гражданска инициатива за подкрепа на деца и млади хора, напускащи специализирани институции. <i>„Младежите, напускащи институциите поради навършване на пълнолетие, имат само себе си. Смислът на Проект “Защитено жилище ЗАЕДНО” е да им даде всичко онова, от което са били лишени, за да могат да водят самостоятелен и достоен живот. Ние вярваме, че в това има смисъл!“³</i> През почти двугодишния период на строеж на сградата и до откриването на проекта са проведени няколко големи акции за събиране на средства и популяризиране на каузата. През 2009 г. фондация „Защитено жилище ЗАЕДНО“ осигурява дом за 10 младежи и едновременно помага на тези, които напускат жилището, продължава набирането на финансови средства за издръжка на проекта, чрез организацията на акции и популяризирането в медиите и чрез презентации.⁴ Срокът за пребиваване на младежите, напуснали институциите за деца поради навършване на пълнолетие, е предвиден да бъде между 3 месеца и 1 година.⁵
Основни компоненти на практиката	• Резидентна услуга (НЖ) с възможност за престой до 1 г. (капацитет 10 места) • Подкрепа за образование и заетост • Психологическа подкрепа • Формиране и развитие на социални умения • Подкрепа за намиране на жилище • Избор на личен лекар и заплащане на здравни осигуровки • Последваща подкрепа – психологическа и финансова

³ Фондация „Защитено жилище Заедно“ (2014), „Защо има смисъл осъществяването на такъв проект“, <https://goo.gl/ZudkF8>

⁴ Фондация „Защитено жилище Заедно“ (2014), „Етапи на осъществяване“, (2014), <https://goo.gl/6Syq3b>

⁵ Фондация „Защитено жилище Заедно“ (2014), „Какви са предвидените резултати“, <https://goo.gl/1RFWis>

Име на практиката/услугата	Проект „Защитено жилище Заедно“
Постигнати резултати	Общият брой на младежите и девойките, ползвали услугата за периода от стартирането на проекта, е 89. Според информация, публикувана на уеб страницата на Фондацията, към 2017 г.: • 18 от младежите са приети във ВУЗ, като четирима вече имат бакалавърска степен. Част от студентите съчетават учене и работа. • 12 са били подкрепени за продължаване на средното си образование. • 26 са завършили професионални курсове и имат дипломи за готвачи, шофьори, охранители и др. • 3 девойки са създали семейства. • 2 младежи работят в чужбина – в Германия и Англия. <i>„Преминавайки през различните етапи на израстване и социална зрялост, по-голямата част от тях вече са с устойчиви трудови навици и се задържат на работа, дисциплинирани и отговорни за себе си и по-нататъшното си развитие. Независимо от трудностите, с които се сблъскват младежите, болшинството успяват да се социализират и да поемат самостоятелно житейския си път.“⁶</i>

Друг пример за успешна практика е Програмата „Начало на самостоятелен живот“ на Сдружение SOS Детски селища България. Сдружение „SOS Детски селища България“ е първата гражданска правозащитна организация в страната, която осигурява директна грижа за деца в риск.⁷ Много от младите хора, израснали в грижа на SOS Детски селища България, са подкрепени в първите си стъпки на самостоятелност чрез тази Програма. Повече информация относно характеристиките на практиката е представена в таблица 10:

⁶ Фондация „Защитено жилище Заедно“ (2014), „Нашите младежи“, <https://goo.gl/9qweYt>
⁷ Сдружение SOS Детски селища България (2017), Годишен доклад, <https://sosbg.org/content/uploads/2018/05/SOS-detski-selishta-bulgaria-Annual-Report-BG-2017.pdf>

Таблица 10 - Програма „Начало на самостоятелен живот“

Име на практиката/услугата	Програма „Начало на самостоятелен живот“ – SOS Детски селища България
Мисия и цели	Програмата „Начало на самостоятелен живот“ има за цел да насърчи и да подкрепи морално и финансово старта на младежите в самостоятелния им живот чрез подпомагане в намирането на работа и място за живеене. Сдружението оказва помощ на младежи, израснали в SOS грижа, след напускането ѝ. За определен период от време сдружението подкрепя младежите, включително тези, които продължават обучението си в университет. Връзката и контакта с младежите продължава с консултиране и съвети в трудни житейски ситуации, подкрепа в контакта им с институции и защита на правата им и при уреждане на трудово-правни взаимоотношения. ⁸
Проблем и решение	Програмата „Начало на самостоятелен живот“ предлага интегрирана подкрепа на младежи, които напускат различните форми на алтернативна грижа, предоставяни от SOS Детски селища.
Основни компоненти на практиката	Младежите, излезли от Младежките домове или приемните семейства, получават финансова и социална подкрепа в продължение на три години за кандидатстване и следване в университет, намиране на работа, наемане или закупуване на жилище, както и за вземане на важни решения в различни житейски ситуации. ⁹

Друг пример на добра практика е Фондация за социална промяна и включване (ФСПВ), която работи за социалното развитие и интеграция на непривилегировани групи и общности на територията на България.¹⁰ Характеристиките на практиката са представени в таблица 11:

⁸ Сдружение SOS Детски селища България (2018), Програмата „Начало на самостоятелен живот“, <https://sosbg.org/what-we-do/program-for-independent-life>

⁹ Сдружение SOS Детски селища България (2016), Годишен доклад за дейността, <https://goo.gl/C93vBX>

¹⁰ Фондация за социална промяна и включване (2015), „Мисия, визия и цели“, <https://goo.gl/5HjTJE>

Таблица 11 - Програма „Дом Възможност“ на ФСПВ

Име на практиката/услугата	Програма „Дом Възможност“
Мисия и цели	ФСПВ работи за социално включване и подкрепа на уязвими групи и общности в съответствие с нормативната уредба на страната. Усилията на екипа са насочени към разчупване цикъла на бедност и маргинализация и възстановяване на достойнството и надеждата за по-добро бъдеще.¹¹ Целите на организацията са: • Да работи за социалното развитие на непривилегированите групи и общности на територията на България; • Да насърчава развитието на здравеопазването и промоцията на здраве; • Да подпомага социалната интеграция и личностната реализация на деца, младежи, възрастни и семейства в неравнопоставено положение • Да съдейства за утвърждаване правата на човека и особено правата на децата и младите хора, както и правата на групи и общности, намиращи се в неравностойно социално положение • Да насърчава и популяризира доброволчеството.¹²
Проблем и решение	Опасностите, с които се сблъскват младежите, напускащи ДДЛРГ на 18-годишна възраст, високата степен на отпадане от образователната система и социална изолация сред децата от ромска общност и огромните предизвикателства, с които младежите от уязвими общности се сблъскват при търсенето и задържането на работа.¹³ Проектите на ФСПВ варират от еднократни хуманитарни дейности в отговор на конкретна спешна нужда до дългосрочна резидентна грижа и предоставяне на базисни услуги в крайно маргинализирани общности. Насочени са към най-уязвимите членове на обществото и включват работа на различни нива: • анализ и оценка на потребностите; • изработване на програми и стратегии за развитие; • въвличане и развитие на местната общност; • взаимодействие със заинтересовани лица; • участие в разработване на политики за грижа и др.¹⁴

11 Фондация за социална промяна и включване (2016), Годишен отчет, http://www.fscibulgaria.org/_cms/wp-content/uploads/2017/10/Godishen-Doklad-2016_bg_FpdI754d541

12 Бел. 169.

13 Пак там.

14 Пак там.

Име на практиката/услугата	Програма „Дом Възможност“
Основни компоненти на практиката	Един от проектите на ФСПВ е програма „Дом Възможност“ – мрежа от жилища от семеен тип за младежи, които напускат специализираните институции за деца, лишени от родителска грижа. Чрез Програмата, младите хора, уязвими към рискови поведения, получават достъп до защитена среда с възможности да завършат своето образование, да получат допълнителна квалификация и да започнат работа. Към 2015 г., ФСПВ ръководи 5 такива жилища.¹⁵
Постигнати резултати	Като резултати от програмата „Дом Възможност“ са идентифицирани различни успешни случаи: • случай на прекарани 20 месеца в „Дом възможност“, излизане и живот в самостоятелно жилище, завършване на средно образование и няколко години по-късно създаване на семейство; • случай на работещ и учещ висше образование младеж, който пребивава в „Дом възможност“; • случай на младеж, започващ стабилна работа 6 месеца след постъпване в „Дом възможност“; • случай на намиране на работа и започване на висше образование в рамките на 1 година престой в „Дом Възможност“, няколко години по-късно създаване на семейство.¹⁶

15 Фондация за социална промяна и включване (2015), „Дом възможност“, <https://goo.gl/dQJjrZ>

16 Фондация за социална промяна и включване (2015), „Истории на успех“, <https://goo.gl/WHUoWE>

Х. Европейско законодателство, политики и практики за подкрепа на деца и младежи, напускащи системата на алтернативна грижа

Х.1. Европейско законодателство и политики

В областта на законодателството на Съвета на Европа са идентифицирани няколко препоръки, касаещи услугите и подкрепата за деца и младежи в системата на алтернативна грижа. Въпреки, че тези препоръки формално нямат правна сила, те се приемат от Общностните институции по въпроси, по които последните не са овластени да приемат обвързващ акт, или когато същите преценят, че такъв не е нужен.

Препоръка CM/Rec (2005) 5 на Съвета на министрите на Съвета на Европа към държавите членки относно правата на децата, настанени в резидентни институции, се основава на следните фундаментални принципи:

- семейството е естествената среда за развитие на детето;
- необходими са превантивни мерки в подкрепа на децата;
- настаняването на дете в институция трябва да бъде при извънредни обстоятелства;
- престоят на дете в институция не трябва да бъде по-дълъг от необходимото;
- фокусът трябва да бъде върху най-добрия интерес на детето, фундаменталните му права и успешна интеграция/реинтеграция колкото е възможно по-скоро;
- на напускащите грижа деца трябва да бъде извършена оценка на потребностите и да им бъде предоставена подходяща подкрепа след напускане на системата на грижа в съответствие с целта да се осигури успешната реинтеграция на детето в семейството и общността¹.

В допълнение се прави препоръка относно не дискриминацията при настаняване извън семейна среда и осъществяването на индивидуален план за грижа, който трябва периодично да се разглежда и да гарантира, че мнението на детето ще бъде взето под внимание. Освен това, Препоръката посочва, че в процеса на планиране и организиране на

¹ Council of Europe, Committee of Ministers (2005), Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the rights of children living in residential institutions, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805daac2

настаняването трябва да бъде въввлечено семейството на детето. В текста на документа се допълва, че когато връщането на детето в неговото или нейното семейство не е възможно, трябва да се предвидят други средства за грижа или продължаване на настаняването, като се вземат предвид желанията на детето и приемствеността в неговия или нейния жизнен път и неговото изпълнение.

Препоръка CM/Rec(2010)2 на Съвета на министрите на Съвета на Европа относно ДИ и живота в общността на децата с увреждания се основава на базовите принципи на международното законодателство, а именно правата на всички деца, правото на живот и отглеждане в семейна среда, отговорността на родителите за отглеждането и развитието на децата и техния най-добър интерес, необходимостта държавата да осигурява подкрепа на родителите в грижата за техните деца и др.². В документа се посочват основните етапи и мерки, които да доведат до превенция на институционализирането, превенция на удължаване на престоя в институция, ДИ на настанените в институции деца с увреждания, създаване на социални услуги в общността и др.

Препоръка CM/Rec(2011)12 на Съвета на министрите на Съвета на Европа към държавите членки относно правата на децата и социалните услуги, благоприятни за деца и семейства, адресира правата на децата в процеса на планирането, предоставянето и оценката на социалните услуги, които трябва да бъдат адаптирани към техните нужди и тези на семействата им.³ Препоръката се отнася за всички деца без дискриминация, независимо от тяхната ситуация или причината, поради която влизат в контакт със социалните услуги, както и по отношение на всички решения на услугите, които директно или индиректно могат да повлияят върху техния живот. Целта на тази препоръка е да гарантира предоставянето на социални услуги на база на индивидуална оценка на потребностите на детето, както и да вземе предвид гледната точка на детето, съобразена с неговата възраст, ниво на зрялост и капацитет. Фундаменталните принципи в този документ са: подкрепа в най-добрия интерес на детето, правото му на участие и защита.

Х.2. Алтернативна грижа и напускащи системата младежи

От гледна точка на целите на настоящото изследване е необходимо да се разгледат основните моменти и характеристики на грижата, която се предоставя извън семейна среда. Според Наръчника по Европейско право в областта на правата на детето основните характеристики и моменти в алтернативната грижа са:

² Council of Europe, Committee of Ministers (2010), Recommendation of the Committee of Ministers to member states on deinstitutionalisation and community living of children with disabilities, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cfa92

³ Council of Europe, Committee of Ministers (2011) Recommendation on children's rights and social services friendly to children and families, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046ceca>

- Алтернативната грижа е временна защитна мярка.
- Международното право потвърждава, че грижата в семейна среда трябва да се предпочита пред институционалната грижа.
- Децата имат право на информация и на изразяване на своето мнение по отношение на настаняването в алтернативна грижа.⁴

В този наръчник също така са посочени общите принципи, свързани с алтернативната грижа, съгласно правото на ЕС, на Съвета на Европа и международното право, разгледани заедно:

- Алтернативната грижа е защитна мярка, която осигурява временната безопасност на децата и улеснява връщането им в техните семейства, когато това е възможно.
- Грижата в семейна среда (като приемната грижа) е най-добрата форма на алтернативна грижа за осигуряване на защитата и развитието на децата.
- Правото на детето да има настойник или представител е от ключово значение за осигуряването на неговите права в по-широки граници.
- Правото на детето на информация, включително за неговите права и възможности, както и правото на детето „да бъде консултирано и неговите възгледи да бъдат надлежно взети под внимание в съответствие с неговите развиващи се способности“.
- По-широките права на децата продължават да са приложими в случаите на алтернативните грижи (приемна или институционална грижа). Това включва техните граждански и политически права (например, правото на неприкосновеност на личния им живот, свободата на изразяване, свободата на религията и защита от всички форми на насилие) и техните социално-икономически права (включително правото им на образование, здравеопазване и участие в културния живот)⁵.

Тези базови принципи предполагат развитие и предоставяне на алтернативни форми на грижа, които да бъдат с временен характер и да включват децата и техните семейства във всеки случай, когато това е възможно, в процеса на оценка и планиране на грижата. Алтернативните форми на грижа е необходимо да се разработват с такъв дизайн, цели и задачи, че да улесняват реинтегрирането в семейна среда. По отношение на различните форми на предоставяне на алтернативна грижа във всички случаи е необходимо да се предпочита настаняването в приемна грижа пред резидентните форми.

Анализът на европейските политики и законодателство в областта на алтернативната грижа предполага дефинирането на групата деца и младежи, за които тя се отнася. Широката дефиниция за деца и лица, напус-

4 Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвет на Европа (2015), „Наръчник по европейско право в областта на правата на детето“, стр. 107, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_bg.pdf

5 Пак там, стр. 109-110.

кащи системата на грижа, според Асоциацията на напускащите грижа,⁶ обхваща:

„...всеки възрастен, който е прекарал време в грижа като дете (т.е. под 18-годишна възраст). Грижа може да се предоставя в приемни семейства, в домове за настаняване (предимно детски домове) или други форми извън биологичното или разширеното семейство. Грижите биха могли да бъдат осигурени директно от държавата (главно чрез отделите за социални услуги или местната власт) или от доброволческия или частния сектор. Тя може да варира от няколко месеца до цялото детство (18 години). Тази грижа би трябвало да бъде одобрена от държавата чрез съдебна заповед или на доброволна основа.“

Друга дефиниция, използвана в доклад, посветен на събиране и анализ на данни в пет европейски държави относно политическите мерки и подкрепата за заетост на младите хора, напускащи грижа е следната:

„Млади хора, напускащи грижа, са младежи, които напускат грижа, защото са достигнали възраст, в която вече не им се полага специална протекция и помощ от системата на грижа. Обичайната възраст на напускане е 18, но в някои държави може да е до 26 години, в зависимост от различни обстоятелства.“⁷

Европейските политики в областта на подкрепата за напускащите системата на алтернативна грижа млади хора се основават на международни норми и стандарти, дефинирани в редица документи – Конвенцията за правата на детето на ООН⁸, Насоките за алтернативна грижа за деца на ОС на ООН⁹, Десет принципа за интегрирана система за закрила на детето¹⁰ и др.

В допълнение, през 2016 проект на ФИЦЕ Интернационал, наречен „Бъди промяната“, събира 53 младежи, напуснали системата на грижа. В рамките на 10 дни те изготвят 10 Стандарти за напускащите грижа:¹¹

- Всеки напускащ грижа трябва да бъде включен в изготвянето на собствения си план за напускане и да участва в решаването на това какво трябва да бъде направено.
- Всеки напускащ грижа трябва да има равни права, възможности, достъп до социални придобивки и да бъде адекватно информиран за това свое право.

6 The Care Leavers Association (2014), 'What is a care leaver', <http://www.careleavers.com/who-we-are/what-is-a-care-leaver-2/>

7 Cameron, C. (2016), 'Leaving care and employment in five European countries: an undocumented problem?', p.3, https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/908bc3ed-244d-48d0-b8e1-d44d8cdd8e8a/SOS-CVI_Leaving-Care-and-employment-report_Final.pdf

8 ООН (1991), Конвенция за правата на детето, <http://www.asp.government.bg/documents/20181/49590/konventsia-na-onn-za-pravata-na-deteto.pdf/c203c32d-f23f-4e50-8d3c-97ed982fc0e7>

9 United Nations (2010) Guidelines for the Alternative Care of Children, https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf

10 Ten Principles for Integrated Child Protection Systems (2015), https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/10_principles_for_integrated_child_protection_systems_en.pdf

11 FICE International (2016), Ten Standards for Care Leavers, https://docs.wixstatic.com/ugd/b9f7fe_946af51456304ef98635e7acfe47fd0d.pdf

- Когато кандидатства за обучение в колеж/университет, всеки напускащ грижа трябва да получава помощ и достъп до стипендии, спонсорирани държавни или частни организации.
- За да може да намери работа и да успее в нея, всеки напускащ грижа трябва да получи помощ в това да разбере своя потенциал и да получи признание за него, така че да има шанс да го развива.
- Безплатни здравни осигуровки за всички напускащи грижа.
- Всеки напускащ грижа трябва да се чувства свързан с хора, на които може да разчита.
- Работещите в подкрепа на напускащите грижа трябва да бъдат мотивирани, квалифицирани, подкрепяни и супервизирани.
- За да се грижат за себе си, напускащите грижа трябва да имат познания за житейски умения и как да организират ежедневието си, например в обученията от връстници за връстници (peer to peer training).
- Напускащите грижа трябва да знаят как да осигурят покрив над главата си.
- След напускането на грижа, обществото трябва да осигури възможност младежът да се обърне към ментор, който да ги направлява и подкрепя емоционално, ако е необходимо.

Х.3. Национални политики и практики за работа с деца и младежи, напускащи системата на алтернативна грижа

В редица европейски държави са разработени модели и успешни програми и услуги за напускащите системата на грижа млади хора. Изследване на SOS Children's Villages International¹² разглежда случващото се с младежите, напускащи системата на грижа в пет европейски държави – Австрия, Германия, Норвегия, Унгария и Хърватия.

В **Австрия** законовото право на подкрепа за децата и младите хора приключва на 18-годишна възраст. Възможности за разширяване на подкрепата има за младежи до 21-годишна възраст, но те зависят от политиките на местно ниво. Подкрепата може да се удължи във времето само ако младежът вече е бил клиент на услугата, ако се съгласява с условията в нея, ако отговаря на условия, наложени от държавата, и ако продължаващата подкрепа се счита за необходима. Престоят в системата на грижа може да бъде удължен при условие, че младежът продължава образованието си или друга форма на обучение и поиска такова удължаване на престоя. SOS Детски селища Австрия предоставя подкрепа под формата на консултантски офис, където младежите могат да поискат помощ за намиране на работа, психологическа помощ, намиране на жилище и др.

¹² Бел. 182, p.3, https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/908bc3ed-244d-48d0-b8e1-d44d8cdd8e8a/SOS-CV1_Leaving-Care-and-employment-report_Final.pdf

Във **Великобритания** има широко развита система от услуги и мрежа за подкрепа на напускащите системата на алтернативната грижа, тъй като през последните години се наблюдава увеличаване на броя пребиваващи и съответно напускащи тази система. Съществува както асоциация, така и фондация с името Care leavers¹³, чиито цели и дейности са свързани с подкрепа на напускащите системата на грижа младежи в основните области – финансова, здравна, жилищна и др.

В **Германия** няма легална дефиниция за напускащите грижа, въпреки че терминът се използва. Младите хора на възраст от 18 до 27 години имат достъп до постоянна подкрепа в системата на грижи за младите хора, но това не се ограничава само до напускащите грижата. Основната федерална правна рамка е за социално-образователното осигуряване на деца с проблеми. Централната точка на тази рамка, отнасяща се до всички млади хора до 18-годишна възраст (разширена подкрепа за младежи до 21-годишна възраст и в изключителни случаи до 27-годишна възраст) е правото на детето и младежа на помощ в тяхното възпитание и образование. Изпълнението се осъществява чрез местни младежки офиси и независими организации, които предоставят услуги.

В **Норвегия** Законът за грижа за детето определя мерки, приложими за деца под 18 години. Преди навършване на 18-годишна възраст е на лице задължение да се оцени и да се вземе решение дали да продължи подкрепата, което може да бъде чрез разширяване на настаняването в резидентни грижи за 12 месеца или поддръжка след грижа, която може да бъде до навършване на 23 години. Ако се използват услуги, те трябва да бъдат подкрепени с писмен план. Ако искането за услуги е отказано, властите трябва да дадат основания за това и решенията винаги трябва да бъдат в най-добрия интерес на детето/младежа. Младите хора могат да обжалват такива решения. В страната се реализират различни програми от организации с нестопанска цел – така наречените „колективи за лечение“: младежи между 16 и 18-годишна възраст, напускащи системите на грижа, са настанявани в общности от семейства с деца. Цитиран е случай на 22 младежи, настанени в три къщи, които са имали проблеми с наркотична зависимост, семейни проблеми, криминални прояви, проблеми в училище и др. Нивото на успеваемост на програмата е добро – 2/3 от настанените след 2 години са се преборили с проблемите с наркотиците, младежите развиват силни връзки с хората, с които живеят.

В **Унгария** Законът за закрила на детето от 1997 г. определя условия и методи за последващи грижи, с възможни възрастови граници, места, професионални правила и необходимите професионалисти, професионалната им квалификация и минималния брой професионалисти. Младите хора трябва да се съгласят на последващи грижи и услуги на добро-

¹³ The Care Leavers Foundation (2018), 'About us', http://www.thecareleaversfoundation.org/About_Us

волна основа, но използването на услуги се основава по договор между младия възрастен и услугата. Разработени са услуги като персонализирани консултации и помощ за младежи, на възраст между 18 и 24 години. Помощ за жилище може да бъде поискана до 30 годишна възраст. Младите хора могат да разчитат на осигуряване на достъп до последващи грижи до навършване на 21-годишна възраст; но ако са с увреждания, възрастовата граница е 22 години; ако са в системата на средно образование е 24 години; а на висше образование – 25 години. Допълнителна грижа може да бъде осигурена в рамките на приемната грижа или в апартаменти за организирано независимо живееене. Освен възможностите за временно настаняване се осигурява материална подкрепа за ограничен период от време. Има и различни програми и схеми, които имат за цел да насърчават таланта, като например финансова подкрепа за завършване на висше образование (подобна на българската инициатива „Подкрепи една мечта“) или професионално обучение (Arany János Talent Fostering Programme).

В **Хърватия** Законът за социалното подпомагане от 2015 г. определя потребителите на услуги за деца на възраст до 18 години без родителска грижа и млади възрастни (на възраст 18-21 години) с поведенчески нарушения. Понятието „напускащи грижа“ се отнася до тези млади хора, които напускат всякаква форма на алтернативна грижа, като например приемна грижа, поправителна институция или ДДЛРГ. Напускащите системата на грижа могат да се настанят в апартаменти с платени сметки/наем и доставка на хранителни стоки. Тези възможности варират на местно ниво. Този тип подкрепа е от материален характер и не включва обучение за самостоятелен живот. Добра практика има SOS Детски селища Хърватия. Те предоставят полу-самостоятелна програма за настаняване, където наемът в жилищата се покрива за шест месеца, след което, ако младежът започне работа, изплаща сам наема си. Целта е постепенно младите хора да се научат да се справят сами. Могат да останат до 3 години, но ако не придобият умения за самостоятелен живот и финансова независимост, трябва да напуснат програмата. В почти всички случаи програмата е успешна.

Освен изброените, могат да се открият и други успешни примери сред европейските държави, свързани с начина, по който държавите подкрепят напускащите системата на грижа. В доклад на Европейската социална мрежа, финансирана от Европейската комисия,¹⁴ са посочени редица такива примери.

Един от тях, **Испания**, е FEPA (Испанската Федерация на организации, работещи с младежи, напускащи системата на грижа). В нея членуват 45 организации от осем испански области. Дейностите им включват

образователна, финансова, техническа и професионална подкрепа за младите хора от тази целева група. В същата посока са и дейностите, развивани от EspaiCabestany, програма развивана от Каталуния. Младежите над 18-годишна възраст се настаняват в жилища и апартаменти и им се предоставя придружаване и медиаторство по юридически въпроси.

Според предоставените данни в статия А. Монтеро, публикувана във в. Гардиън, посветена на подкрепата за напускащите услуги в различни европейски държави¹⁵, в повечето държави-членки на ЕС, като Великобритания, Германия или Франция, местните съвети са длъжни да подкрепят младежите, напускащи грижа, поне докато навършат 21 години. В **Румъния** например, младите хора могат да останат в системата до 26-годишна възраст, ако продължават образованието си или се счита, че могат да бъдат маргинализирани. В Полша младежите, напускащи грижа, получават “овластен настойник” при навършване на 18 години, който заедно с тях изготвя индивидуален план.

В доклад на същия автор¹⁶, посветен на събиране и анализ на данни за услуги за деца в 14 европейски държави между 2013 и 2015, са идентифицирани силните страни и предизвикателствата в системата и са направени препоръки за справяне с тях. В сравнителен анализ на системите в различните държави-участници в изследването е посочено, че в рамките на принципа, свързан с подобряване на подкрепата за семействата и качеството на алтернативната грижа, е особено важно да се гарантира участието на младежите на етап напускане на системата на грижа. Успешни примери за практики на национално и местно ниво са например Гаранция за младежка грижа, приложена в Северна Франция, Менторска програма за напускащи грижа правонарушители в Галиция, Испания, и др.

В обобщение може да се каже, че различните национални примери за политики и програми в областта на подкрепа за напускащите системата на грижа младежи имат някои **обща характеристика**. Най-често политиките се създават и реализират на местно ниво и съответно са множество в рамките на отделните държави. Съществуват различни асоциации и фондации, които се стремят да предоставят интегрирана подкрепа, и сред тях има такива с висока успеваемост. Идентифицирани са разнообразни алтернативни подходи, всички от тях с общата цел да подготвят младежите за самостоятелен живот.

¹⁵ Montero, A. (2016), 'Lessons from Europe: how projects supporting care leavers are transforming lives', The Guardian, <https://www.theguardian.com/social-care-network/2016/nov/10/lessons-from-europe-how-projects-supporting-care-leavers-are-transforming-lives>

¹⁶ Montero, A. ESN, (2016), 'Investing in children's services. Improving outcomes', https://www.esn-eu.org/sites/default/files/publications/FINAL_Investing_in_Childrens_Services_WEB.pdf

По-висока е ефективността на подкрепата тогава, когато това е постепенен и интегриран процес, отколкото когато се предоставя материална подкрепа за ограничен период от време.

На следващо място е необходимо да има ментор/съветник, който да подкрепя младите хора в процеса към самостоятелност и да е лице за контакт, към което те да се обърнат при проблеми от различен характер: свързани с намиране на жилище, финансова издръжка, намиране на работа, образование и др. Тези ментори могат да създадат индивидуален план за младежите и да координират работата си с други професионалисти.

Не на последно място, тези практики показват, че основният принцип, осигуряващ ефективност на подкрепата, е принципът на участие на младите хора във вземането на решения за тяхното бъдеще.

XI. Препоръки за промени в съществуващото законодателство и политики за подпомагане на целевите групи

Анализът на законодателството, политиките и осъществените проучвания идентифицира поредица от бариери и предизвикателства пред младежите над 14 г. възраст в системата на алтернативна грижа. Нейната ефективност по отношение на подготовката за напускане, индикирана през готовността на младежите да се интегрират, не е на достатъчно високо ниво.

В този смисъл и могат да се отправят следните препоръки:

Първата група препоръки са свързани с развитието на политики и оптимизиране на законодателството:

- Необходимо е да се създаде единна интегрирана информационна система с данни за младежите, пребиваващи в и излезли от системата на грижа, за да може да бъдат идентифицирани техните потребности и на база на тази информация да бъде изградена и допълвана законодателната рамка, политики и програми за подкрепа на тази целева група. Освен базисните демографски данни (пол, възраст, образование и др.), тази информационна система би трябвало да съдържа данни за типовете услуги, в които младежите са настанени понастоящем или които са напуснали, периода на престой, причините за настаняване и напускане и др.
- Необходимо е интегриране на секторните и междусекторните политики, които да включват групата на младите хора, напуснали системата на алтернативна грижа в приоритетите и мерките. Интегрираните политики би трябвало да са дългосрочни, с ясен обхват, с конкретни мерки от всички компоненти в живота им, включително психологическа и социална подкрепа.
- Работата с тази група млади хора предполага комуникация и интеграция на различни нива на работата между услуги, институции, програми, отдели и т.н., за да се постигне цялостност на резултатите, предвид многообразието от потребности, които те имат, и невъзможността на системата да ги задоволи цялостно.

Втората група препоръки са свързани с основните подходи и модели на работа в рамките на алтернативните услуги.

- На първо място е необходимостта от прилагане на индивидуален подход, който да гарантира оценка на потребностите, и план, насочен към интегриране в общността или реинтегриране, с ясни цели, задачи, срокове и отговорности. В рамките на този план трябва да бъдат идентифицирани основните социални умения, които услугите трябва да развиват у младите хора, така че да улеснят живота им след напускане.
- На второ място е необходимо услугите, предоставящи алтернативна грижа, да съдържат програми, **които да осигурят плавното и постепенно излизане от системата**. Това излизане да не е свързано с възраст или образователно ниво, а по-скоро с готовност и ниво на социална компетентност.
- На трето място е необходимо да се разработят програми и услуги за подкрепа след напускане на системата. Тези програми могат да включват частично резидентна/приемна грижа и/или финансов компонент, но е особено важно да съдържат и социална и психологическа подкрепа за справяне с предизвикателствата на самостоятелния живот.
- На четвърто място, съдържанието на програмите, които се реализират в рамките на самите услуги, трябва да включва различни компоненти, индивидуално определени, но свързани с финансова грамотност, правна грамотност, здравна култура, емоционална грамотност, умения за създаване на устойчиви партньорства и родителстване и др.
- Предоставянето на качествени услуги в системата на алтернативна грижа и на програми за подкрепа на млади хора след напускане предполага грижа и подкрепа за работещите в системата. Идентифицирана е необходимостта от супервизия и обучения за професионалистите, за да се осигури ефективност и качество на работата с децата и младите хора, така че интегрирането им в общността и самостоятелния живот да бъде успешно.

Библиография

Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвет на Европа (2015), „Наръчник по европейско право в областта на правата на детето“, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_bg.pdf

Агенция по заетостта (2018), Отчет на плана за действие за първото полугодие на 2018 г., <https://www.az.government.bg/web/files/PageFile/123/8360/otchet-na-plana-za-dejstvie-za-pyrvo-to-polugodie-na-2018-g.rar>

Агенция по заетостта (2016), Проект „Готови за работа“, <https://www.az.government.bg/pages/gotovi-za-rabota/>

Агенция по заетостта (2018), Проект „Старт в кариерата“, <https://www.az.government.bg/pages/programa-start-na-karierata/>

Актуализиран план за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в република България“ (2016), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileid=9276>

Гергинова, Е., Петров, С. (2011), „Кризисните центрове за деца в България – между социалната услуга и институцията“, https://www.bghelsinki.org/media/uploads/special/finalen_kc_15.pdf

Годишен отчет на фондация „Защитено жилище Заедно“ за 2015 г. (2015), http://podslon.org/wp-content/uploads/2017/01/Report_2015.pdf

Европейска експертна група по въпросите на прехода от институционална грижа към грижа в общността (2012), „Общи европейски насоки за преход от институционална грижа към грижа в общността“, https://deinstitutionalisationdotcom.files.wordpress.com/2018/04/common-european-guidelines_bulgarian-version_final.pdf

ЕСТАТ (2015), „Оценка на състоянието и анализ на профила на подрастващите и младежите, които не работят, не учат и не се обучават (NEETS)“, https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org.bulgaria/files/2018-09/NEETs__BG_Summary.pdf

Закон за висшето образование (1995), <https://lex.bg/laws/ldoc/2133647361>

Закон за закрила на детето (2000), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134925825>

Закон за здравето (2005), <https://www.lex.bg/index.php/bg/laws/ldoc/2135533303>

Закон за здравното осигуряване (1999), <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134412800>

Закон за интеграция на хората с увреждания (2004), <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135491478>

Закона за местното самоуправление и местната администрация (1991), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2132580865>

Закон за младежта (2012), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135786802>

Закон за насърчаване на заетостта (2002), <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/-12262909>

Закон за общинската собственост (1996), <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2133874691>

Закон за предучилищното и училищното образование (2016), <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>

Закон за професионалното образование и обучение (1999), <https://lex.bg/laws/ldoc/2134673921>

Закон за социално подпомагане (1999), <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134405633>

Карабашева, Р. (2012), „Социална интеграция и професионална реализация на младежи, напускащи домовете за деца“, http://www.iss-bg.org/pic/CLIP_10_years_later_bg.pdf

Кодекс на труда (1987), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/1594373121>

Методика за условията и начина на предоставяне на социалната услуга „Приемна грижа“ (2014), <http://www.asp.government.bg/documents/20181/103247/Metodika.rar/38d39b96-6291-4e53-ade5-a39fea0a2620>

Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Наблюдавано жилище“ (2008), http://www.bgstuff.net/files/novi-doc2/Metodika_NG_170708.doc

Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Преходно жилище“ (2008), <http://www.asp.government.bg/web/guest/metodiki-i-metodiceski-ukazania>

Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Център за временно настаняване“ (2008), <http://www.bgstuff.net/files/novi-doc2/Metodika-Organizacia-CVN.doc>

Методическо ръководство за предоставяне на социална услуга „Кризисен център“ (2012), http://www.asp.government.bg/documents/20181/103247/metodika_Krizisen_centar.tif/27eb5005-fd30-4e35-ba33-4e6462954dde?t=1515073590024

Методическо ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи“ (2014), <http://www.asp.government.bg/web/guest/metodiki-i-metodiceski-ukazania>

Методическо ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи“ (2014), <http://www.asp.government.bg/web/guest/metodiki-i-metodiceski-ukazania>

Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода ноември 2010 г. - юни 2011 г. (2011), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=2395>

Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода юни 2011 г. - юни 2012 г. (2012), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=2985>

Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода юли 2012 г. - юни 2013 г. (2013), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=4330>

Мониторингов доклад за изпълнението на Плана за действие по Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ за периода юли 2013 г. - юни 2014 г. (2015)

Наредба за осъществяване правото на достъп до медицинска помощ (2007), <https://lex.bg/laws/ldoc/2135527794/>

Наредба № 6 от 24 юли 2006 г. за условията и реда за даване на разрешения за работа на лица, ненавършили 18 години (2006), <https://www.lex.bg/index.php/bg/laws/ldoc/2135533303>

Национален план за изпълнение на Европейската Гаранция за младежта, 2014 – 2020 г. (2013), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=4563>

Национална здравна стратегия 2020г. (2015), http://www.mh.government.bg/media/filer_public/2016/09/12/nzs_2020.pdf

Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ (2010), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1026>

Национална стратегия за детето 2008-2018 г. (2008), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=667>

Национална стратегия за младежта 2012-2020 (2010), http://mpes.government.bg/Documents/Documents/Strategii/strategy_youth_2012-2020.pdf

Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020 (2013), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=3303>

Национална стратегия за хората с увреждания, 2016 – 2020 г. (2016), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=7207>

НСИ, Индикатори за бедност и социално включване общо за страната (2017), <https://goo.gl/aT1E6z>

ООН (1991), Конвенция за правата на детето, <http://www.asp.government.bg/documents/20181/49590/konventsia-na-oon-za-pravata-na-deteto.pdf/c203c32d-f23f-4e50-8d3c-97ed-982fc0e7>

ООН (2012), Конвенция за правата на хората с увреждания, <https://goo.gl/Fk11Tq>

Оперативна програма развитие на човешките ресурси 2014-2020 (2014), <https://www.eufunds.bg/archive2018/archive/documents/1427818154.pdf>

Отчети за дейността на АСП (2011–2015), <http://www.asp.government.bg/web/guest/godisen-ot-cet>

План за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в република България“ (2010), <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1349>

Правила за получаване на еднократна финансова помощ по инициативата „Подкрепи една мечта“ (2017), <https://www.president.bg/cat28/Podkrepi-edna-mechta/>

Правилник за организацията и дейността на домовете за деца (2007), https://www.mon.bg/upload/4275/prvlnik_domove_deca.pdf

Правилник за прилагане на Закона за закрила на детето (2003), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135469520>

Правилник за прилагане на Закона за социално подпомагане (1999), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/13038592>

Правилник за прилагане на Закона за насърчаване на заетостта (2003), <https://lex.bg/laws/ldoc/2135468610>

Сдружение SOS Детски селища България (2017), Годишен доклад, <https://sosbg.org/content/uploads/2018/05/SOS-detski-selishta-bulgaria-Annual-Report-BG-2017.pdf>

Сдружение SOS Детски селища България (2018), От грижа към самостоятелност: права и потребности на младежите, напускащи и напуснали грижа в България, работен доклад, непубликуван.

Сдружение SOS Детски селища България (2018), Програма „Начало на самостоятелен живот“, <https://sosbg.org/what-we-do/program-for-independent-life/>

Семеен кодекс (2009), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135637484>

УНИЦЕФ България и др. (2012), „Дискриминацията срещу децата в институциите – скрита, претендирана или реална и осезаема“, <https://www.gert.ngo-bg.org/IMG/pdf/DiscriminationAgainstChildrenInInstitutions-BG.pdf>

Устройствен правилник на Агенцията за социално подпомагане (2015), https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/dokumenti/pravilnici/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Agenciq-ta_za_socialno_podpomagane.rtf

Устройствен правилник на Агенция за хората с увреждания (2015), https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/dokumenti/pravilnici/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Agenciq-ta_za_horata_s_uvredaniq.rtf

Устройствен правилник на Агенция по заетостта (2016), <https://www.az.government.bg/web/files/PageFile/75/6788/ustrojstven-pravilnik-na-agencija-po-zaetostta.docx>

Устройствен правилник на Държавна агенция за закрила на детето (2015), https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/dokumenti/pravilnici/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Dyr-javnata_agenciq_za_zakrila_na_deteto.rtf

Устройствен правилник на Министерството на здравеопазването (2013), https://www.mh.government.bg/media/filer_public/2015/04/08/ustrojstven-pravilnik-mz_22-07-2013.pdf

Устройствен правилник на Министерството на младежта и спорта (2017), <http://mpes.govern->

ment.bg/Documents/Documents/Pravilnici/2017/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Ministerstvo-to_na_mladejta_i_sporta.pdf

Устройствен правилник на Министерството на образованието и науката (2018), https://www.mon.bg/upload/14353/pravilnik_MON_060218.pdf

Устройствен правилник на Министерството на труда и социалната политика (2018), https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/dokumenti/pravilnici/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Ministerstvoto_na_truda_i_socialnata_politika.rtf

Фондация за социална промяна и включване (2016), Годишен отчет, http://www.fscibulgaria.org/_cms/wp-content/uploads/2017/10/Godishen-Doklad-2016_bg_F.pdf?54d541

Cameron, C. (2016), Leaving care and employment in five European countries: an undocumented problem?, https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/908bc3ed-244d-48d0-b8e1-d44d8cd-d8e8a/SOS-CVI_Leaving-Care-and-employment-report_Final.pdf

Cantwell, N., Davidson, J., Elsley, S., Milligan, I., Quinn, N. (2012). Moving Forward: Implementing the Guidelines for the Alternative Care of Children, UK: Centre for Excellence for Looked After Children in Scotland, <https://www.alternativecareguidelines.org/Portals/46/Moving-forward/Moving-Forward-implementing-the-guidelines-for-web1.pdf>

Council of Europe, Committee of Ministers (2005), Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the rights of children living in residential institutions, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805daac2

Council of Europe, Committee of Ministers (2010), Recommendation of the Committee of Ministers to member states on deinstitutionalisation and community living of children with disabilities, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cfa92

Council of Europe, Committee of Ministers (2011), Recommendation on children's rights and social services friendly to children and families, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046ccea>

European Social Network (2012), Vulnerable Youth in Transition to Adulthood, https://www.esn-eu.org/publications_import/Vulnerable%20Youth%20in%20Transition,%20Practice%20Examples.pdf

Eurostat (2016), Glossary: Young people neither in employment nor in education and training (NEET), <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:NEET>

Eurostat (2018), 'NEET rate at lowest point for ten years', <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180712-4?inheritRedirect=true>

Eurostat (2018), Unemployment by sex and age quarterly average, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_q&lang=en

FICE International (2016), 'Ten standards for care leavers', https://docs.wixstatic.com/ugd/b9f7fe_946af51456304ef98635e7acfe47fd0d.pdf

Montero, A., ESN (2016), 'Investing in children's services. Improving outcomes', https://www.esn-eu.org/sites/default/files/publications/FINAL_Investing_in_Childrens_Services_WEB.pdf

Montero, A. (2016), 'Lessons from Europe: how projects supporting care leavers are transforming lives', The Guardian, <https://www.theguardian.com/social-care-network/2016/nov/10/lessons-from-europe-how-projects-supporting-care-leavers-are-transforming-lives>

Seligman, M. E. (1972), 'Learned Helplessness', Annual Review of Medicine, 23(1), 407-412, <https://ppc.sas.upenn.edu/sites/default/files/learnedhelplessness.pdf>

Ten principles for integrated child protection systems (2015), http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/2015_forum_roc_background_en.pdf

United Nations (2010), Guidelines for the Alternative Care of Children, https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf

Youth Guarantee Country by Country Bulgaria (2018), <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13631&langId=en>

Приложения

Въпросник за изследване на деца и младежи в алтернативни услуги

Здравейте,

Каним Ви да участвате в проучване като попълните този въпросник. Проучването се осъществява от фирма Джънкшън България ЕООД по проект за застъпничество и подкрепа на деца и младежи, които живеят или са напуснали институции в България. Целта на проекта е разработване на препоръки за нова законова и политическа рамка за подкрепа на деца и младежи на възраст от 14 до 29 години.

Проучването е анонимно. Можете да отговорите само на въпросите, на които желаете.

Благодаря!

Населено място

.....

Пол

- Мъж
 Жена

Възраст

.....

Къде живеете, в каква услуга?

- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания
- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания
- Преходно жилище
- Дом за деца лишени от родителска грижа
- Приемно семейство
- Кризисен център

От колко време живеете в услугата?

.....

Учите ли?

- Не уча, прекъснах
- Да, в основно училище
- Да, в средно училище
- Да, в гимназия (включително професионална или профилирана)
- Да, в курс за квалификация

Къде живеехте, преди да дойдете тук?

- В семейството си
- В дом за деца, институция
- В друга услуга (напр. ЦНСТ, кризисен център)
- В приемно семейство
- Не мога да отговоря
- Друго:

Колко често се срещате и общувате с родителите/близките си?

- Срецам се/общувам ежедневно с тях
- Срецам се/общувам редовно с тях
- Срецам се/общувам понякога с тях
- Не поддържам връзка с родителите си
- Друго:

Кой ви помага, дава ви съвети?

- Приятелите тук/в услугата
- Приятели извън услугата (напр. училище)

- Учителите
- Родителите
- Приемните родители
- Близки/роднини
- Управителят тук/в услугата
- Възпитателите/работещите тук/в услугата
- Друго:

Какво искате да постигнете в следващите няколко години?

- Да намеря добра работа
- Да завърша образованието си
- Известно време няма нито да работя, нито да уча
- Да спечеля пари
- Да се оженя/омъжа
- Да имам дете/деца
- Да замина за чужбина
- Друго:

Според Вас, за какво ще имате нужда от помощ, подкрепа след като напуснете услугата?

- Завършване на образованието
- Намиране на жилище
- Намиране на работа
- Здравна помощ
- Друго:

Знаете ли кога ще напуснете услугата?

- Да
- Не

Къде ще живеете, след като напуснете услугата?

- При родителите си
- При близки/роднини
- При приятели
- В друга услуга
- Още не знам

Въпросник за младежи, напуснали алтернативна грижа

Аз, долуподписаният/ата, съм информиран/а, че:

- Предоставените от мен лични данни в настоящата анкетна карта (включително специални категории лични данни относно етнически произход и пол) ще бъдат обработвани за целите на „Представително социологическо проучване и изработване публикация по проект за застъпничество и подкрепа на напускащите и напуснали те грижа от 14 до 29 годишна възраст в България“, осъществяван от Сдружение SOS Детски селища България
- Обработващ предоставените от мен лични данни е фирма Джънкшън България гр. София, бул. Черни връх 122, тел. 0896 875 533; управител Стоян Михайлов – ел. поща: stoyan.mihaylov@junction.bg.
- Предоставените от мен лични данни се събират и съхраняват от Джънкшън България в продължение на 3 години;
- Имам право да изискам от Джънкшън България достъп до личните ми данни, както и коригирането на неточните лични данни;
- Имам право на възражение срещу обработването на личните ми данни от Джънкшън България в случаите на незаконосъобразно използване и обработване;
- Данните ми са обект на проверка от одитиращи и контролиращи органи;
- Имам право на жалба до надзорния орган – Комисията за защита на личните данни и съответния съд;
- Имам право да поискам от Джънкшън България изтриването (да бъде „забравен“) на личните ми данни след изтичане на срока на съхраняването им.

Дата на попълване :

Подпис на участника :

1. Населено място

.....

2. Пол

- Мъж
 Жена

3. Възраст:

..... години

4. Учите ли?

- Не уча, прекъснах
 Не уча, завърших
 Да, в основно училище
 Да, в средно училище
 Да, в гимназия (включително професионална или профилирана)
 Да, във висше учебно заведение
 Да, в курс за квалификация

5. Работите ли?

- Не работя, уча
 Не работя, търся работа
 Работя непостоянна работа (на граждански договор)
 Работя постоянна работа

6. От какъв етнически произход сте?

- Български
 Турски
 Ромски
 Друг

7. Къде живеете преди?

- В дом за деца, институция
 В друга услуга (напр. ЦНСТ)
 В приемно семейство
 Друго:

8. Кога напуснахте, преди колко години?

- По-малко от 1 година
- Над 1 до 3 години
- Над 3 до 5 години
- Над 5 до 10 години
- Над 10 години

9. Къде живеете сега?

- Сам, в самостоятелно жилище
- Със съпруг/съпруга, партньор/партньорка, приятел/приятелка
- С родителите си
- С близки, роднини
- Друго:

10. Кои са най-сериозните проблеми, с които трябва да се справяте?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ръководство за дискусия с НПО и институции

Запознаване.

Набелязване на методите на работа и целта на интервюто.

Създаване на спокойна, сигурна атмосфера.

Брой деца и младежи във формална грижа:

- Как се събират данни за децата и младежите?
- Може ли в сега съществуващите системи за събиране на данни да се отчете коректно броя на напускащите системата деца и младежи? (например дали е възможно да се разбере колко пъти младежите над 20 г. възраст ползват различни услуги?)
- Доколко тези данни са основа за планиране на услуги? Как се мери на ниво услуга ефективност и качество?

Брой деца и младежи в различни видове услуги:

- Дали ЦНСТ и ПГ са в състояние да оказат подкрепа и подготовка, така че на 18/20 г. младежите да заживеят самостоятелно?
- Доколко плана за подкрепа в периода след напускане се осъществява на база на оценка на потребностите, кой я прави и как? План за напускане се прави за деца над 16 г. възраст, а за след напускане?
- Необходимо ли е да се развиват услуги и програми, които целенасочено да подкрепят младежи, напускащи системата на грижа? Какви да бъдат?

Проблеми и предизвикателства пред децата /младежите в системата на алтернативна грижа:

- Да направим модел на услугите за подкрепа в периода на напускане и след това? Цел, вид, форма, период, финансиране?
- Предвидени ли са такива услуги в Концепцията за нов Закон за социалните услуги?
- Тези услуги социални ли трябва да бъдат или да осъществяват интегрирана подкрепа? Интегрираност на какво ниво, например само вътре в социалната система или между секторно?

Проблеми и предизвикателства пред децата /младежите напуснали системата на алтернативна грижа):

- До колко и до кога трябва да продължи подкрепата?
- Какви са механизмите да се осигури продължителна заетост и жилищно настаняване или подкрепа за такова?
- Ниво на интегрираност между секторите?

Политики/законодателство:

- Трябва ли да има специфични политики (на национално/местно ниво), насочени към подкрепа на младежите, напускащи системата на грижа?
- Фактори, които подпомагат/пречат на успешната интеграция
- Стратегическите цели и приоритети, свързани с успешното социално включване на младежи, напуснали системата на алтернативна грижа?
- Какви промени в законодателството следва да бъдат направени, за да се постигнат стратегически резултати, свързани например със заетост (вкл. субсидирана), образование, квалификация, жилищно настаняване?

Ръководство за интервю с ръководители на алтернативни услуги

Запознаване.

Набелязване на методите на работа и целта на интервюто.

Създаване на спокойна, сигурна атмосфера.

Услуги на местно ниво

- Какви услуги за деца и младежи над 14 годишна възраст има в общината/населеното място?
- Според вас подходящи ли са услугите за децата/младежите над 14 години (от гледна точка социализация, умения за самостоятелен живот, връзки със семейството, образование, работа, здраве и др.)? Отговарят ли на нуждите им?
- Има ли специфика на услугите за деца с и без увреждания? Ако има, къде са разликите? Отговарят ли на нуждите на деца с увреждания?
- Имате ли услуги за младежи, напускащи грижа? Ако да – какви са те? Ако не, предвиждате ли да развиете такива?
- Според вас, какви са нуждите на младежите напускащи системата на грижа (настоява се за заетост, образование, квалификация, жилищно настаняване)?
- Доколко е сериозен проблемът с младежите, които не учат, не работят и не са в процес на квалификация (NEETs) във вашата община? Имате ли информация в каква степен младежите, напускащи системата на грижа, попадат/заstraшени са да попаднат в тази група?
- Има ли и ако „да“ какъв е моделът на работа и интеграция между различните структури и служби (социална, образователна, здравна)?

Политики/законодателство

- Има ли специфични политики (на национално/местно ниво), насочени към подкрепа на младежите, напускащи системата на грижа? Необходими ли са такива политики?
- Има нужда от такава услуга, която да подпомага преминаването то едната услуга към другата или самостоятелен живот. Не зная точно от какво имат нужда, но трябва някаква услуга. Не се справят със собствен бюджет, адаптиране към света навън.

- Какви трябва да бъдат тези политики? Имате ли случаи или информация за успешна интеграция на такива младежи?
- Кои са факторите, които подпомагат/пречат на успешната интеграция?
- Какви би трябвало да бъдат стратегическите цели и приоритети, свързани с успешното социално включване на младежи, напуснали системата на алтернативна грижа?
- Какви промени в законодателството следва да бъдат направени, за да се постигнат стратегически резултати, свързани например със заетост (вкл. субсидирана), образование, квалификация, жилищно настаняване?

Ръководство за интервю с персонал на алтернативни услуги

Запознаване.

Набелязване на методите на работа и целта на интервюто.

Създаване на спокойна, сигурна атмосфера.

Разкажете за вашата услуга?

- Каква е целевата група?
- Какви са целите на услугата?
- От кога се предоставя?
- От кога се предоставя?
- Според вас подходяща ли е тази услуга за децата/младежите над 14 години (от гледна точка социализация, умения за самостоятелен живот, връзки със семейството, образование, работа, здраве и др.)?
- Отговаря ли на нуждите им? (ако е за деца/младежи с увреждания – въпросът се задава за тях)
- Разкажете за процеса на работа с децата/младежите, как преминава един типичен ден?
- Как научават/влизат в услугата?
- Кои са основните проблеми, които срещате в работата си? Чувствате ли се достатъчно подготвени/обучени за да се справяте с тези проблеми?
- Подготвяте ли младежите, напускащи услугата за напускане? Ако да – как?
- Според вас, какви са нуждите на младежите напускащи системата на грижа (настоява се за заетост, образование, квалификация, жилищно настаняване)?
- Разкажете за случаи на успешна интеграция на такива младежи?
- Знаете ли за младежи, напуснали вашата услуга, които не учат, не работят и не са в процес на квалификация (NEETs)? Имате ли информация в каква степен младежите, напускащи системата на грижа, попадат/застрашени са да попаднат в тази група?
- Има ли и ако „да“, какъв е моделът на работа и интеграция между различните структури и служби (социална, образователна, здравна)?

